

Ára: 1150 Ft

A NAPVILÁG KIADÓ LEGFRISSEBB KÖTETEI

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK...

- a dualizmus kori Magyarországról
- az I. világháborúról
- 1918–1919-ről
- a Horthy-korról
- az 1944–1949 közötti magyar történelemről
- a Rákosi-korról, 1949–1956
- 1956-ról
- a Kádár-korról
- a rendszerváltásról
- az Európai Unióról
- a cigányságról

Köteteink kedvezményes áron kaphatók honlapunkon és Villányi úti könyvesboltunkban:
www.napvilagkiado.eu

Ismeretterjesztő sorozatunk 2014-ben a Nemzetközi Könyvfesztiválon Budai Díjat kapott az oktatást-nevelést legjobban segítő könyv kategóriájában.

napvilág

2021/6

6 napvilág

2021/6

V. Naszályi Mártával beszélget Rádai Eszter • Majtényi László tanulmánya az alkotmányozásról • Kőrössi P. József naplója • Petschnig Mária Zita tanulmánya az eladósodásról • Egressy Zoltán és Németh Ákos prózája

Ábrahám Erika • Almási Miklós • Bozók Ferenc • Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Domány András • Gulisio Tímea • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kőrizs Imre • László Ferenc • Oláh András • Parászká Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Vasas Tamás • Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Az abszurd Shakespeare. Rendhagyó olvasópróbák* (2020).

BOZÓK FERENC 1973-ban született Gyöngyösön. Költő, esszéista, tanár, piarista szerzetes. Legutóbbi könyve: *Magyar költők Jézusa* (2019).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DOMÁNY ANDRÁS 1949-ben született Budapesten. Táncsics-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró, 1972 és 2011 között a Magyar Rádióban dolgozott.

EGRESSY ZOLTÁN 1967-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbbi könyve: *Júlialepke* (2017).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GULISIO TÍMEA 1989-ben született, költő, író, újságíró. Legutóbbi műve a Katapult Kortárs Alkotói Oldalon: *Kutyameleg* (2020).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KÖRISZ IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

KÖRÖSSI P. JÓZSEF 1953-ban született Nagyváradon. 1982 óta magyarországon él. Költő, író.

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Romok ormán* (2014).

NÉMETH ÁKOS 1964-ben született Székesfehérváron. Színpadi szerző. Legutóbbi bemutatója Berlinben volt az Akademie der Künsten (2019).

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Ratkó József- és Ady Endre-díjas költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Visszafelé* (2019).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

PETSCHNIG MÁRIA ZITA 1947-ben született Budapesten. Közgazdász, a Pénzügykutató Zrt. munkatársa.

RÁDAI ESZTER 1946-ban született Budapesten, Pulitzer-emlékdíjas újságíró.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Dobi István – A nincstelen parasztfiú útja a hatalomba* (2020).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VASAS TAMÁS 1989-ben született Debrecenben. Költő, slammer, rajzoló. Jelenleg állambölcsérettel foglalkozó PHD-hallgató.

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Byhon Győző munkái. <https://byhon.eu/>

KÉZRE

- + Antibacterial
- + Antiviral
- + Antifungal
- + With glycerin

MOST A TÖRŐDÉS HAJT

MÁR ELÉRHETŐ A MOL HYGI KÉZFERTŐTLENÍTŐ, HOGY EGYÜTT GONDOSKODHASSUNK A BIZTONSÁGRÓL

2020. április 20-tól a termékkészlet erejéig.

#torodeshajt #egymasert

- Majtényi László 3 Honderú és honború *Tanulmány*
Rádai Eszter 16 Fenn az ernyő, nincsen kas
Beszélgetés V. Naszályi Mártával
- Petschnig Mária Zita 30 Hullámvasúton az eladósodás *Tanulmány*
Gárdonyi László 36 Vizualizáció és absztrakció –
Byhon Győző festményei 2016 óta
- Ábrahám Erika 43 hajnali játszma, fölött az ég, hajszálerék *Versek*
Bozók Ferenc 44 Agglegény esti dala, Szerelem,
Teológia, Lepkegyűjtő *Versek*
- Gulisio Tímea 46 Fürdés, Irigység, Ünnepe, Akvárium *Versek*
Oláh András 49 úgysem lehet, még érdemes *Versek*
Vasas Tamás 50 július negyedikén suttogás egy résen át,
érkezési oldal *Versek*
- Egressy Zoltán 52 Mer ez az igazság *Novella*
Kőrössi P. József 56 Ajuszi 86 *Napló*
Németh Ákos 69 Operett *Novella*
- Hónapló**
- Dalos György 75 Itthon
Hargitai Miklós 78 Választás
Végel László 81 A bunga-bunga és az antikommunizmus
Parászka Boróka 84 Az öntudatos elefánt
- Reflex**
- Révész Sándor 88 A hazugság diadala
Domány András 96 Hogyan került a Kárpátalja 1919-ben Csehszlovákiához?
- ról, -ről**
- Almási Miklós 99 Amikor egy orvos történelmet ír
Pető Iván 103 Akiből zsidó lett
Kőrösi Imre 106 Farkasfogvetemény
Stuber Andrea 111 Lábbal szavazni a színházra
Csepeli György 115 Az angol idő
Csengery Kristóf 118 Növekvő számok
Vadas József 120 A legnagyobb
László Ferenc 126 Antikhősök

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára hét éven át nem változott. A hozzánk való ragaszkodást köszönjük, most azonban a lap fennmaradása és jövője érdekében arra kényszerülünk, hogy szerény áremelést hajtsunk végre. Ennek megfelelően 2021 januárjától az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj pedig 10 980 forint. Abban bízunk, hogy mindez nem rettent el lelkes olvasótáborunkat attól, hogy minket válasszon. A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

UK
Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2021/június

negyvenhetedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bogárné Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfeliszolgaltat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Honderű és honború

Ne tégy semmit, vagy gyűjtsd fel a házat!

Mindenki az egy év múlva esedékes választások esélyeit és a küzdők céljait, eszközeik hatékonyságát mérlegeli.

A divatos nemzetkarakterológia-vélekedés szerint a magyar melan-kóliára hajló, pesszimista alkatú nép, Vörösmartytól és Aranytól Adyig, Illyésig vagy Horvay János Parlament előtti Kossuth-szoborcsoportjáig e témakörben jócskán van mit említeni. „Nem dolgozom, csak ha valami hajt / Egyébkor lusta mélabú temet...” – írta Arany János.¹ „A magyar... éppenséggel nem cselekvő hajlamú nép” – vélekedett Babits Mihály.² Mészöly Miklós egyszer a perui nagykövetnek a magyar karaktert firtató kérdésére így felelt: „(M)i egy álmódó nép vagyunk.”³

Különösen áll ez az Orbán-rendszerrel szembeni, ma egyébként számszerű többségben lévő, erejét eddig soha, gyengeségét többször megtapasztaló, magát persze kisebbségben érző többmilliós ellenzéki demokrata közösségre, mely a tehetetlen düh és a belenyugvás között hánykolódik. Vagy belecsapna egy nagyot végre a lecsóba, vagy inkább otthon maradva megnézi az izgi Felcsút–Mezőkövesd-meccset, kezében olcsó, de jégen hűlt sörével.

Úgy látjuk most a pillanat fénytörésében, mintha mai életünk legkihívóbb történelmi pillanata előtt állnánk. Majd kiderül, hogy ez káprázat-e, vagy mindössze történelmünk gyakori sikertelen társadalmi emancipációs epizódjainak egyikét éljük. Az ellenzék egyesített dilemmája sokak szerint úgy is megfogalmazható: ha elveszíted a 2022-es országgyűlési választást, megbánod, ha megnyered, azt is megbánod, tehát akár megnyered, akár elveszted a választást, megbánod. (Nem kevesen, persze, csak a dilemma egyik vagy másik felét látják.) Ha kísérletet teszel Orbánnak a választás tavaszára totálisan kiépült államának megdöntésére, megbánod, ha nem próbálsz meg felszámolni, azt is megbánod. Augustinusszal szólva: „Ne menj ki a fórumra, a Te bensődben lakozik az igazság!”

Az autoriter rendszer apologétái számára ugyanez úgy fest, hogy amíg az ellenzék abban hitt, hogy választáson győzhet, addig ragaszkodni látszott a hatalom megszerzésének alkotmányos megoldásaihoz. Mióta rájött, hogy ez (szinte) lehetetlen, letért arról, immár puccsra készül.

Ez az írás arra tesz kísérletet, hogy bebizonyítsa, e dilemmák a politikai és társadalmi problémáknak inkább csak a felszínét érintik. A magyar borúlátás, mint rendszerint, itt is stiláris túlzás, tévedés. A mai válságban emancipációs esélyt kel-

¹ Arany János: *Bolond Istók*, Második ének, 12. strófa.

² Babits Mihály: *A magyar jellemről*, <http://mek.oszk.hu/05000/05049/html/gmbabitsmagyar0002.html>

³ A hetvenes évekbeli történetet Örkény István meséli el, lásd Márton László: *Párosult magány*, Alföld, 2018. augusztus.

lene látni, de nekünk mindig csak Mohács kell, de legalább Majtény, Világos és Trianon.

Nincs olyan béklyózott társadalom, amelybe ne sütné be a szabadság, de legalább a szabadság lehetőségének valamely sugára, túl a káprázaton ne játszana már a napsütötte sáv. Az emberi természetből kipusztíthatatlan az autonóm élet igénye. Montesquieu, Kant, az angol felvilágosodás nagyjai, a hazai eszméletörténetben Bibó életműve tanúsítja az antropológiai optimizmus esélyét.

Hogy készül a disznósajt, és hogy készült az Alaptörvény?

Egy általánosabb megjegyzés: Bibó egy negyvenötös taktikai megfontolásokat nem nélkülöző, a kommunisták és a kiscgazdák közötti kompromisszumot kereső elemzésében egyfajta nyugati és ezzel szemben álló keleti „atmoszférájú” *demokráciát* különböztet meg, amivel az alkotmányosnál tágabb kontextust teremt. „Az első beállítás szerint a demokrácia mindenekelőtt bizonyos eljárási módok összessége, a második beállítás szerint harci állapot.”⁴

Ha számba vesszük a mostani tendenciákat, elsőként vessünk egy pillantást arra, hogyan is kezdődött. Orbán Viktor 2010-ben a választás második fordulóját követő nemzetközi sajtótájékoztatón még a békeszerző hangján szólalt meg: „Semmilyen gyors alkotmányozásra, átrendezésre, új hatalmi konstrukciókra nem kell számítani.”⁵

Amilyen gyorsan mondta el szavait – ez legfőbb politikusi képességei egyike –, ugyanolyan gyorsan el is felejtette. Mindössze három hét múltán, hm, ellentmondva ennek a kijelentésnek, már ténybeli hazugságokba keveredett: „A választók akaratából mi egyben alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralapító parlament is vagyunk.”⁶ Ehhez mérhető mondásokat Orwell Nagy Testvérétől, majd később a 20. század diktátoraitól hallottunk. Nyilvánvaló, főleg is itt külön elmondani, hogy nem történt a választók akaratából semmi, a választókat becsapták. Szó nem volt sem alkotmányozó nemzetgyűlésről, sem valami rendszeralapító gyűlésről. (Ha a 2022-es győzelem után valamely győztes politikus választói előzetes tájékoztatása nélkül, azaz hasonló körülmények között ilyesmit állítana magáról, az ugyan nagyon rossz lenne és antidemokratikus, de Orbán lenne az utolsó, aki kifogásolhatná. Az alaptörvény-szöveg parlamenti vitájában 2011 tavaszán⁷ a múltat napi szeszélyei szerint változtató kormányfő már egyenesen úgy emlékezett, hogy ők a választás két fordulója között világgossá tették alkotmányozó szándékukat. Micsoda?

Az orbáni alaptörvénygyártó eljárás a mai legélesebb hangú kritikusok bírálatának jogosságát egyebekben is igazolja. Az Alaptörvény később megtárgyalt és elfogadott szövegtervezetét az alkotmány előkészítéséről szóló parlamenti határozat 2011. március 9-i kihirdetése

⁴ Bibó István: *A magyar demokrácia válsága* (1945), Válogatott tanulmányok, Magvető, 1986., II. kötet, 49. o.

⁵ 2010. április 26. Orbán Viktor nemzetközi sajtótájékoztatója.

⁶ 2010. május 19-én a Nemzeti Konzultációról szóló gyűlésen hangzott el.

⁷ Az Alaptörvény tervezetét 2011. március 14-én terjesztették be az Országgyűlésnek.

után öt nappal (!) nyújtották be. A tervezetet a Fidesz–KDNP által 2011. február 10-én létrehozott, Szájer József vezette szövegező bizottság gyártotta. Az indítvány elfogadásának folyamata itt⁸ követhető, az alkotmányozás folyamatáról pedig bővebben itt lehet olvasni.⁹

Az alkotmányozás önmagában elfogadhatatlan eljárási hibáit az Eötvös Károly Intézet, a Helsinki Bizottság és a TASZ tömör, de átfogó elemzésben élesen bírálta.¹⁰

Tudnivaló, hogy a diktatúra építőjének ajkán minden szó, legyen bár badarság, ordas hazugság, igazzá és széppé nemesül, mert ő az igazi hit, az osztály, a nemzet, a faj stb. két lábon járó megtestesülése, a gyarló halandók számára csak részlegesen felismerhető eszmények felkentje. Az autokrata, *ez ereje és gyengesége is*, politikai működésében szabad, tehet, mondhat szinte bármit,

⁸ http://www.parlament.hu/internetplsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=2057&P_stilus=i005.css

⁹ Az alkotmányozás folyamatáról bővebben a www.alaptoirveny.eu oldalon: The Third Wave – Assessment of the New Constitution of Hungary (A harmadik hullám – az alkotmányozás).

¹⁰ <http://www.ekint.org/alkotmanyossag/2013-03-16/az-alkotmanyozasi-folyamat-hibai-miatt-tartalmatol-fuggetlenul-is-elfogadhatatlan-az-uj-alkotmany> Az állásfoglalásból: 1. Az alkotmányozás szükségességét nem támasztották alá világos és meggyőző indokolással, annak céljai ismeretlenek. A politikai közönségnek pedig nem volt módja kinyilvánítani, hogy akar-e új alkotmányt. 2. Az alkotmányozás tempója lehetetlenné teszi az alkotmánytervezet érdemi megvitatását. 3. Az új alkotmány titokban készült, nem ismert, hogy mely testületek mely tagjai szövegezték az alkotmányt... 4. Magyarország új alkotmánya egypárti alkotmányozás eredménye... 5. Az alkotmányozás nélkülözötte az alkotmányról szóló szakmai vitát... az új alkotmány normaszövege is ismeretlen maradt. 6. Az új alkotmány társadalmi vitája elmaradt.

az visszamenőleg is igaz. Az alkotmányos demokrata keze, *ez ereje és gyengesége is*, meg van kötve. Nem tehet bármit, de nem is mondhat, mert ellentétben a homályt árasztó autokrata politikai sámánokkal, érthetőnek és hihetőnek kell lennie. Mégis, az eddigi tapasztalat szerint legalábbis, a diktatúrák alig élnek át látható válságokat, mégis elbuknak, az alkotmányos demokráciák pedig válságokon bukdácsolva túlélnek.

Hogyan volt régen? Régen úgy volt, hogy 1994-ben, a nagy kétharmados fölénnyel megnyert választás után az MSZP és az SZDSZ vezetői kifejezetten lemondtak az akkori ellenzék beleegyezése nélküli alkotmányozásról. „A két új kormánypárt kétharmadot meghaladó mandátumtöbbsége viszont felidézte az alkotmányozás kormányzó pártok általi kisajátításának veszélyét. Ezt a veszélyt azonban maga az MSZP–SZDSZ-koalíció hárította el azzal az önkorlátozó gesztussal, hogy az új alkotmány előkészítésére létrehozott parlamenti bizottság határozatainak meghozatalához a hat közül legalább öt párt támogatását követelték meg...”¹¹

Orbán nem olyan legény, őt nem olyan fából faragták, hogy meghatárolna a tények előtt. 2015. április 14-én elmondott beszédében már egyenesen a baloldal bűneként hivatkozott arra, hogy az kétharmados többsége birtokában, gesztust téve az alkotmányos elveknek és ezáltal neki is, a Fidesz támogatása nélkül nem alkotmányozott. Orbán tehát leleplezte őket: „Újabb érde-

¹¹ Halmai Gábor: Alkotmányunk és őrzői, *Mozgó Világ*, 2004/3.

kes magyar jelenség, hogy ezt utóbb – mármint hogy nem teljesítették az alkotmányos kötelezettségüket – erénynek és érdemnek állították be.”¹²

Mindezek mellett is fogas kérdés persze az, hogy kimondható-e, hogy Orbánnak nem volt felhatalmazása az alkotmányozásra.

Sólyom László válasza is kettős: a Heti Válasznak adott interjújában kifejezetten arról beszélt, hogy a kétharmados többség *nem hatalmazza fel a Fideszt az ellenzék nélküli alkotmányozásra*. „...az alkotmányozáshoz szükséges kétharmados többségnek értéktartalma van. A kétharmad nem pusztán törtszám: azt hivatott kifejezni, hogy az Alkotmány nem egyedül a kormánytöbbség akarától függ.”¹³ Ez a mondat a tartalmi legitimitást vonja kétségbe.

6

Ha ugyanezen problémahalmaz nyilván hasonló súlyú formális megközelítést vesszük elő, akkor Sólyom szerint az orbáni alkotmányozás legitimitációja valamivel jobban áll, ám még ez is inog: „Ha formálisan nézzük, akkor az új alkotmány érvényességét nem lehet megkérdőjelezni. A parlament alkotmányozó hatalomként lépett fel, és a megkívt többséggel elfogadta az Alaptörvényt. Az Alaptörvény elfogadásának körülményei – amire a kérdés vonatkozik – persze többet ölel fel, mint az elfogadás aktusát. Ide tartozik maga az alkotmányozás folyamata is. Az alkotmány a társadalom és az állam alapvető működési normáit

tartalmazza, ezért ezekben a kérdésekben széles körű egyetértés szükséges, amelynek az alkotmányozó munkában is meg kell jelennie. Ehhez képest egypárti alkotmányozás folyt, amelyben az ellenzék nem vett részt. Sőt, magának az Országgyűlésnek is csupán formális szerep jutott.”¹⁴

Orbán alkotmányozása, mint látjuk, kusza, hetente lecsereált hazugságok halmaza, amelynek funkciója, hogy a rendszer és képviselője kisebb hazugsággal keresztülhazudják magukat a Nagy Hazugsáig. Túl vagyunk már ezen is.¹⁵ Egyet azonban nem vitathatunk el tőlük. Mindezt a 2010-es szabad választáson elért kétharmados alkotmányozó többség birtokában tették.

A NER alaptörvényes és választási szabályai szerint hatalomra kerülő demokratikus ellenzék a rendszert, amelynek ő maga is törvényes része, jó okkal illegitimnek minősítheti, de a kérdés nem könnyű, eloldhatja e magát ugyanezen rendszernek általa követett legalitás-kötelékétől? Eszerint a bizonytalan logika szerint meg kell nyerni a NER szabályai szerint kiírt, hatóságai által lebonyolított és általuk is hitelesített eredményű választást, majd a rendszert illegitimnek és illegálisnak minősítve emelt hangon megdöntöttnek is nyilvánítani. Valaki mondhatná, hogy nem nehéz ebben felismerni valamiféle kognitív disszonanciát. A válasz az,

¹² http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/tortenelmi_feladat_volt_az_alaptorveny_megalkotasa

¹³ *A kétharmad nem törtszám*, Stumpf András interjúja, Heti Válasz Online, 2011.04.27

¹⁴ *Az Alaptörvény nem fejez ki közakaratot*. Interjú Sólyom Lászlóval, Ars Boni, 2013. december 13.

¹⁵ Itt az Alaptörvény legalitásának eljárásjogi problémáira utaltam, az alkotmányosságot sértő tartalmi problémák kialakulásának genezisére lásd: *Harc az alkotmányért*, Kalligram, 2019, 287. o. Szerk.: Majtényi László és Zsugyó Virág.

hogy az ellenzék maga nem választhatott sem versenypályát, sem versenyszabályt.

A magyar alkotmányos forradalmak

Minden forradalmunk legális és alapvonalaait nézve békés volt: 1848 forradalma a király által szentesített áprilisi törvényekkel maradéktalanul törvényes volt, a legalitást Jellasics támadásával először a király (homályos) parancsaival maga a Monarchia törte meg.

1918-ban az uralkodó nevében József főherceg által kinevezett Károlyi Mihály kormánya a Batthyány-kormányhoz hasonlatosan ugyancsak maradéktalanul törvényes volt.

Ezekhez képest még hihetetlenebb, de elmondható az '56-os forradalomról is, melynek élén a diktatúra rendje alapján hivatalba lépő Nagy Imre ugyancsak formálisan törvényes kormánya állt, legális volt. Mindhárom forradalmunk a forradalmi pillanatban vértelen, a '48-ast és az '56-ost is az önkény támadása borította vérbe.

A '89–90-es rendszerváltás, a *jogállami forradalom* egy pártállami diktatúra törvényes végkifejlete.

Az is jól látszik, hogy a demokratikus átrendeződés vezetőinek karizmája nem feltétlen velejárója a sikernek. '48 programadói, de előkészítői is karizmatikus vezetők voltak, de Károlyiról és környezetéről, Nagy Imréről vagy a '89-es átalakulás demokratikus vezetőiről (Antall, Göncz, Kis, Sólyom) ellentétben például a lengyel *Walęsával* és a cseh Havellal, ez nem volt elmondható, mindenekelőtt a helyzetből sem fakadt, de ők sem ambicionálták a nemzet személyes megtestesítését.

Nekem ilyesmi nem is hiányzott. Az 1989-es rendszerváltás tekintetében a legnagyobb baj, hogy azért maradt meg csak metaforának a *jogállami forradalom* kifejezés, mert noha sokan személy szerint éreztük pátozsát, ez nem töltötte el a közösséget. Az esetleges 2022-es sikernek nem előfeltétele a karizmatikus vezető, de a működőképesnek látszó koalíció, a rátermett és rokonszenves miniszterelnök-jelölt igen.

És mindenekelőtt a közösségi élmény.

A nép (hiánya) az alkotmányozásban

Bibó szerint minden nemzetnek legalább egy forradalomra szüksége van, de beszél arról is, hogy ennek a forradalomnak az egyéni és a kollektív méltóság megteremtését kell céloznia. „Csupán az az egy forradalom az elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen, amelynek során az emberi méltóság egyszer s mindenkorra való érvénnyel fellázad és (...) a közösséget birtokába veszi.”¹⁶

Ehhez – nem Bibó ellenében – hozzátenném, hogy az európai társadalmak fejlődési pályáinak összehasonlításából levonhatjuk azt a következtetést, hogy egy nemzet rendszerint akkor válik igazán nagykorúvá, amikor nem az idegen elnyomók ellen vívja gyakran kudarcos, illetve félsikereket hozó szabadságküzdelmeit, hanem akkor – nevezhetjük ezt az eseményt akár egész forradalomnak is – amikor nem a hódítótól, hanem végre saját hitvány

¹⁶ *Parasztpárt és forradalmiság*, 1947. április 27. Ugyanez részletesebben: *A magyar demokrácia válsága*, Bibó István, Válogatott tanulmányok, Magvető, 1986., II. kötet, 51. o.

uraitól szabadítja meg magát. Nem a vér, hanem a pátoasz, az egész közösséget átjáró pátoasz teszi a forradalmat. A magyar forradalmas nép, de hazánkban ez az egy forradalom nem volt még meg.

Nekünk magyaroknak ráadásul önmagunkkal szembeni súlyos történelmi adósságunk az, amelyről a történelem sodrában az események élén állók jórészt voltaképpen nem is tehettek. Az 1848-as áprilisi forradalmi alkotmánytörvények születését így foglalta össze a korabeli értelmiségi: „Az alkotmányozás gőzerővel folyt. A nádor nem mert ellenszegülni. A mánások hallgattak.”¹⁷ Az alkotmányt a karzatra szorult nép nélkül a birtokos nemesség alkotta. Nem lehetett másként. Az őszirózsás forradalmat követően, 1918. november 16-án kikiáltott népköztársaság dolgában sem kérdezték meg a népet. Nem is lehetett. Az 1944. december 21-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlésbe pártok képviselőit és a független tagokat a népgyűlések delegálták, őket tehát *nem* választották, az népképviselőnek *nem* volt nevezhető. Valószínűleg nem lehetett másként. (Aztán a köztársaság ’46-os kikiáltása több elemében nem felelt meg nemhogy a politikai moralitás, de a demokratizálódás követelményeinek sem. A köztársaság vitáját a kommunisták, szocdemek (főleg Marosán), de még a kisgazdák is, elképesztő hangzavart keltve, megpróbálták tönkretenni. Slachta Margit mesélhetne erről. Amire végképp nincs mentség, a kollektív felelősség álláspontját visszhangozva, elűzésüket követelve

uszítottak a magyarországi németek ellen. A kétségkívül történelmi tett legitimációját ennél súlyosabban gyengítette, hogy sem a köztársasági államformát, sem alkotmánytörvényét nem erősítette meg népszavazás! Talán lehetett volna másképp. A ’89-es jogállami forradalom is elmulasztotta, hogy a néptől kérdezzen valamit akár a köztársaságról, akár az alkotmányról. Talán lehetett volna, nem tudom, de nem emlékszem, hogy ennek hiánya akkor megfigyelőként felmerült-e bennem; ideiglenesnek gondoltuk az alkotmányt.

Ha lesz 2022-ben vagy később alkotmányozás, abban először végre kapjon szerepet a nép!

Az ellenzék számára a kétharmad csak ábránd vagy esély?

A lehetséges választási végkifejlet tekintetében tanít a közelebbi múlt. 2014-ben a Fidesz 43,55 százalék (!) szavazataránnyal 96 (!) egyéni képviselői körzetet nyert a 106-ból, összesen pedig 133 mandátumot szerzett, ami 66,83 százalékos többséget, azaz számára éppen kétharmadot hozott. 2018-ban a Fidesz 49,27 százalék szavazataránnyal 91 egyéni képviselői körzetet nyert a 106-ból, összesen 133 mandátumot szerezve, ami ugyancsak pont 66,38 százalékos többséget eredményezett.

Ezek az adatok, mivel a rendszer feltehetően már nem fog megváltozni – noha a Fidesz bármikor azt csinál vele, amit akar –, alapvetően tanulságosak, és irányadók a 2022-es választás esélyei tekintetében. Két tényező különösen fontos. Az egyik a mostani választási rendszer egészen szemérmetlen aránytalansága akkor, ha az egyik oldal egységes,

¹⁷ Kemény Zsigmond: *Változatok a történelemben*.

míg a másik tagolt. Így történhetett meg, hogy akár a 43,5 százalékos leadott szavazat is kétharmados alkotmányozó többséget fialt. A másik, ezzel ellentétes tényező, amely nem ezekből a számokból, hanem magából a szisztémából következik, hogy két hasonló támogatottságú tömb versengése esetében a brutálisan aránytalan rendszer azonnal, mintegy varázsütésre arányossá válik. Emiatt a kétharmad elérhetetlenné válhat. Bánovics Attila erős (itt eddig még nem ismertetett) meggyőző bizonyítékokkal igazolja állítását: „Minél inkább kétpártrendszerrel van dolgunk, annál kevésbé aránytalan választási eredményeket látunk egy aránytalan választási rendszerben.” Hozzáteszi: „Magas kétpártrendszer-mutató esetén soha nem látunk kiugróan aránytalan eredményeket.”¹⁸ Mindazonáltal az így elérhető kétharmadot a maga részéről úgy általában nem lehetetlennek, hanem egészen ritka kivételként tartja elérhetőnek.

Ha a két párt(szövetség) közötti olló jelentősen kinyílik, például az ellenzék nagyobb fölényre tesz szert, akkor a rendszer kódolt aránytalansága újra előlép, azaz legalábbis elvben a kétharmad sem elérhetetlen. Az ellenzék megfogalmazott politikai célja ezért akár lehet a nagyon kevésbé valószínű kétharmados parlamenti többség. Ehhez bátor tartalmi programra van szükség.

Ebből pedig az következik, hogy az ellenzék akkor jutna a NER lebontásához felhatalmazást biztosító kétharmadhoz, ha a Fidesz vagy szét szakadna – amire senki nem számít

–, vagy ha az ellenzéki győzelem földcsuszamlásszerű lenne, aminek jelei pillanatnyilag ugyancsak nem látszanak. Ennek szerény esélyeit mutatja, hogy a rendszerváltás óta az egy párt által elért eddigi csúcs a Fidesz 2010-es 52,73 százalékos eredménye volt. Azt se felejtsük el, hogy Tóka Gábor jónak tűnő becslései szerint a beépített rendszerszintű aránytalanságok miatt az ellenzéknek a döntetlenhez is a Fidesznél több mint 3 százalékkal több szavazatra lesz szüksége.¹⁹

Bukás csalással?

Ha mégis veszít, Orbán választási politikájában a vereségét követően a kis csalások politikáját felválthatja a Nagy Csalás kétségbeesett és politikai öngyilkosságba torkolló kísérlete. Több jel viszont arra mutat, Orbán megtanulta a korábbi kaukázusi forradalmak és Belarusz aránylag friss leckéjét. A Nagy Csalás után lehetséges forgatókönyv, hogy több százezres tömeg, azaz Mi, A NÉP az utcán csinál új Magyarországot, új politikát. Ez lenne Bibót parafrázálva a saját hitvány urai ellen felkelt nép *egészforradalma*, amely a 19. századi emlékeket felidézve, alkotmányos korlátok nélkül alkothatja meg ilyen új helyzetben a demokratikus, szabad Magyarországot, önmaga által legitimálva a hatalmi átrendezést, az eredeti alkotmányozást. Ez a forgatókönyv nem zárható ki, de nem valószínű. A harcot a Covid ellen vodkával és szaunával megvívni szándékozó Lukasenka tudhatóan egyszerű lélek. Orbán agyafűrt.

¹⁸ <https://kozvelemenypress.com/2021/01/14/nem-lesz-ketharmad/>

¹⁹ <https://kozvelemenypress.com/2020/10/21/mikent-nyerhet-az-ellenzék-vegszo-es-miniszterelnok-jelolt/>

Orbán nem akar felfordulást

Látható jelei vannak tehát annak, hogy Orbán megtanulta leckét. Tudja, nem dübögnék a határon testvérivé lett orosz tankok, európai és atlanti pozíciói meggyengültek, csak magára számíthat. Ha van esze, és hát szerintem van, akkor valószínűleg nem készül az ellenzéki választókat feldühítő vaskos csalásra, megelégszik például a letarolt médiával, az önkényes választókerületi határokkal, a német nemzetiség képviselőjével, a külhoni szavazatokkal és a keményen kézben tartott választási intézmények adta aprólékos lehetőségekkel. Ha pedig ezek nem lennének elégségesek, a Nagy Csalást mellőzve, a pávatánc újabb fordulójaként, az októberi önkormányzati választásokkal kipróbált módszertannal, inkább bemutatja *választott és demokratikus politikusként* a békés hatalomátadás mutatványát akár úgy is, hogy nem is magát jelölteti miniszterelnöknek.²⁰ Azután a hatalmi ágak megszállt pozícióiból, a hűségére felesküdt erőszakszervekkel és az ügyességgel, az Alkotmánybírósággal, az addigra pacifikált bírói hatalommal a háta mögött, a nyilvánosság legfontosabb közlönyeinek hegemon birtoklásával, az úgyszólván korlátlan anyagi erőforrások birtokában, hű csatlósaival, a történelmi egyházakkal, az alapítványosított saját közszférával, a közművek, közszolgáltatások és a magángazdaság stratégiai ágazatainak kézben tartásával, végül az utca visszahódításával, az eszköztelen,

hibákra kényszerített új kormánnyal szemben felvonultatott, ma még tetszhalottnak látszó Békemenet segedelmével akár néhány hónapra belül diadalmasan térhet vissza, és reménye szerint véglegesen, azaz holtáig a hatalomban marad. Paradoxon: stratégiai tétjeit ebben a forgatókönyvben a jogállam formális értékeire helyezheti. Orbán általam feltételezett számításának van egy (látszólag lélektani) eleme. Csakis addig működik, ameddig erkölcsileg ingatag hívei győztesnek (Viktornak) látják.

A megszabadulás útjának kijelölése

A követ az állóvízbe a kiváló Vörös Imre 2012-es írásával dobta be, helyzetrajza szerint „[e]gyrészt azt, amikor valaki »törekszik« a hatalom kizárólagos birtoklására – erre vonatkozik a megszorító feltétel: törekvése ellen csak törvényes úton, törvényes eszközöket kimerítve lehet/kell fellépni. Másrészt viszont ha már nem törekvésről, hanem befejezett tényről van szó – vagyis a hatalmat már kizárólagosan birtokolják –, a »törvényes« kitétel értelmezhetetlenné válik, mert ennek a feltételnek a megkövetelése ellehetetlenítené magát a »fellépést«. Ha a kizárólagos hatalombirtoklást intézményesítő és működését garantáló törvényeket be kellene tartani, akkor nem lehetne ellene fellépni. Éppen ezért menti fel maga az Alaptörvény az e törvényeknek való engedelmesség alól Magyarország polgárait akkor, amikor a dolgok a pusztá »törekvések« állapotát túlhaladták. A befejezett államcsíny ténye az ehhez vezető törvények betartása alól az Alaptörvény erejénél

²⁰ 2006 áprilisában Bod Péter Ákos miniszterelnöki jelölésének lebegtetésével már eljátszott ezzel az ötlettel. <https://www.origo.hu/itthon/20060412level.html>

fogva ad felmentést. Nos, hogy ezzel az alkotmányos lehetőséggel senkinek ne kelljen élnie, erre való az alkotmánybíróági eljárás.

De nemcsak az! Az Alkotmánybírásgot az Alaptörvényt megalkotó Országgyűlés bízta/bízta meg, határozza meg hatásköreit. A felhatalmazást adó parlament maga is állást foglalhat a C) cikk (2) bekezdése szerinti helyzet megítélésének, a közjogi rendszer ennek fényében értelmezendő alkotmányosságának kérdésében – adott esetben egyszerű többséggel is.”²¹

E gondolat azóta folyamatosan fodorózik, utóbb Elek István írásával bővült az arzenál: „...mivel ma már nem csupán a kizárólagos hatalom birtoklására irányuló törekvéssel állunk szemben, hanem befejezett ténnyel, e törekvés folyamán kivitelezett államcsíny következményével: a felszámolt liberális demokrácia helyett létrehozott új önkényuralmi rendszerrel, amely garantálja a közhatalom képviselőinek a hatalom kizárólagos birtoklását, ezért már nem csupán törvényes úton, hanem az erőszakot leszámítva minden rendelkezésünkre álló úton és módon jogunk és kötelességünk fellépni ellene.”²²

„Egyenesen fogalmazva, ahogy jogállamunkat nem lehetett tisztán jogállami úton és módszerekkel felszámolni, helyreállítani sem lehet tisztán jogállami úton és módszerekkel. De nem azért, mert adott esetben a kétharmadnál kevesebb

mandátummal győztes ellenzéki szövetség ideiglenesen lemondana a jogállam tiszta érvényesüléséről. Hanem azért, mert arról már lemondtak... Az új, immár jogállambarát kormánytöbbség kinyilvánítja az államcsíny alkotmányellenességét és illegitimitását. Valamint az eredményeként született Orbán-rendszer illegitimitását. És az államcsíny alkotmányjogi nyilvánvalóvá tételének pillanatától, vagyis 2013. május 24-től 2010-ig vissza- és onnan 2022-ig előretekintve összesíti azokat a törvényeket, törvény- és alkotmánymódosításokat, ideértve az Alaptörvény elfogadását és módosításait is, amelyek az alkotmányellenes kizárólagos hatalom birtoklására irányuló és ezért illegitim, tehát érvénytelen kormányzati törekvés szándékegységben fogant, logikailag összefüggő mozzanatainak tekinthetők.”²³

Elek javaslata röviden: feles törvénnyel/politikai nyilatkozattal vonjuk vissza, szüntessük meg, illetve, ha kell, módosítsuk Orbánék minden romboló szabályát. A lehetséges ellenvetés, hogy ilyen a magyar és a világtörténetben példátlan javaslat a jogalkalmazás és az elmúlt tíz évben folyamatban volt, keletkezett, lezárult, jogviszonyok körében káoszt okozhat. A feles törvénnyel hatályon kívül helyezett kétharmados döntéseknek feloldhatatlanok a technikai nehézségei is. Az egyszerű eset, hogy a közérdekű vagyonkezelő alapítványok szabályozása az alkotmányosságot sérti. De a sok tízezer

²¹ Államcsínytevők címmel jelent meg a HVG-ben.

²² Elek István: *A Mindenki Magyarországa Mozgalom hívatása*, Magyar Hang, 2019.02.25. <https://mindenkimagyarorszaga.hu/elek-istvan-alapito-tagunk-irasa/>

²³ https://hvg.hu/360/20201022_Elek_Istvan_Az_ellenzeki_ajanlat_1_resz?fbclid=IwAR0Uytj8Ny0H9Ij1wgKtywwrZwM5QYtz5kvervPEUf_8ry9Oe-jCjLA9bw

oldalnyi joganyag nagy része olyan, hogy nem valamely szabály önmagában alkotmányellenes, hanem az önmagukban majdnem ártatlan szabályok kontextusa és az intézmények működése együtt hozzák ki a zsarnoki eredményt.

Elek radikalizmusát nyíltan kevesen osztják, de napirenden vannak azok a javaslatok, amelyek óvatosan felvetik a 2022-es választások perspektívájában, hogy a kétharmados eredményt el nem érő ellenzéki győzelem esetében meg kellene fontolni a *formális alkotmányosság* szigorának esetleges mellőzését. Többen felkértek, hogy állítólagos tekintéllyel támogassak ilyen politikát.

Ahogy Elek István esszéje is utal rá, sokan hivatkoznak Vörös Imrére, aki az elmúlt években kiváló írások sorában elemzi az autoriter állam illegitim vonásait, amelyből az Alaptörvény ellenállási felhatalmazása alapján már 2012-ben radikális következtetést von le.²⁴

A jogászai tanulmányokon pallérozott elme nem tér le a helyesnek rögzült dogmatika ösvényeiről. Jakab András is gyalázatnak tartja a közhasznú vagyonkezelő alapítványokkal elrabolt közintézmények hálózatát, de így összegez: „Ha nem hoztak volna törvényt róla, csak egyszerűen átadják a vagyont, megállhatna a hűtlen kezelés tényállása is – így valóban nem.”²⁵

²⁴ Vörös Imre tehát már 2012-ben a HVG-ben hosszú esszéiben fejtette ki, csak kérdőjellel enyhítve némileg az állítást, hogy a Fidesz valójában államcsínyt követett el. A szöveg viszont igen határozottan fogalmaz. https://m.hvg.hu/360/20120308_allmcsinytevek_voros_imre, de hozzá teszi: „Hol államcsíny van, ott államcsíny van – mondaná Illyés Gyula, ha élne.”

²⁵ <https://www.valaszonline.hu/2021/04/28/>

Vörös *Államcsínytevők?* című esszéjét idézem újból, amelynek kulcsmondata így szól: „Az Alkotmány 2. § (3) bekezdését az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdése szinte szó szerint átvette: tiltja a közhatalom kizárólagos birtoklását. Az ugyancsak átvett, ezt követő emelkedett mondat szerint pedig »az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és köteles fellépni«. Igen: az Aranybulla híres ellenállási záradékáról van szó: a *ius resistendiről*.” Hivatkozik a jogállami alkotmánybíráóság döntésére, amely szerint: „Az Alkotmány a demokratikus jogállam alkotmánya, ami azt jelenti, hogy az alkotmányozó hatalom védendő alkotmányos értéknek tekinti a demokráciát, a pluralizmust, az emberi méltóságot, s egyben az Alkotmányon kívülre utasít minden olyan tevékenységet, amely [...] a hatalom kizárólagos birtoklására irányul.”²⁶

Nem állok távol Vörös Imre kiindulópontjától, magam is többször kifejtettem, úgy látom, hogy Orbán a demokratikus politikus magatartásával összeegyeztethetetlen módon előbb fülkeforradalmi szándékait titokban tartotta, azután felesküdt a köztársasági alkotmányra, végül pedig lemeszárolta azt. Ezt azzal a kiegészítéssel mondom, hogy bár hiányzó legitimitással, de formai legalitással és csupán a választásra jogosultak valamivel több, mint harmadának, a szavazók felének támogatásával... de egy szabad választáson megszerzett, szabályoknak megfelelő kétharmad, azaz alkotmányozó többség birtokában tette mindezt.

[jakab-andras-ketharmad-alapitvanyi-kiszervezes-allami-vagyon-interju/](https://www.valaszonline.hu/2021/04/28/)

²⁶ 14/2000 (I.12.) AB határozat

Bárándy Péter, Forgács Imre, Vörös Imre legújabb javaslata már így szól: „Azonnal kezdjen el alkotmányt írni az ellenzék, ha kormányváltás után nem akar gúzsba kötve táncolni... A közjogi átmenet fontos eleme egy ún. »tiszta lap« törvény lehet, amellyel hatályon kívül helyezhetők a hatalom kizárólagos birtoklására irányuló, ezért alaptörvény-ellenes jogszabályi rendelkezések.”²⁷

A NER-hez kapcsolt legalitást radikálisan megszakító, morálisan messzemenően indokolt terveknek vannak veszélyei. Felmerül a párhuzam az ún. egy lépéses sakkozókkal. A feles többséggel végrehajtott totális hatalomátvétel nagyon veszélyes. Éljük bele magunkat a pillanatba, amikor például háromfős többséggel beülnek a győztesek a neogót falak közé, miközben ebben a pillanatban minden hatalmi intézmény, értsd hadsereg, TEK, Alkotmánybíróság, számvevőszék, Költségvetési Tanács, ombudsman, szinte minden sajtó, Búrkalap, köz- és erőmű, egyetem, gyárüzem, bank, föld, oligopólium, egyház, templom, színház, Balaton-part stb. valójában Orbáné.

Nem zárható ki teljesen, hogy az Európai Unió számos fontos politikusát a magyar államrend merőben szokatlan átalakítási programjának helyességéről meg lehet győzni. De az Európai Unió Bírósága, amelyben jogászok működnek, és amely a magyar és lengyel bírák kényszernyugdíjazását jogtalannak ítélte, vajon meggyőzhető-e azzal a tartalmilag helytálló érveléssel, hogy amíg a bírókat

a jogállam lerombolásának programja keretében nyugdíjazták, a mai alkotmánybírákat viszont annak helyreállítása keretében küldik el, ezért az előbbi jogellenes, az utóbbi pedig jogszerű volt?

Az intézmények negligálásával működő kormányzat hasonló helyzetben, azaz légüres térben találhatja magát, mint báró Fejérváry Géza darabontkormánya 1905-ben, amely a király akkor nem mellékes tekintélyével a háta mögött is a senki és semmi kormánya maradt.

Az új Magyarországot, annak alkotmányos rendjét mások mellett a magyar konzervatív demokratákkal együtt kell megalkotni, és olyan forгатókönyvvel, amely lehetőleg minden komoly demokratikus csoport számára elfogadható.

További útkeresés

2021. április 27. volt az Országgyűlés Fekete Keddje, más szóval a Mindenlopás Napja. Ekkor fogadta el az Országgyűlés, átok ezért reá, tartalmi indoklás nélkül azt a 18 törvényből álló törvénycsomagot, amellyel közérdekű vagyonkezelő alapítványok tömegét (33-at) hozta létre.²⁸ Ezután igen nehéz az alkotmányos átmenet lehetséges evolúciós formáit akár csak elképzelni is.

Ebben az új helyzetben könnyen lehet, hogy 2022-ben megint időszerűnek látszik majd Bibó 1945-ös megállapítása: „Soha magyar földön annyira még nem hiányoztak egy forradalmi akció lelki előfeltételei, mint ma.”

²⁷ https://nepszava.hu/3119199_azonnalkezdjen-el-alkotmany-t-irni-az-ellenzek-ha-kormanyvaltas-utan-nem-akar-guzsba-kotvetancolni

²⁸ Gombócból is sok lenne, a törvényjavaslatok száma: T/15711, T/15712, T/15713, T/15714, T/15715, T/15716, T/15717, T/15718, T/15719, T/15720, T/15721, T/15722, T/15723, T/15724, T/15725, T/15726 és T/15727, T/15728.

Többen manapság a jogállami forradalom kifejezést használják, amit én kerülnék, inkább az alkotmányos forradalom kifejezést pártolom.²⁹ Fentebb idéztem, Bibó mint időszzerű feladatot, az emberi méltóság forradalmát emlegeti. Karácsony Gergely szerintem ugyancsak jól beszélt a 2021-es márciusi ünnepen: „Nem az erőszakos, a kukaborogatós, az egy másnak feszülő forradalomra, hanem szelíd forradalomra van szükség.”³⁰ Egyetértek, ha a javaslat kifejtetlen is, valami hasonlóra gondolok én is.

A törékenynek látszó ellenzéki koalíciónak valóban nem lehet más célja, egyéb küldetése, mint az alkotmányos, demokratikus Magyarország létrehozása. Céljairól a választási győzelem után ünnepélyes politikai nyilatkozat kellene tennie, talán a kétharmados döntések megsemmisítése nélkül.

A siker kulcsa, hogy kié lesz a budapesti, miskolci, szegedi, győri stb. utca. Tömegmozgalom nélkül nincs alkotmányos forradalom.

A jelenkorban nem egyszerűen arról van szó, hogy a demokrácia és a jogállam nem egyszerűen összeegyeztethető értékek, hanem egylényegűek.³¹ Évek óta mondom és mondja az Eötvös Károly Intézet, hogy a köztársaság új, végleges alkotmányát népszavazással kell megerősíteni, mely elfogadás eredeti alkotmányozási eljárásra teszi majd a pontot.³²

²⁹ Talán, tartalmát nem definiálva, Halmai Gábor említette először: <https://www.es.hu/cikk/2021-04-30/varkonyi-benedek-a-levalthatatlan-hatalom-nem-legitim.html>

³⁰ Karácsony Gergely videóüzenete, 2021. március 15.

³¹ Lásd erről Kis János: *Alkotmányos demokrácia – Régebbi és újabb közelítések*, Pesti Kalligram, 2019.

³² Majtényi László: *A köztársaság végső alkot-*

Nem csupán a NER pusztítására, de a képviselési demokrácia általános válságára is válaszokat kell keresni. Ennek fontos eleme, hogy szigorúan a parlamenti demokrácia keretei között erősíteni kell a részvételi jogokat. Életet kell lehelni az ügydöntő és a véleménynyilvánító népszavazás intézményébe, létre kell hozni az országgyűlés és az önkormányzatok tekintetében³³ is a petíciós jogot. Magát az alkotmányt a társadalom bevonásával kell megalkotni. A liberális demokrácia aktuális válsága nem Orbán műve, és távolról sem magyar jelenség. Az orbáni változattól megszabadulva válaszokat kell keresni a válság egyetemesen megmutatkozó kihívásaira.

Már az 2022-es választási kampányban az egyesült ellenzéknek azzal kell kérnie a választók támogatását, hogy célja a szabad, demokratikus és szolidáris Magyarország. Olyan kormányprogramot hirdet, amelynek nem távoli célja az alkotmányos állam, és ennek érdekében minden hatalmi eszközét felhasználja. Az Országgyűlés elfogadhat ünnepélyes politikai nyilatkozatot is, amely mindazt a fennkölséget tartalmazza, ami egy szabad ország közös látomása, meg hogy mit gondol például a NER kizárólagos hatalomgyakorlásáról vagy az Alkotmánybírórság nevet viselő intézményről.

Elkezdődik azonnal az alkotmányozás előkészítése, mégpedig teljesen nyilvánosan, széles társadalmi részvétellel. Az alkotmányt nem a 2008-as válság után sikertelen iz-

mánya, Élet és Irodalom, 2020, november 20.

³³ Erre már most is vannak fontos helyi kezdeményezések: <https://peticio.budapest.hu/about> https://k.blog.hu/2020/10/17/peticio_az_onkormanyzatnak

landi mintára például a huszonöt véletlenül kiválasztott állampolgár írná, nem a villanyszerelők és a fogorvosok, hanem szakértők, akiknek a kezét a szakma és a parlamenti határozat is köti az emberi méltóság, az alapjogi katalógus, a hatalom-megosztás, a parlamenti demokrácia tekintetében, és az, hogy a '89-es jogállami alkotmány megoldásaitól csak kivételesen indokolt esetben térhetnek el. Meg kell teremteni az alkotmány stabilitását, alkotmányos biztosítékok sorával kell megakadályozni az autoriter rendszer újbóli kiépülését, a magyar állam nemcsak hogy nem lehet közömbös a szegények és a roma emberek ügye iránt, de ezekben az ügyekben teljesítendő kötelezettségei is vannak. Meg kell továbbá erősíteni a részvételi jogokat. Nem revansalkotmány készül, az alkotmány a politikai társadalom közös értékeit képviseli, amely például a baloldali, például a jobboldali és például a zöldpolitika kormányzati képviseletét is lehetővé teszi.

Mindezekről határozatot hoz az Országgyűlés.

Az alkotmány tervezetéről rendszeresen szervezett állampolgári gyűléseken kellene párbeszédet folytatni, de az alkotmányszöveg felett nem ezek a gyűlések döntenek. Nem lehet beleszólni például a köztársasági elnök jogkörébe, de megfontolandók lehetnek azok a vélemények, amelyek szerint a köztársasági elnök választása közvetlenül történjen. A polgárok számára újra elérhetővé kell tenni az ügydöntő és a véleménynyilvánító népszavazás intézményét. Helyi és országos szinten működtetni kell a petíciós jogot. Be kell vezetni helyi szinten a részvételi vagy közösségi költségvetés

intézményét. Noha tudtommal sehol nincs így, de kérdem én, miért is ne lehetne megoldani, hogy az ombudsmani tisztségeket népi választás útján töltsék be? Például oly módon, hogy a Párizsi Alapelvek³⁴ szerint a tisztségre pályázni lehet, a pályázatok alapján a megfelelő jelölteket szakmai bizottság minősíti, azután a szakmailag és erkölcsileg rátermett jelöltek közül az e-demokrácia eszközével akár a nép ajánlhat valakit az Országgyűlésnek, de akár meg is választhatja. Miért ne?

A helyes megoldás az, ha az alkotmányozási folyamat lezárására új választást írnak ki, azaz alkotmányozó nemzetgyűlést választanak, amely elfogadja a köztársaság végleges alkotmányát.

Az bizonyos, hogy az Alkotmányt végül csakis népszavazás erősítheti meg.

A valamikor előttünk álló rendszerváltó alkotmányos mozgalom menetrendjéről senki nem állhat elő tökéletes megoldással, nem lehet kész forgatókönyvet készíteni; az érveket és azok képviselőit tisztelő vita, a párbeszédben formálódó gondolatok viszont biztosan szolgálják a majdani közjót.

³⁴ <https://www.un.org/ruleoflaw/files/PRINCI~5.PDF>

A Párizsi Alapelvek az ENSZ Közgyűlésének 1993. december 20-án elfogadott, az emberi jogok előmozdításával és védelmével foglalkozó nemzeti intézményekről szóló A/RES/48/134. sz. határozata. E szerint az intézménybe vett közbizalmat, az érdemeken alapuló és a pluralizmust biztosító kiválasztási folyamatot garantálja a) a pozíció nyilvános meghirdetése, b) törekvés arra, hogy a lehető legtöbb, különböző társadalmi csoportok széles körét képviselő jelölt közül lehessen választani, c) széles körű konzultáció, illetve részvételi lehetőség biztosítása a jelentkezési, kiválasztási és jelölési eljárás során.

Fenn az ernyő, nincsen kas

V. Naszályi Mártával beszélget Rádai Eszter*

– „Hiszek az önkormányzatiságban, a felelős állampolgárok között, érdemi vitában megszülető konszenzusban, egy örömmel, reménnyel és szeretettel teli hazában” – olvasható a hivatalos Facebook-névjegyen. Eszébe jutott, amikor ezeket a gondolatokat megosztotta választóival, az I. kerület lakóival, illetve általában az olvasóival, hogy lesz, akit ezek valamilyen „imádságra” emlékeztetnek? Például a két világháború között, a Horthy-korszakban „nemzeti imának” nevezett Magyar Hiszekegyre – csak épp azt tartalmában megváltoztatva, kifordítva?

– Bevallom, nem, ha így van, akkor ez tudattalanul történhetett. Ez a néhány mondat egyébként az én sokkal hosszabb választási bemutatkozó szövegem rövidített változata, és természetesen nem volt céлом utalni vele semmilyen értelemben a Magyar Hiszekegyre, hiszen – de aki ismer, az úgyis tudja – az én világnézetem és a Horthy-korszak összeegyeztethetetlen.

– Maradjunk még kicsit ennél a Facebook-profilnál: a háttere egy uniós zászló. Miért? Mi volt ezzel a szándéka?

– Nem olyan régen, az Európai Unió napja alkalmából választottam

ezt a hátteret, és azt a meggyőződésemet akartam vele kifejezni, hogy Magyarország kiszakíthatatlan része Európának, és hogy a mi értékeink és céljaink azonosak azokkal az értékekkel és célokkal, amelyek az Európai Uniót összetartják.

– De vajon valóban kiszakíthatatlan-e Magyarország az Európai Unióból? Ez a szorongató kérdés egyre sűrűbben merül fel sokunkban mostanában.

– Fizikailag és jogilag persze kiszakítható, ezért is kell nekünk – ma még ellenzékben, 2022-től kormányon – mindent megtennünk, hogy ne történhessen meg. Nagyon bízom benne, hogy az addig hátralévő tizenegy hónap ennek végigvitelére kevés lesz, utána pedig, ha már rajtunk, a Párbeszéden és a pártszövetség másik öt pártján múlik, ez biztosan nem fog megtörténni.

– A rendszerváltás óta ön az első nem jobboldali polgármester ebben a hagyományosan konzervatív, villanegyedeket, számos kulturális intézményt és egy sor jelentős műemléket magában foglaló, nem csak kulturális értelemben gazdag kerületben. Ez lehet a magyarázata a korábbi sorozatos jobboldali győzelmeknek? Esetleg a kerület lakosságának az átlagnál magasabb életkora?

– Ha valamihez kötném a korábbi polgármesterek politikai hovatartozását, az inkább a kerületre jellemző középosztálybeli jólét, és nem ahhoz,

* Interjúnk része annak a sorozatnak, amelyben az ellenzéki pártok ismert, de nem a legismertebb politikusait szólaltatjuk meg. Márciusi számunkban Ungár Péterrel, áprilisban Brenner Kolomannal, májusban Donáth Annával beszélgettünk, most a Párbeszéd politikusát faggattuk. A szerk.

ami persze tény, hogy az I. kerület választókorú lakosságának közel kétharmada idősebb hatvanévesnél.

– *Ezt a középosztálybeli jólétet érezték volna veszélyeztetve, akik az ön személyében, a Párbeszéd hat ellenzéki párt által támogatott jelöltjére szavaztak, egyúttal kétharmados győzelemhez segítették az ellenzéket?*

– Nem hiszem. Szerintem a magyarázat az, hogy tarthatatlanná váltak a kerület előző vezetésének a módszerei. Ha nem kötődtek volna hozzá látványosan korrupciószerű, egyszersmind származékosan kiismerő ügyek, szélsőségesen és árulkodóan egyoldalú döntések, akkor örök időig maradhatott volna a jobboldali vezetés, de ebből már az itteni, alapvetően mérsékelt polgári beállítottságú, az átlagosnál magasabb képzettségű többségnek is elege lett. Tehát szerintem itt ez volt a kulcs. A képhez egyébként az is hozzátartozik, hogy a kerület lakossága változik, van azért valamennyi mozgás, költöznek ide fiatal családok is magas képzettséggel, ők a tapasztalataim szerint inkább a progresszív, baloldali, illetve liberális oldalhoz vonzódnak.

– *Hogyan és miért adta a fejét a politizálásra? Azt értem, hogy mivel eredeti foglalkozása, illetve végzettsége szerint táj- és kertépítész mérnök, az akkori egyetlen zöldpárttal, az LMP-vel szimpatizált. De miért lépett politikai pályára?*

– Nem egészen így történt, eleinte nem terveztem, hogy politikai pályára lépek. Viszont 2009 decemberében egyszer csak ráébredtem, hogy vészesen közelednek a 2010-es választások, és én nem tudok az akkori választékból kire szavazni, mert

a Fideszre nem akartam adni a voksomat, de az MSZP-re sem. Elkezdtem keresgélni, tájékozódni, és 2010 januárjában rátaláltam az LMP I., II. és XII. kerületi csapatára, és annak olyan sodrása volt, hogy egykettőre be is szippantott engem. Nagy területi szervezet volt olyan politikusokkal, mint Jávor Benedek, Karácsony Gergely, Hanzély Ákos, aktív és izgalmas működéssel, nagyon komoly szakpolitikai munkával, és engem akkor ez a nagyszerű csapat és ez az izgalmas helyzet annyira magával ragadott, hogy amikor megkérdezték – mint a csoport talán egyetlen szóba jöhető, I. kerületben lakó tagja –, hogy vállalom-e a polgármester-jelöltséget, mivel épp gyesen voltam a középső gyerekemmel, hát vállaltam. És bár polgármesternek akkor persze nem választottak meg, de listavezetőként bekerültem a testületbe, és hamarosan kiderült az is, hogy – mivel érdekel a várospolitikai, a városfejlesztés, a közügyek, a szociális feladatok – jól érzem magam ebben helyzetben. Aztán jó fél évvel később az LMP fővárosi frakciója szakpolitikai koordinátort keresett, amire jelentkeztem, és akkor kerültem a fővárosi testület közelébe.

– *Mit csinál egy szakpolitikai koordinátor?*

– A frakció munkáját különféle szakterületeken és témákban segítő szakértők munkáját kellett koordinálnom, ez volt a feladatom, és én ebben lubickoltam. A világ legjobb munkahelye volt, szerettem ott dolgozni, nagyon jó hangulat volt, fantasztikus dolgokat csináltunk, szerveztünk, szakpolitikai anyagokat készítettünk. A fővárosi önkormányzat persze – ez már a Tarlós-korszak

volt – szinte semmit nem fogadott el a javaslatainkból, de az a munka és az a szellemi műhely elképesztően inspiráló volt. Kis túlzással azt is mondhatom, hogy szakpolitikai értelemben ma is abból az időszakból élek, annak az intenzív voltából és tartalmasságából.

– *Hogy jön mindehhez, hogy – amint olvasom az életrajzában – pszicho- és bibliodráma-vezető is? Miért és hogyan?*

– Ezek fontos dolgok az életemben.

– *Egyáltalán mi az a bibliodráma?*

– Egy Németországból, evangélikus környezetből indult kísérleti műfaj, ami arról szól, hogyan tudunk a Biblia szövegéhez a dráma eszköztárával, mozdulattal, hanggal, szóval és egyebekkel közelíteni, és ilyen módon megkeresni az adott bibliai szövegnek az adott csoport számára itt és most érvényes üzenetét – élmények során. Az élmények ebben az esetben alapvetők. Egy istentiszteleten vagy Biblia-órán, amikor a lelkész vagy a pap értelmezi a Biblia szövegét, akkor az agyunkhoz szól. Egy Biblia-körben vagy egy önfejlesztő Biblia-csoportban, amikor arról beszélgetünk, hogy mit jelent nekünk az Írás adott szakasza, az az észhez és a szívünkhöz szól egyszerre. A bibliodráma ezzel szemben élményt ad az adott szöveggel kapcsolatban, és ezen az élményen keresztül jut el hozzánk az isteni üzenet. Ebbe én szerelmes lettem sok évvel ezelőtt, és akkor elvégeztem az ehhez kapcsolódó, Magyarországon elérhető tanfolyamokat is. És mivel a műfaj felkeltette az érdeklődésemet, elmentem pszichodrámaezni is, abba is bele-

szerettem, és ezért megszereztem posztgraduálisan a pszichodráma-vezetői képesítést. Úgyhogy oklevéles pszichodráma-vezető is vagyok.

– *És ezt ma is gyakorolja?*

– Sajnos nem, most nem fér bele az időmbe. Mert ez egyfelől sok lelki és fizikai energiát igénylő tevékenység, amit egyszerűen nem tudok beilleszteni az életembe, másfelől nem biztos, hogy szerencsés lenne egy ismert politikusnak egy ilyen csoportot meghirdetni, mert az nagyon félrevihetné a folyamat fókuszát. Ezzel együtt továbbra is szerelmes vagyok mindkét műfajnak, és amikor nyáron elmegyünk a plébániai családos táborba, ott azért szoktam tartani egy-egy kétórás Biblia-dráma-foglalkozást, ami inkább csak afféle ízelítő, játék, de azt is nagyon tudom élvezni, és remélem, azok is élvezik, akik részt vesznek benne. Most másra nincs időm és energiám sajnos.

– *Azt mondja, hogy a bibliodráma német evangélikusok „találmánya”. Másrészt a Wikipédián úgy olvasom, hogy gimnáziumba a ferencesekhez járt Szentendrén, harmadrészt meg a családi gyökereknél azt is olvasom, hogy az anyai nagyapja református lelkész volt. Mindjárt három keresztény, illetve keresztyén egyház? Hogyan lehetséges ez?*

– Azt szoktam tréfásan mondani, hogy én magam vagyok az ökuméné. Ami persze túlzás, de tényleg ez van: édesapám katolikus volt, édesanyám református, ami bizonyos feszültségeket jelent a családon belül, például, hogy mi, gyerekek milyennek legyünk kereszttelve, milyen nevelést kapjunk, stb. Én aztán el-

mentem a Ferences Gimnáziumba, ami nagyon sokat jelentett számomra, a mai napig úgy gondolom, hogy az én vallásos felnőttésem abban gyökerezik, azóta is onnan vannak életre szóló barátságaim, élményeim stb. És még bibliodrámaízni is a legkedvesebb barátnőm, gimnáziumi osztálytársam révén kerültem a békásmegyeri evangélikus gyülekezetbe, ami Donáth László gyülekezete egyébként. A felesége, Muntág Ildikó volt az egyik úttörő, aki ezt a műfajt elkezdte művelni Magyarországon, de én először az ottani hitoktatást, a gyerek-Biblia-kört vettem át tőle, ami épp a vasárnapi istentisztelet idején volt, és ezért ő addig nem tudott eljárni a tízórai istentiszteletre. Később a férjem is bekapcsolódott, még később a gyerekeink is, és közben persze bevontak Ildikó bibliodrámas eseményeibe is, egyszóval így kerültem bele ebbe a körforgásba. Számomra az, hogy katolikus vagyok, tökéletesen összeegyeztethető azzal, hogy evangélikus Biblia-kört vezetek gyerekeknek, mert számomra nagyon fontos az ökumené. Egyébként most, hogy válaszolni próbálok a kérdésére, esett le nekem, hogy talán az is ide vezethető vissza, hogy számomra az ellenzéki összefogás is teljesen magától értetődő. Ahogyan az ökumenében lehetünk valamilyen nyien keresztények úgy, hogy különböző felekezetekhez tartozunk, hogy nem pontosan ugyanazt gondoljuk a hitünkről, a vallásunkról, nem pontosan ugyanúgy gyakoroljuk, de a legfontosabb dolgokban mégis egyetértünk és egyek vagyunk. Sokszor kérdezték tőlem már a '19-es választások idején is, hogyan vagyok képes a fényképem mellett elviselni a Job-

bik meg a DK logóját is, és mindenkinek a logóját. E kérdésekre csak azt tudtam válaszolni: én párbeszédese vagyok, és azért vagyok az, mert ez az a párt, amely kifejezi mindazt, amit politikai értelemben a világról gondolok. Nem akarok más párthoz tartozni, de attól még, hogy párbeszédese vagyok, jó célok érdekében vidáman együtt tudok működni más pártokkal és a politikusaikkal.

– *Egy ilyen családból érkezve hogyan lehetett, hogy nem a jobboldalon kereste a politikai otthonát? Nyilván kétségbe is vonják az őszinteségét sokan mindkét oldalon.*

– Az egyik magyarázat a rendszerváltáshoz köthető, amikor a két nagy rendszerváltó párt állt egymással szemben, az MDF és az SZDSZ, és akkor az én családi és a baráti köröm az SZDSZ-hez volt inkább köthető, engem az onnan érkezett üzenetek értek el inkább, és ezért azt az oldalt éreztem inkább politikai otthonomnak. Tehát – a mai napig így tapasztalom, nemcsak magammal, másokkal kapcsolatban is – az, hogy az ember kire szavaz, sokkal inkább függ a szociokulturális közegétől, mint a nagy ideológiai elvektől. Ez az egyik válaszom. A másik: én a magyarországi jobboldalban nagyon sokszor nem a számomra is fontos konzervatív, jobboldali vagy mondjuk keresztény értékeket látom, hanem inkább valamiféle ragaszkodást avitt dolgokhoz, kapaszkodást a megszokottba. Egyszóval nekem ez a világ kicsit mindig idejétmúltnak tűnt, és nem is találtam benne a helyemet, nem tudott megszólítani. És aztán, a 2010-es LMP-ben, amely megpróbálta a zöld, a baloldali, a liberális, a jobbközép, a konzervatív

és a keresztényi értékekből kisze-
mezgetni, amit jónak gondolt, és ez
találkozott azzal, amit én is gondol-
tam akkoriban a világról, végre rá-
leltem a szintézisre. Miközben azért
azt kimondani, hogy baloldali va-
gyok, nem volt olyan egyszerű. Mert
az a szó, hogy baloldali, olyan sok
mindenhez kötődött, amivel viszont
nem akartam azonosulni, és most
sem akarok feltétlenül, de egyszer
csak el kellett döntenem, hogy én va-
lójában baloldali vagyok. És arra is
rá kellett döbbernem, hogy keresz-
ténynek lenni az valójában baloldali
dolog, akkor is, ha itt Közép-Euró-
pában történelmi meghatározottsá-
gunk okán a nem kommunisták „ke-
zén maradt” a kereszténység, illetve
a vallásosság. De ettől még az igazi
kereszténység, ha már besoroljuk
valahova, inkább baloldali dolog.

20

– *Amikor 2013-ban az LMP egy
része úgy döntött, hogy – nem értvén
egyét a szövetségekötés kérdésében a
maradó résszel – kiválik, és megala-
pítja a Párbeszédet, magától értetődő
volt, hogy együtt távozik Karácsony
Gergellyel, Jávor Benedekkel, Szabó
Tímeával, Szabó Rebekával, Tordai
Bencével?*

– Amikor eljutottunk a kiválás
gondolatáig, akkor már egyértelmű
volt. Az LMP-n belül ez egy hóna-
pokig tartó folyamat volt, tehát a
szakadás nem egyik napról a má-
sikra következett be, hanem úgy,
hogy végül már csak a folyamatosan
mélyülő szakadék két partjáról kia-
báltunk át egymásnak, és amikor
idáig értünk, számomra már ez volt
az egyetlen vállalható lehetőség. Mi-
közben végig értettem és legitimnek
tartottam a másik utat is, de nekünk
ott akkor – ma is azt gondolom – ezt

kellett tennünk. Nem volt más vá-
lasztásunk.

– *Miért nem?*

– Három ok miatt döntöttem így. Az
egyik: kormányváltást akartam, és azt
gondoltam, hogy ennek egyetlen esz-
köze a szövetségben való közös indu-
lás. A másik: azt tapasztaltam, hogy a
maradók vezéralakjai a párton belüli
demokrácia eszközzel nem
éltek, hanem visszaéltek. Nem akar-
tam közéjük tartozni. A harmadik, és
most ismét előjön ez a szociokulturális
közeg szindróma: az I., II., XII. kerü-
leti szervezet, ami talán a legnagyobb
területi szervezet volt, gyakorlatilag
átjött a Párbeszédbe. Tehát az én bel-
ső, párton belüli közegem teljes egé-
szében átjött, az egész fővárosi frakció
és az ott dolgozó valamennyi munka-
társ. Akikhez tartoztam, mind jöttek,
és ugyanazért, amiért én is. Amit ta-
lán utólag sem mindenki ért, mert eb-
ből a csapatból sem volt könnyű senki-
nek a még mindig pártállami terheket
magával hurcoló MSZP-hez, azokhoz
a politikusokhoz kapcsolódni. Ez nem
jött magától, és most sem jön magától,
de mindez – meggyőződésünk – mit
sem számít ahhoz a veszélyhez ké-
pest, amit az orbáni kormányzás je-
lent Magyarországnak.

– *Következzen itt néhány ügy ve-
gyesen, olyanok is, amelyeket kerületi
képviselőként vitt, és olyanok is, ame-
lyeket a fővárosi közgyűlés tagjaként
képviselt: kerületi klímastratégia
kidolgozása, 3-as metró akadály-
mentesítése, szén-monoxid-mérők el-
helyezése önkormányzati lakásokba,
támogatás környezetbarát pelenkát
használó szülőknek – ez, azt hiszem,
a textilpelenka...*

– Igen, a mosható pelenka.

– ...*aztán a rászorulóknak önkormányzati lakáshoz juttatása, idősek, fogyatékosok lakásának akadálymentesítése, közcégek telepítése a zöld felületek megtartásával és létrehozásával, a budai arborétummal, a gellérthegyi siklóval kapcsolatos elképzelései...* Szóval csupa olyan ügy, ami részben a környezetvédelemhez kapcsolható, részben szociális problémákhoz, illetve nagyon szorosan az emberek jólétéhez, életminőségéhez. Az ilyen ügyek felkarolása általános az önkormányzati képviselők esetében, vagy érdeklődésénél és érzékenységénél fogva speciálisan önt találták meg? Ide tartoznak még különféle állatvédelmi programok, vagy például az, hogy „legyen a Tabánban kutyás-gyerekes játszótér”...

– Az a helyzet, hogy az önkormányzati képviselőt az ügyek megtalálják, és nem az a kérdés, hogy lesznek-e ügyek, mert lesznek, hanem az, hogy mi ezek közül az, amibe beleáll, mivel és hogyan tud azonosulni, mi az, amibe energiát fektet. Például a kutyás-gyerekes játszótér egyáltalán nem az én ötletem, ez a tabáni kutyás civilek kezdeményezése, és arra a helyzetre próbál reflektálni, hogy voltak és most is vannak olyan családok, amelyeknek kutyájuk is, gyerekük is van. És mivel a kutyát nem lehet bevinni a játszótérre, a gyerekeket nem praktikus bevinni a kutyafuttatóba, szerettek volna egy olyan területet, ahol egyszerre lehetnek kutyák meg gyerekek is. És ezt a működési modellt dolgozták ki a civilek, amit szerettem volna bevezetni, illetve polgármesterként már föl tudom karolni, és elkezdődhetett ezzel kapcsolatban a gondolkodás arról, hogyan működjön. Közös munka, amire az emberek, az önkéntesek szabályokat dolgoznak

ki, hogy mindenki tudja, hogyan, milyen normák szerint kell viselkedni. Ez tehát egy működési mód, ami sok, a kerületben lakó fiatal családnak nagy segítség. Hasonlóképpen született meg az önkormányzati lakások akadálymentesítésének ötlete is, amikor részt vettem egy civil képzésen. Olyan emberekkel, kerekesszékekkel közlekedni tudó felnőtt fiatal emberekkel találkoztam, akik nem szeretetotthonban vagy mozgássérült-otthonban és nem is a szüleikkel szeretnének lakni, hanem önállóan. Ehhez azonban a lakást, ahová beköltöznének, alkalmassá kellene tenni számukra. Ami nagyon egyszerű dolgokat jelentene, például, hogy a kerekesszék beférjen a bejárati ajtón és a fürdőszobába, csak hogy a magyar államtól ilyen lakásátalakításra tízévenként egyszer kapnak támogatást, többször nem. Fölvetettük, hogy az önkormányzat tudná-e támogatni a lakások akadálymentesítését, ami azért is jó, mert aki nem mozgássérült, nem látás- vagy hallássérült, akadálymentesített lakásban is tud élni, mert ha fenékmagasságban van a villanykapcsoló, az neki nem jelent akadályt, és az sem, ha szélesek a bejárati ajtók. Ettől ezek a lakások nem lesznek értéktelenebbek, viszont vannak, akik számára ez az egyetlen módja annak, hogy önállóan lakhassanak, és mindez ráadásul néhány százezer forintból megoldható. És most arról nem is beszélek, hogy bizony, az életkor előrehaladtával is nagyon jól jöhet, ha a csengő nemcsak szól, hanem villog is bent a szobában.

– *Mennyire sikerült ezekben az ügyekben előrehaladni, mennyiben és melyikben járt közülük sikerrel,*

melyikben nem? Ha önmagát kellene értékelnie, hányast adna magának?

– Talán hármast, mert voltak ügyek, amelyeket keresztül tudtam vinni, de voltak olyanok is, amelyeket nem. Az akadálymentesítési támogatást például korábban nem sikerült bevezetni. Most viszont bekerült a szociális rendeletervezetünkbe, remélhetőleg hamarosan elfogadjuk, és akkor ez is meglesz.

– Meg lehet-e ezekkel a potenciális választókat szólítani, új választókat szerezni, a régieket megtartani? Aki ilyen ügyek képviselőjére vállalkozik, remélheti-e, hogy velük a választók olyan tömegét éri el, hogy a következő ciklusra is megválasszák?

– Természetesen igen. Nem az egyikkel vagy a másikkal, hanem az összessel együtt, hiszen ezek összeadódnak, és végül is mindenkit érintenek a kerületben. Viszont ez mind semmit nem ér, ha a kerület nem működik. Ha a kerület összességében működik, és az embereknek is az az élményük, hogy működik, akkor megoldódnak a kis ügyek is. Ha nem, mert a kerület nem működik, akkor a polgármesternek nincs esélye az újraválasztásra. Kivéve azokon az icike-picike településeken, amelyeken nincs alternatívája a fideszes polgármesternek.

– Mi a helyzet akkor, ha az önkormányzat területén olyasmi történik, amire semmiféle hatása, befolyása nincs a polgármesternek, illetve azoknak, akiket képvisel, a választóinak, az ott lakóknak? Vagy nem ez a helyzet a kormányzati negyedéig fejlesztett budai Várral, a kormányzati funkciók Várba költöztetésével? Ami természetesen nemcsak a helyi ellenzéki

képviselők rosszallását váltotta ki, hanem az itt lakók egy részéét is, és mindenféle tudományos testületekét, a műemlékesekét, az építészársadalomét is. Milyen harcai voltak, egyáltalán, voltak-e ezzel kapcsolatban harcai, vagy ez egy eleve vesztes ügy, egy úthenger, ami elől csak elugrani lehet? Esetleg feltenni a kezét?

– Igen, ez egy úthenger, itt egyszerűen nincs mozgástér, annyira erős akarat és elszántság áll mögötte. Sokat beszélgettem erről a várkapitányság prominenseivel és a projekt más szereplőivel, és mindegyik beszélgetésből az derült ki, hogy akkora az elköteleződés a Hauszmann-féle palota- és épületrendszer visszaépítésére és abba a kormányzat beköltöztetésére, hogy az mindent felülír, de ezt minden értelemben kiterjesztve értem. A belügyminiszter maga is átszellemülten mesélte, hogy azt a laktanyát is fel fogják építeni a Vár nyugati oldalán, az Alagút mellett, amiben annak idején a palotaőrök laktak. Nézttem, ahogy mondja, és azt gondoltam: „De hát minek?”

– Tényleg, minek? Ezek szerint lesznek palotaőrök is?

– Mit tudom én?! Ha lovas díszőrség is van, miért ne lehetnének palotaőrök is?

– Önnek milyen ellenérvei lennének, ha a kormányzatban lenne, aki megkérdezi erről? Vagy ha – mint a kismelt terület polgármesterét szokták demokráciákban – bevonták volna a döntéshozatalba?

– Három ellenvetésem, ellenérvem van. Az első egy szimbolikus érv, amúgy evidencia is: nem királyság vagyunk, hanem köztársaság, amely nemrég még jogállam volt, és szeret-

ném, ha megint az lenne. Mindent meg is teszek érte. Ebből a szempontból a kormányzati funkcióknak a királyi várba, illetve a királyi palotába költöztetése nagyon rossz üzenet. De rossz üzenet a szintbeli különbség miatt is, ha a pesti Duna-parton álló Országgyűlésre fentről, a Várhegy tetejéről néz le a neki rendes körülmények között, parlamenti demokráciákban felelős végrehajtó hatalom. Létezik ennél egyértelműbb kinyilatkoztatása annak, hogy Magyarország már nem jogállam? A másik ellenérvem a kulturális örökségünkkel kapcsolatos, azzal, hogyan bánunk vele, mit gondolunk róla, és mit gondolunk általában a közvagyonról. A szakemberek között is éles vita zajlik arról, hogy a budai várnak történelmi-építészeti szempontból fényes korszaka volt-e, amikor ez a neobarokk palota a 19. század végén, a 20. század elején felépült, vagyis ebben egyáltalán nincs közmegegyezés. Ezt a Fidesz kijelentette ugyan, de azért ez nem faktum, hiszen szakmailag egyáltalán nincs alátámasztva. Magam például, úgy is, mint városfejlesztési szakember, sokkal inkább érzem látványos, de kétes értékű díszletnek, kulisszának, ami mögött már az építése idején sem volt igazi tartalom. „Fenn az ernyő, nincsen kas” – nekem ezt a régi szólást juttatja eszembe ez a fajta építészet... És közben tehetetlenül nézem, hogy bár voltak és vannak a Várnegyednek valódi építészeti értékei, műemléki értékek, nem ezeknek a megmentésén dolgoznak, hanem a Hauszmann Alajos műépítész által kitalált túlméretezett palota viszszaépítésén, csak épp vasbetonból, amire aztán kívülről felragasztgatják a cirádákat. Ami szakmailag, városfejlesztési és kulturális örökségünk

védelme szempontjából is teljes tévút, ráadásul igazi pénznyelő automata is, hiszen számolatlanul nyomják bele a közpénzt. Ezek az építkezések olyan eszméletlenül túl vannak árazva, hogy arra szavakat sem lehet találni, mert egészen elborzasztó.

És ide tartozik még két gondolat. Az egyik: nem igaz, amit a kormányzat sugall, hogy egyetlen módja e műemlékek megmentésének, ha ő maga foglalja el azokat saját céljaira. A műemlékek megmentésének módja lehetne az is, ha az állam, vállalva ezekért az őt terhelő felelősséget, a közművelődés és a kultúra fellegváraként kezelné őket. És a másik: e funkciók elhelyezése sokkal költség-hatékonyabban is megoldható lenne – máshol.

– *Mi a harmadik ellenérv?*

– Az a budai vár lakosságával, a kerület szempontjaival kapcsolatos: ennyi funkció nem fér el a Várnegyedben, fizikailag nem fér el, a közművek nem bírják, a közlekedés nem bírja, tehát a kerület működőképessége szempontjából ez egy romboló helyzet. A kormányzati negyed erőltetett idetelepítése olyan szinten szakítja ki az élő városi szövetből ezt a városrészt, és teszi lehetetlenné 21. századi működését és fejlődését, ami meg fogja ölni mint életteret és mint lakónegyedet. És ez számomra egész egyszerűen érthetetlen és felfoghatatlan.

– *Ez ellen az úthenger ellen nem lehetne valamilyen módon szövetségeket találni a Vár lakóközösségében? Eleve reménytelen?*

– Szövetség nyilván van közöttük, csak hogy egy kiemelt kormányberuházással szemben semmire sem me-

gyünk. A kormányzati akarattal a helyi közösség átléphető, az érdekei nem számítanak, a véleménye figyelmen kívül hagyható. A helyi demokrácia nem érvényesülhet, az intézmények és a képviselők elképzelései a kerületi városfejlesztésről, azon belül a különböző funkciók elhelyezkedéséről a kormányzatra nem vonatkoznak. Ott úgy lehet építkezni, hogy nem kell engedélyt kérni, nem kell megfelelni az építési szabályzatoknak, nem kell megfelelni a környezetvédelmi szabályzatoknak, nem kell betartani a műemlékvédelmi szabályokat. Ott nem kell semmihez semmiféle engedélyt kérni. Oda a kormányzati kiemelt beruházás úgy települhet ki egy építési területtel, egy felvonulási területtel, hogy nem kell fizetnie érte. Úgy használ itt mindent, hogy abba nekünk semmi beleszólásunk nincs. Tehát itt a helyi közösség akarata és érdeke, sőt, a közösség maga sem számít, és ezért csak alulmaradhat a kormányzati önkénnyel szemben.

– *Amikor ez az interjú készült, önt politikusként két komolyan érintő esemény is történt. Az egyik: a Párbeszéd társelnöke, Karácsony Gergely bejelentette, hogy elindul miniszterelnökjelöltként a választáson, a másik egy, az önkormányzati tulajdonú lakásingatlanokat rendkívül kedvezőtlenül érintő törvénymódosítás. Először az utóbbiról szeretném a véleményét kérdezni, úgy is, mint egy olyan kerület polgármesteréét, amelyben évek óta borzolja a kedélyeket a kormányhoz közel álló személyeknek kiosztott, illetve általuk különös csereügyletek segítségével megszerzett bérlakások ügye, ezeket, ha a parlamenti többség elfogadja a törvénymódosítást, mélyen áron alul meg is vásárolhat-*

nák. Ha ez a folyamat elkezdődik, ami egyébként más-más módon fogja érinteni a különböző kerületeket, illetve az ország különböző városait, marad-e egy kormányváltás után az önkormányzatoknak még ezzel kapcsolatban valamilyen lehetőségük? Vissza lehet-e fordítani majd egy év múlva bármit?

– Abban nem hiszek, hogy ha ez a törvény hatályba lép, akkor az általa elindított folyamatokat meg lehetne gátolni, egyszer majd visszamenőleg meg lehetne fordítani. Ezzel szemben meggyőződésem, hogy ha 2022-ben győz az ellenzéki szövetség, és feláll az új kormány, biztonságos jogi környezetben újra kell építeni az egész önkormányzati bérlakásrendszert. Hogy addig mi lesz? Olyan felelős önkormányzat biztosan nem, amely ebben a jelenlegi bizonytalan helyzetben beruházásokba kezd, illetve akár egy fillért is költ önkormányzati lakásokra, hiszen abban sem lehet biztos, hogy amit létrehoz, azt a következő nap nem veszik-e el tőle. Egy ilyen bizonytalan helyzet egyébként teljes mértékben elakasztja a szociális bérlakásrendszer működését és működtetését is, hiszen képtelenség benne felelősséggel járó döntéseket hozni.

– *Ha 2022-ben önt bíznák meg ennek a kérdésnek a rendezésével, milyen rendszert találna ki – az I. kerületben és országosan? Hogyan oldaná meg az önkormányzati lakások ügyét?*

– Azt javasolnám a kormánynak és a törvényhozásnak, hogy az önkormányzati lakásokat bízza az önkormányzatokra, hiszen a helyben választott testületeknél senki nem tudhatja jobban, mire van náluk szükség. Az ottani lakók érdekeit is

az önkormányzatok képesek a legjobban képviselni – ezért választották meg őket; a helyi önkormányzat tudja, hogy hány szociális bérlakásra van szükség, és hány szolgálati lakásra, és így tovább. Ami az I. kerületet illeti, itt egyetlen dologra lenne szükség: a rendszerváltás utáni lakásprivatizáció során eladhatatlannak minősített műemlék lakások felszabadítására, hogy az önkormányzat szabadon rendelkezessen velük. A korábbi zűrös csereügyletek is azért jöhettek létre, és azért alakult ki ebből torz, feszültségekkel teli helyzet, mert ezeket a lakásokat az önkormányzat nem adhatta el. Mi ezen szerettünk volna már a választás előtt változtatni, azoknak a lakóknak és egyenes ági leszármazottainak, akik 1994 óta élnek ezekben a lakásokban, kedvezményes vételi lehetőséget kínálni, és ma is ezt szeretnénk. A többi lakó számára pedig méltányos piaci árat a bérleti jog és eltelt idő vagyoni értékének figyelembevételével.

– Eddig szinte csak az önkormányzati politizálásról beszéltünk, fordítsuk figyelmünket kicsit a Párbeszédre, hivatalosan a Párbeszéd Magyarországért Pártra magára, amely önmeghatározása szerint baloldali zöldpárt. Ez milyen különbséget jelent az LMP-hez képest, amely jelző nélkül nevezi magát Magyarország zöldpártjának?

– A zöld elkötelezettségben szerintem nincsen különbség az LMP és a Párbeszéd között, abban biztosan nagyon egyformák vagyunk, ugyanazt gondoljuk a világról. Különbség kizárólag abban van közöttünk, hogy mi a baloldaliságot is a zászlónkra tűztük, szemben az LMP-vel, amely nagyon tudatosan próbált mindig szigorúan egyenlő távolságot tartani

a jobb- és a baloldaltól, tehát igyekezett – ahogy mondják – meghaladni a jobb és bal dichotómiát. Lehetne arról is politikai-filozófiai vitát folytatni, hogy érdemes-e ezt meghaladni, vagy nem, de mivel engem sokkal inkább érdekel tartalmilag a szakpolitika, erre nem vállalkozom. Én egész egyszerűen csak azt gondolom, hogy nem jut előrébb a világ, ha nem vállaljuk föl azoknak a társadalmi csoportoknak a képviselését, amelyek maguk nincsenek abban a helyzetben, hogy az érdekeiket érvényesíteni tudják. Ezért kell nekünk nemcsak zöldeknek, hanem baloldaliaknak is lennünk. De adódik ebből a különbségből még egy következmény, ami most már sokkal halványabban van jelen, aktuálisan és praktikusán tulajdonképpen már nem is létezik: mivel az LMP-nek az önmeghatározásában nagyon erősen volt jelen, hogy távolságot tart, elletne volt minden szövetségkötésnek, a mi önmeghatározásunkban pedig nagyon erősen ott van, hogy szövetséget kötünk.

– Ez nyilván valamennyire kényszer is egy olyan formáció esetében, mint a Párbeszéd, amelynek van néhány sikeres és népszerű, a baloldalon népszerű politikusa, köztük egy főpolgármester, aki most már miniszterelnök-jelölt is, van három saját parlamenti képviselője plusz két kooptált tag – hogy lehessen PM-frakció is –, és van kicsit több önkormányzati politikusa, néhány polgármester és helyi képviselő, de a pártot nemigen lehet látni. És van aztán ez a több cikluson át tartó szövetség az MSZP-vel, egy olyan párttal, amely egyre csak lefelé csúszik a lejtőn, olvadozik a tagsága, és fogyatkoznak a választói.

– Ez csak látszat. Elismerem, hogy a Párbeszéd erősségét valóban az emblematisz politikusi vagy a karizmatikus politikai személyiségek adják, de ezenkívül számít a szakpolitikai tartalom és a munka is, ami mögöttük van. Egyébként mi is nagyon sokat esszük magunkat azon, hogyan tudnánk az egyébként sikeres, népszerű, jól dolgozó politikusaink sikereit hasonló mértékű pártépítési sikerekbe átfordítani, miközben azért vannak pártépítési sikereink is, tehát a Párbeszéd folyamatosan bővül, nő, egy összetartó és identitásában szilárd közösség, csak ez kívülről kevésbé látszik.

– *Nem gondolnak arra, hogy ha formálisan is csatlakoznának az egyre jelentéktelenebb és súlytalanabbá váló, viszont a PM-nél jóval nagyobb szervezettséggel bíró MSZP-hez, illetve egyesülnének, azzal mindketten – már együtt – megerősödnének?*

– Ez a hír időről időre felröppen.

– *Néha az LMP-vel is, az újraegyesülés.*

– Szerintem sokkal erősebb két önálló entitás, amelyek képesek egymással szövetségben dolgozni, mint egy összeolvadt valami, egy keverék, amelyben elvész az egyediség és azok az értékek, amelyek külön-külön markánsa és érdekessé tesznek egy-egy közösséget. Pál Feri mondta egyszer, és szerintem ez nagyon igaz...

– *A katolikus pap?*

– Igen. A férjemmel a hittanóráján ismerkedtünk meg, személyes jó barátunk is. Ő mondta egyszer, hogy a házasság nem olyan, mint két egymásnak támasztott kártyalap, hogy

feldőlünk egymás nélkül, hanem az két önállóan is megállni képes felnőtt ember szövetsége. És én valami ilyesmit gondolok a politikai együttműködésről is: nem arról van szó, hogy mi, ellenzéki pártok egymás nélkül bármire is alkalmatlanok volnánk, hanem arról, hogy együtt minőségileg is többet tudunk tenni, de ez nem azt jelenti, hogy közben földelnánk önmagunkat. Miért is kellene ugyanazon pártban lennünk ahhoz, hogy együtt tudjunk működni? Számomra például kimondottan nagy élmény itt a kerületben hatpárti koalíciót vezetni, és közben hat különböző párt kultúráját és identitásvilágát látni: hogy mit gondolnak az életről, a világról, a kerületről, a politikáról. E koalíciónak az erejét szerintem épp az adja, hogy hat párt különböző emberi minőségei és eltérő attitűdjei léteznek egyszerre egymás mellett, egymást erősítve. Az összeolvadásban mindenki kénytelen valamit földelni önmagából, ezzel szemben egy szövetségben mindenki megmaradhat önmaga, és vállalhatja magát büszkén, miközben a közös célok érdekében együttműködik mindenki mással. Ez szerintem sokkal inkább a kiteljesedés irányába menő dolog, mint az összeolvadás.

– *De kompromisszumokat itt is kell kötni.*

– Szerencsésebb, ha a kompromisszumokat sikerül konszenzussá érlelni és értelmezni. Az eddigi tapasztalataim azt mutatják, rossz kompromisszumokat olyankor szoktunk kötni, amikor rosszul tesszük fel a kérdést. Meg kell próbálni addig gyúrni a kérdést, amíg arra konszenzusos választ tudunk adni. Nem mindig lehetséges, de meg kell próbálni,

törekedni kell rá. És azt sem állítom, hogy a kompromisszum feltétlenül és minden esetben rossz dolog.

– *Nem lehet, hogy ez személyiség-függő, hogy az I. kerületben ez azért működik jól, mert a polgármester, vagyis ön integratív személyiség? Aki a megoldásokat nem az összecsapásokban, „ki kit győz le” alapon keresi, hanem az együttműködésben – mint egyébként Karácsony Gergely is, a Párbeszéd és az MSZP közös miniszterelnök-jelöltje? Hogyan lehet, lehet-e ezt a szemléletet és minőséget és az ebből adódó erőt egy – legyünk optimisták! – leendő, a ma még ellenzéki de egymással szövetségben induló, erősen különböző értékvilágú pártokból álló koalíciós kormány munkájába, a kormányzati tevékenységbe átvinni?*

– A felelős állampolgársághoz és a demokratikus kultúrához hozzátartozik, hogy emberek, a politikai szereplők is fölismerik a közös érdekeket. Képviselik a saját (párt)érdekeiket, de tudják, hogy azok is csak akkor fognak érvényesülni, ha a közös érdekek részeként tekintenek rájuk. Ez valamiért, szerintem nem véletlenül, nagyon jól működik Nyugat-Európában, itthon is meg kell ezt tanulnunk. Ezeken a feudalizmusból itt maradt beidegződéseken, amelyekre az elmúlt tíz év Orbán-kormányai komolyan rásegítettek...

– *...és az azokat megelőző MSZP-SZDSZ-koalíciók sem működtek ilyen tekintetben mintaszerűen...*

– Így van, ezekben is gyakran kulturálatlanul, az érdekeket rosszul felismerve vagy a rövid távú érdekek kedvéért a hosszú távú érdekeket feladva, eliminálva születtek döntések pillanatnyi hatalmi játszmák eredménye-

képp. Ezeken kell tudni most túllépni. Az ellenzék nem koncepció nélkül vág ennek neki, hiszen hónapok óta zajlik a közös kormányzati felkészülés, úgyhogy a szakpolitikai javaslatok mentén szerintem jól fogunk együtt dolgozni, jó feladatleosztást találunk – azazhogy találnak, akik a parlamentbe, illetve a kormányba készülnek, én nem tartozom közéjük. Látom, hogy minden pártnak vannak szívügyei, és azokban szeretne teret kapni, és a többieknek hajlandó átengedni az ő szívügyeiket, amivel végeredményben együtt képesek lefedni a kormányzás teljes felületét. De hogy a személyemre vonatkozó kérdésére is válaszoljak, természetesen nem tudom, hogy ez itt az I. kerületben ebből a szempontból mennyire fontos. Talán annak, hogy ebben nagyon hiszek, lehetett szerepe abban, hogy ez a kerület és benne ez a koalíció működik, de nyilván ezt is lehet sokféleképpen csinálni, hiszen a többi kerületben is működnek a hatpárti ellenzéki koalíciók. És azt se felejtsük el, hogy azért 2019-ben a budapesti önkormányzatokban afféle vérfrissítésre is sor került, tehát sok helyen sok új önkormányzati politikus került helyzetbe, és ennek révén egyfajta politikaikultúra-változás vagy kultúraváltás is elkezdődhetett.

– *Az együttműködés, ez tagadhatatlan, nyilván a Párbeszédnek megy a legkönnyebben, hiszen eleve az együttműködésért jött létre, ez volt a genezise is... Sőt, a Jobbikkal való technikai koalíció ötletét is Karácsony Gergely vetette fel először 2012-ben...*

– És mit kapott érte a fejére...?!

– *Önnek budapesti politikusként, illetve fővárosi frakcióvezetőként mennyire lenne kedvére, vagy épp meny-*

nyire nehezítené meg a helyzetét, ha Karácsony Gergely nyerné az előválasztást, majd esetleg a választást is? Ebben az esetben mennyire hiányozna a főváros élén?

– Én, ez nem kérdéses, őt látom legalkalmasabbnak a miniszterelnök-jelöltek között, de azt sem tagadom, hogy ez nagyon nehéz helyzet, hiszen mindig rossz, amikor közel és távol egyetlen alkalmas ember látszik több pozícióra. Ugyanakkor bízom abban, hogy a következő ciklusban már nem leszünk ennyire beszorítva. Ami az én Karácsony Gergellyel való kapcsolatomat illeti, nagyon szeretek együtt dolgozni vele, főpolgármesterként, a párt társelnökeként is inspiráló és eredményorientált, ráadásul mint ember is rendkívül szeretetreméltó. Nyilván nagyon vicces fővárosi frakció a mienk, mert ketten vagyunk benne, ő, a főpolgármester, én meg a frakcióvezető, és azért vagyok én az utóbbi, mert ő főpolgármesterként nem lehet frakcióvezető. Úgyhogy, ha nem lenne főpolgármester, akkor nekem személyesen nagyon hiányozna, másrészt viszont Karácsony Gergellyel együtt én is azt gondolom, hogy ha nem lesz kormányváltás, akkor a magyarországi önkormányzatiság is meg fog szűnni...

– Jól értem? Ha nem lesz kormányváltás, akkor nem lesz önkormányzatiság?

– Igen, így látom. Ha 2022-ben az ellenzék nem fogja legyőzni a Fideszt, vagyis ha nem lesz kormányváltás, akkor önkormányzatiság sem lesz többé Magyarországon.

– Bárki legyen a főpolgármester?

– Így van. Az idén a fővárosi költségvetés olyan szinten van kifizítve,

hogy sejtésem szerint az év végére össze fog omlani. Tehát amikor Karácsony Gergely azt mondja, hogy csődbe megy a főváros, akkor nem túloz, nem rémképeket fest, mert valóban ennyire nincs pénz. Ez a lakástörvény-módosítás is teljesen tisztán megmutatja, hogy itt arra megy minden az Orbán-kormány alatt, hogy az önkormányzatiság, a helyi demokrácia ki legyen véreztetve, megszűnjön, értelmetlenné váljon, funkció nélkül maradjon, kiüresedjen, de végleg és teljes mértékben. Orbánék a központi irányításban hisznek, és kész. Tehát a kormányváltásnak ma demokratikus értelemben nincs alternatívája, és önkormányzati értelemben nincs alternatívája.

– Elképzelhetőnek tartja, hogy elindul a parlamenti választáson? Akár úgy, hogy rákerül a listára?

– A lista egy másik történet, de helyben biztosan nem fogok elindulni. Polgármesterként jól érzem magam, ez az én helyem, itt van nekem dolgom. Most ezt a tizenegy hónapot akarom fél lábon is kibírni, hogy aztán normálisan tudjunk dolgozni. Nem biztos, hogy sikerül, mert mindenki azon van, hogy elkaszálja a fél lábunkat is, de mi megpróbálunk fél lábon ugrókötelezni most még tizenegy hónapig.

– Az a 99 nevű mozgalom, amelyet Karácsony Gergely hirdetett meg gyakorlatilag együtt a miniszterelnök-jelölti indulása bejelentésével, és amely szándéka szerint egyesíteni hivatott a kormányváltásért küzdő valamennyi demokratikus erőt, a „jóvátétel” fogalmat használja. A Mindenki számít című miniszterelnök-jelölti programjának minden egyes pontja is ar-

ról szól, hogy hogyan lehet felépíteni egy új közös hazát, és hogyan lehet a megosztás helyett a felemelkedést és a társadalmi összetartozást megteremteni. Szintén nagyon mérsékeltén fogalmaz a remélt kormányváltást követő számonkérésről, ellentétben más pártok vezetőinek sokkal harcosabb, kimondottan fenyegető hangú nyilatkozataival. Ön mit gondol erről? Véleménye szerint jóvá lehet-e tenni mindazt a pusztítást szelíd és mérsékelt eszközökkel – a társadalomban, a jogállamban, az egészségügyben, az oktatásban, a környezetben, a természetben, az épített örökségünkben és a fejekben –, amit itt végbevitt a kormány az elmúlt tíz évben? Vissza lehet-e szerezni szigorú felelősségre vonás nélkül például az Európai Uniótól kapott iszonyatos mennyiségű, de másra fordított vagy ellopott támogatást és azokat az elsajátított javakat, amelyek különféle kastélyingatlanokban, ménes- és egyéb birtokokban, vízpartokban, elpusztított természeti kincsekben és műemlék épületekben testesülnek meg? És most a természeti és épített örökségben bekövetkezett rongálásról és pusztításról nem is beszéllek.

– Az bizony legalább egy nemzedék lesz, de lehet, hogy inkább kettő, amire ezt a károkozást kiheveri az ország. A jóvátétel azért nehéz ügy, mert nincs rá jó gyakorlatunk. A rendszerváltáskor például elmaradt az igazságtétel, ezért az ország nem tudja, hogyan kell az ilyesmit csinálni. Ha az igazságtétel bosszúállásba fordul, azzal nem fogunk előrébb jutni, én ezért attól mindenkit óvnék. Szerintem a negyedik köztársaság legitimitása azon fog múlni, hogy ezt az igazságtételt mennyire korrektül

tudjuk megcsinálni. Nagyon kemény döntéseket is meg kell hoznunk, de csak igazságosan, jól körüljárva, a lehető legkorrektebb módon, a jogállamiságnak minden ízében és minden tekintetben megfelelő eszközrendszerrel.

– *Mik lennének ezek a nehéz döntések?*

– Ezeknek a döntéseknek szólítani kell az ellopott vagyonok visszavételétől a tönkretett nagy ellátórendszerekig mindenről, beleértve olyan, a rendszerváltás óta húzódó és nem rendezett ügyekig, mint például az ügynökakták. És ki kell mondani, hogy egy fél nemzedék analfabetizmusának az okozója az, amit az elmúlt tíz évben a közoktatással tettek.

– *És aki tette, azzal mi legyen?*

– Aki tette, annak felelősséget kell vállalnia, és a felelősségvállalás nem azt jelenti, hogy egyszer egy kamerába belemondja, hogy „elnézést kérek”, majd elutazik a Fidzsi-szigetekre, és attól kezdve ott éli világát. A bíróság előtt kell számot adnia a tetteiről. Nem szeretném megelőlegezni, hogy mi lesz az ítélet, mert az a független – az általunk alapított koalíciós kormánytól is független – magyar bíróság dolga, de azoknak az embereknek a kárpótlása, akiktől el lett véve a jövő, a remény a kilábalás lehetősége, meg az egészség, meg még annyi más, csak úgy lehetséges, ha ezeket a javakat visszaszerezzük, mert ebből kell nekik részesülniük, hiszen tőlük rabolták el ezeket. És ezért nekünk kell helyettük helytállnunk, akik erre egyenként nem lehetnek képesek. Nem szabad, hogy ez a történet másképp végződjön.

Hullámvasúton az eladósodás

Általános kérdések

Valamely állam adóssága – alapesetben – költségvetésének deficitjeiből halmozódik fel. Ha az adósság finanszírozására devizát is felhasználnak, akkor a hazai valuta leértékelődése hozzájárul a növekedéshez. Csökkenthetik viszont az adósságállományt a privatizációs bevételek vagy – mint nálunk történt – a magánnyugdíjpénztári megtakarítások becsatornázása, valamint a hazai valuta erősödése. A mérhető állami eladósodáson túl ún. rejtett adósságok is keletkezhetnek, amelyek adódhatnak a cégeknél, bankoknál felhalmozódó, állami konszolidációt igénylő tartozásokból, veszteségekből vagy – mint nálunk – a magánnyugdíjpénztári rendszer alapvető kiiktatásából létrejött nyugdíjrendszerbeli hiátusokból.

Arra a kérdésre, hogy jó-e, ha egy ország eladósodik, közgazdaságilag egyetlen válasz adható: ez attól függ. Attól függ, milyen körülmények között, milyen feltételekkel történik a hitelfelvétel, s főként, hogy mit finanszíroznak a kölcsönök. A hitel megtoldja a rendelkezésre álló jövedelmeket, és ha a pénzt jól használták fel, akkor nagyobb lesz a növekedés, mint kölcsön nélkül. Vagyis az eladósodás nem feltétlenül „ördögtől való”, mint ahogy Orbán Viktor tíz évvel ezelőtt még vallotta.

Az eladósodás elfogadható mértékére nincs általános közgazdasági recept. Az Európai Unióban elvárt 60 százalékos államadóssági ráta

olyan mechanikus előírás, amelyet 1992-ben fektettek le abból a megfontolásból, hogy ne nőjön az unió ezen akkori átlaga fölé az egyes országok adóssága a bruttó hazai termékhez viszonyítva. Normál esetben a gazdaságpolitika nem az államadósságot, hanem annak rátáját, azaz GDP-hez mért értékének mérséklését veszi célba. Az alacsonyabb rátára törekvés egyrészt azért jó, mert akkor az állam kevésbé telepszik rá a forrásokra, és így nagyobb növekedési teret enged a profitorientált vállalkozásoknak, amiből – elvileg – gyorsabb növekedés jöhet ki, mintha ezeket a forrásokat az állam használta volna fel. Másrészt az alacsonyabb adóssághányadnak az az előnye, hogy nagyobb manőverezési lehetőséget ad a gazdaságpolitikának, ha arra rendkívüli körülmények rászorítanak. Válság idején például meglódulhat az állami költekezés, serkentve a háztartások fogyasztását és/vagy a beruházásokat. Ezt hívjuk anticiklikus fiskális politikának, amit kisebb adósságráta esetén – mert a kölcsönadóknak nagyobb a bizalmuk – könnyebb és olcsóbb kivitelezni, mint magas eladósodottságnál.

Eladósodni nem nehéz (főleg, ha a források is könnyen nyílnak meg), és a kormányok a választások előtt előszeretettel élnek is e technikával. Észszerűen eladósodni azonban több a szűk látókörű politikai döntésnél. Körültekintő gazdasági mérlegelést igényel: a kockázatok reális felmé-

rését, a hitelből felépített projektek jövedelemtermelő képességének, a hitel járulékos költségeinek (kamat) valós értékelését. Jó, ha a kölcsön felvételénél vélelmezhető a növekedés alapjainak megerősödése, ami nemcsak a növekedés fenntarthatóságát garantálja, de az emelkedő és így szélesedő mozgásteret adó adósság fenntartható finanszírozását is. (Az adósság rátája akkor is csökkenhet, ha az adósság állománya növekszik.)

Az Orbán-kormány fiskális politikája

Orbán kezdeti próbálkozásai a mozgáster növelésére

A 2010 óta regnáló kormánynak soha nem volt hosszabb távra előrettekintő, a gazdasági kockázatokat reálisan számba vevő, fenntartható magas ütemű és kiegyensúlyozott növekedést eredményező fiskális politikája. Csak olyan, amely a mindenkori hatalmi érdekeket tartotta szem előtt.

2010 után egyetlen kormányprogramot láthattunk (2010), de abban szó nem volt költségvetési politikáról. Az adócsökkentés is csak úgy került bele (noha kormányra kerülése előtt ez hatalmas ígérete volt a Fidesznek), hogy belevették a vállalkozókkal kötött megállapodást. Orbán Viktor a kormányfői hatalmat megszerezve mindenekelőtt a mozgásterét akarta bővíteni, hogy legalább részben teljesítse a kampányban elhangzott számtalan választási ígéretét – főként politikai hitelességi tőkéjének mentése érdekében. Ám Brüsszel nem járult hozzá a deficit-cél növeléséhez és a 2011-re szóló költségvetési hiány emeléséhez sem. Márpedig az utóbbi erősen megugró-

nak látszott a személyi jövedelemadó egykulcsossá tett rendszerének 500 milliárd forintos terhével. Orbán előbb vágott és aztán mért, aminek meg is lett az ára.

A keletkezett fiskális szakadék betömésére az alkalmazott eszközök kifejezetten befektetésriasztók voltak (különadók, magánnyugdíjpénztári rendszer működésének felfüggesztése, majd teljes kiiktatása, rendkívüli áfaemelés, új fogyasztási adók kivetése stb.). Azok a befektetők, akik a kormányváltást bizalommal övezték, 2010 folyamán többször is meginogtak: júniusban a Kósa Lajos által bedobott „görög” hasonlattól, júliusban az IMF kipaterolásától, majd az önkormányzati választások utáni ötletcunamitól, amit a kormány a várt reformok helyett adott elő. Az év végére a befektetők bizalma erősen megrendült, ők ugyanis a kormány kétharmados parlamenti felhatalmazása alapján arra számítottak – joggal –, hogy a túlköltekező államháztartást és a globális válságban felfutott államadósságot a növekedési alapokat megerősítő reformokkal fogják rendezni. Ám ennek az ellenkezője történt: ad hoc, zavaros, koncepció nélküli ötletelés. A bizalomvesztés a forint gyengülésével, a beruházások visszaesésével és az országhelyzet megugrásával járt, a hitelminősítők pedig rendre leminősítettek bennünk.

Az államadósság ellenséggé konverválása az orbáni kommunikációban

Az államcsőd felé rohanva valami nagy és megnyugtató csomagra volt szükség, erre találták ki a Széll Kálmán Tervet. Meggyőzték Orbán Viktort, hogy a magánnyugdíjpénztári rendszer felszámolásával és megta-

karításainak annektálásával gyorsan fel tudja mutatni az államadósság csökkenését, és ezzel 2014-ben választásokat lehet nyerni. Nem mellesleg erősen hatott az a brüsszeli fenyegetés is, hogy ha a kormány az egyszeri hatású döntéseken túl nem tesz lépéseket a költségvetési hiány és az államadósság-ráta növekedésének megfékezésére, akkor nem mentesülünk a túlzottdeficit-eljárás hatálya alól, ennek szankciójaként pedig jelentős uniós forrásoktól esünk el. A hatalom megtartása és a pénzszerzés – nem kevésbé a kettő összekapcsolhatósága – meggyőzte Orbánt, hogy új irányt kell venni. De előbb – hogy leendő hőstettének nagy súlya legyen – rendesen felnagyította az államadósság rémét (kitermelte magának a legyőzendő nagy ellenséget, Octopust).

A Széll Kálmán Terv bevezetőjében¹ a következőket írta: „Magyarország számára most jött el a pillanat, hogy hadat üzenjünk az adósságnak, amely polipként ráfonódott az életünkre. Ha nem fejtjük le magunkról, végképp lehúzza a mélybe, és nem lesz esély munkából megélni Magyarországon. A Széll Kálmán Terv célja az adósságveszély elhárítása. Győzni indulunk. ... Sok évtizedes csapdából kell kitörnünk. Megvan hozzá az erőnk ... olyan pillanat ez, amire nemzedékek óta várunk. Ilyen lehetőség egy nemzedék számára legfeljebb, ha egyszer adatik. Kérem Önöket, hogy támogassanak az államadósság elleni küzdelemben.”

Az adósság elleni harcot az alap-

törvénybe is bevették, előírták, hogy mindaddig, amíg az adósságráta nagyobb, mint 50 százalék, csak olyan költségvetést lehet elfogadni, amely tartalmazza a ráta csökkentését. A Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló törvényben (2011) pedig meghatározták azt a képletet is, amellyel biztosítható a ráta folyamatos mérséklődése.

A harc komolyra faragott díszletei tehát 2011-ben elkészültek, csak az érdemi kivitelezés programja hagyott kívánnivalót. Az volt a terv, hogy a 2010. végi 80,2 százalékos államadóssági ráta 2015 végére 64,1 százalékra csökken. A Széll Kálmán Terv angol változatában (kicsit más volt, mint a magyar) 50 százalék alatti rátát ígértek 2018-ra. E program teljesítéséhez szükséges reformok azonban elmaradtak. A tervben bemutatott 902 milliárd forintos csomag negyedét adóemelések és új elvonások tették ki, a többit kiadásfaragások (vagyis megszorítások), a munkaerőpiacot, a nyugdíjrendszert, a közösségi közlekedést, a felsőoktatást, a gyógyszerkasszát és az önkormányzatokat érintve. A projekt lényegében arra koncentrált, hogy miként foltozzák be – az ideiglenes megoldásokon túl – az egykulcsos adó bevezetése ütötte lyukat.

Az adósságráta csökkentésének tervét a magánnyugdíjpénztári megtakarítások felhasználásával, a nyugdíjrendszer második pillérének felhasználásával és az államháztartás alrendszereinek megcsapolásával sem sikerült teljesíteni. Tény, hogy a kormány az uniós források elvesztésétől való félelmében 2012-től betartotta a maastrichti szabályt: az államháztartás hiánya a GDP 3 százaléka alatt maradt. És az is tény,

¹ Széll Kálmán Terv – magyar változat (az angolban nem szerepelt!): A magyarok munkájából ne mások gazdagodjanak! Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke, 2011.

hogy az államadósság rátája 2011 után csökkenő pályát jelzett – köszönhetően az uniós források segítette növekedési többletnek is. Ám mindez nem volt elegendő ahhoz, hogy 2019 végén elérje a 2015-re kitűzött szintet (65,5 százalékon teljesült). Közben pedig jelentős rejtett adósság gyűlt fel a nyugdíjrendszerben, a forráskivonást elszenvedő oktatásban, egészségügyben, szociális szférában és a környezetvédelemben.

Covid hozta fordulat: hátraarc

A koronavírus Európába való betörésekor az Európai Bizottság feloldott egy sor, korábban szigorúan betartandó szabályt, hogy bővítse az egyes kormányok védekezési képességét a járvánnyal és a gazdasági visszaeséssel szemben. Többek közt elengedte a szigorú maastrichti deficitkorlátot és a cégek tiltott közvetlen állami támogatását is.

Ám Orbán Viktor ezekkel a lehetőségekkel eleinte egyáltalán nem kívánt élni. Egyfelől, mert Matolcsy György sokáig azzal hitegette – és ezt jó volt elhinni –, hogy Magyarországon nem lesz visszaesés, a növekedés csak lassul, másfelől pedig félt attól, hogy ha a deficit és az adósság elszaladásakor netán az IMF hitelére szorulnánk, akkor az ellenőrizni akar, az elvárásai pedig megkötik a kezét. Tartott attól is, hogy esetleg épp a választások évében kell megszorításokat alkalmaznia a költségvetés konszolidációjáért. 2020 márciusban a kamarában még azt tartotta helyesnek, ha harcol az eladósodás ellen, és kiadta azt a feladatot is, hogy a devizaadósság nem nőhet, sőt 2030-ig nullára kell csökkenteni. A költségvetési deficit elszaladásából

újra adósságnövekedés lesz – vélte –, és Magyarország a spekulánsok martalékává válik. A parlamentben azzal utasította vissza az ellenzék válság elleni erőteljesebb fellépésének követelését, hogy aki nagyobb kifizetéseket akar, az megszorítás-párti (ti. idővel majd megszorításokat követel a fiskális túlköltekezés leépítése). A megszorításokba pedig a kormányok bele szoktak bukni – legalábbis a rendszerváltás utáni években erre volt példa. Orbán hatalmának féltése okán nem járult hozzá, hogy nagyobb mértékben kompenzálja a költségvetés a cégek és a háztartások válság miatt kieső jövedelmeit.

2020 nyarán – a 2020-ra eredetileg a GDP 1 százalékában megszabott hiányt – csak 3,8 százalékgig engedte ki, 3 százalékos visszaesés feltételezése mellett. Aztán Orbán meggondolta magát, és elengedte a gyeplőt. Jobb költeni, mint nem költeni, végre szabad, és ezzel választást is lehet nyerni – vélekedhetett. Tkp. mindig is erre vágyott: ne legyen pénzkorlátja, legyen mozgástere, amit arra használ fel, amit jónak lát. A deficitkorlát eltörlésével sokakat ki lehet stafirozni, le lehet kötelezni. Hogy mi lesz 2022 után, az nem érdekelte, vagy ha igen, joggal gondolhatott arra, hogy a fiskális konszolidáció, a szabott mederbe való visszatérés másoknak is problémát jelent, ezért bízhatott abban, hogy az unióban nagyobb érdekérvényesítő képességgel rendelkezők majd kitapossák neki az utat – ha 2022-ben újraválasztják. Ha meg nem: utána jöhet az özönvíz, neki és udvartartásának jól megerősített bárkái vannak.

A zsilipek felhúzásával 2020-ban

példátlan mértékű költekezés következett be. Az államháztartás központi alrendszerének hiánya az eredetileg elfogadott több mint tizenötszöröse lett. S nem azért, mert a válságban kiestek a bevételek, azok a dinamikus növekedésű 2019-es esztendőhöz mérten és az előirányozotthoz képest is emelkedtek (6-7 százalékkal). Hanem azért, mert a kiadások ennél jóval nagyobb ütemben nőttek (25-30 százalékkal). Az uniós elszámolás szerinti hiány a GDP 8,1 százalékát tette ki – a tervezett 1 százalékkal szemben. Az államadósság pedig visszanyúlt arra a 80 százalék fölötti szintre, ahonnan a kormányfő meghirdette az adósság elleni harcot. Egyetlen év alatt annyival növekedett, mint a 2007-ben kitört globális válságot követő négy esztendőben. És – Orbán márciusi iránymutatásával szemben – emelkedett az adósságon belül a devizaarány is. Az év folyamán ugyanis kb. 6,5 milliárd euró hitelt vettek fel – nem túl olcsón, hosszú lejáratokra.

Tény, hogy a járvány extra ráfordításokat igényelt az egészségügyben (védőanyagok, eszközök, lélegeztetőgépek vásárlása, egészségügyi dolgozók jutalmazása). Bár a járvány elleni védekezés alapjából egészségügyi célokon kívül másra is folytak ki pénzek. Az is tény, hogy a kormány a lezárások miatti jövedelemkieséseket is pótolta – részben. De a hiány és az adósság felduzzadásában jelentős szerepük volt olyan kiadásoknak is, amelyek – a vészhelyzetben legalábbis – megtakaríthatók lettek volna. De nem. Mintha mi sem történt volna, folytatódtak az improduktív, soha meg nem térülő vagy/és presztízsbetűház-

zások (Paks II., Budapest–Belgrád vasút, Városliget, budai vár, egyházi és sportberuházások, a migránsok feltartóztatására hivatottak, a nagy haderőprogramok, kastélyfelújítások, vadászati világiállítás, terror-elhárítás stb.), és folytak pénzek a korábban is preferált célokra (hitéletre, sportklubok finanszírozására, határon túli magyarságnak – a szavazóbázis megerősítése céljából). S nem utolsósorban felpörgött a NER baráti kör kistafírozására viszsza nem térítendő támogatások formájában. A Pénzügyminisztérium jelentése szerint munkahelyvédelemre, munkahelyteremtésre, adó-, járulék és egyéb díjak elengedésére 2020-ban a GDP 1,5 százaléka fordítódott, szociális célokra 0,02 százalék. Mindez édes kevés volt, és arra utalt, hogy alapvetően nem a válság háztartásokat és cégeket terhelő veszteségeinek ellensúlyozása váltotta ki a hiány- és az adósságráta megugrását.

A tavaly nyáron elfogadott, idei évre szóló költségvetésből úgy tűnt, hogy a kormány véget vet a nyakló nélküli költekezésnek, és a hiányt visszatereli a maastrichti mérce (3 százalék) alá, az államadósság rátáját pedig 3,3 százalékponttal, tehát jelentősen csökkenti. Ám ez ma már „füstbe ment terv”. Olyannyira, hogy április végén a kormány benyújtott a parlamentnek egy költségvetési módosítási tervet, amelyben 2021-re a várható hiányt 7,5 százalékra becsüli a GDP arányában. Az államadósság rátája pedig – a dinamikus növekedés ellenére – csak alig néhány tizeddel mérséklődik. A parlamentnek beadott papírból csak éppen azt nem lehet kiolvasni, hogy mi indokolja

a hiány 2,6-szeresére emelését – a bevételek és kiadások alakulását ugyanis nem prezentálja. És arra sem vette a kormány a fáradságot, hogy bemutassa: miért ugrik meg az államadósság 6000 milliárd forinttal, s lesz nagyobb a rátája közel 11 százalékponttal annál, mint amit egy évvel ezelőtt a parlament-ben elfogadtak.

Az ez évi költségvetésről így édeskeveset tudunk; ennyire tiszteli a kormány a választópolgárokat, ill. azok pénzét és az alaptörvényt. Az utóbbi szerint ugyanis „kiegyensúlyozott, átlátható és fenntartható” költségvetési gazdálkodást kell Magyarországon folytatni. S költői a kérdés: hogyan lehetséges majdnem akkora hiányt termelni idén, mint a tavalyi volt, amikor dinamikus növekedés várható, szemben a múlt évi visszaeséssel. Valószínűsíthetően megint azok a kiadások robbannak be, amelyekkel Orbán Viktor a politikai mozgásterét növelheti meg a választások előtt. A később publikált, 2022-re készült költségvetés egyik táblázata vissza is igazolja ezt a feltételezést, eszerint idén a bevételek 10 százalékos bővülésével szemben a kiadások 18 százalékkal emelkednek.

A 2022-re beterjesztett költségvetés szerint a várt, ideinél is nagyobb növekedés mellett alig mozdul lefelé az adósságráta, mert Orbán politikája változatlan. Választást akar nyerni, és ehhez pénzre van szüksége, hogy ha majd bejön a terve, még több pénze legyen... De válogat a „kendermagban”: nem veszi fel az unió szinte nulla kamatozósú kölcsönét (mert ezzel nem lehet üzletelni, kritériumokhoz kötött és ellenőrizett) arra hivatkozva, hogy nem akarja

eladósítani az országot. Ugyanakkor megállapodik Kínával a Fudan Egyetem felépítéséről, amelyhez – ez idő szerint – 450 milliárd forintos hitelt kap júanban számolva 4,5 százalékos kamat mellett, igaz, itt nem lóg a feje fölött az elszámoltatás pallosa.²

Nem általában az eladósodással van bajom, hanem egyrészt azzal, hogy Orbán Viktor a recesszió múltával sem hajlandó a költségvetés gyorsabb konszolidációjára, hogy visszaél az unió időleges engedményével hatalmát és nem az országot építendő. Másrészt – és ez a fő baj – úgy halmozódik az adósságunk, hogy közben törlesztésének alapjai gyöngülnek. Részből azért, amire a kölcsönök fordítódnak (improduktív, később újabb és újabb jövedelmeket leszívó projektekre), részből azért, ahogyan kiáramlanak. A „gazdaságmentésre” kiadott források jelentős része ugyanis ingyen adott beruházási támogatás, amiről tudjuk: könnyen jött pénz könnyen vész.

Orbán a Covid alatt olyan gazdasági rendszert fejlesztett tovább, aminek eredője az előző rendszer irányába mutat. S tudjuk jól, hogy a szocialista rendszer csódtömege Magyarországon abból gyűlt föl, mert a hetvenes években megindított eladósodási politikával nem tudták versenyképessé tenni a magyar gazdaságot. Nem véletlen, hogy a nemzeti bank mind gyakrabban teszi szóvá versenyképességünk növelésének szükségességét. Ehhez azonban rendszert kellene váltanunk... Megint.

² Emlékeztetőül: alsó értéken számolva csak a három megaprojektre (Paks II., Bp.–Belgrád vasút, Fudan) 4750 milliárd forintnyi hitelt veszünk fel.

Vizualizáció és absztrakció

Byhon Győző festményei 2016 óta

*Az absztrakt művészet magunkra
hagy bennünket formák és színek társaságában.
Ezek emlékeztethetnek ugyan létező dolgokra,
ám ha meg is tesszik ezt,
akkor is csupán járulékosan vagy véletlenül,
mondhatni saját felelősségünkre.
Clement Greenberg: Az absztrakt művészet mellett*

36

A festészet és a térképészet kapcsolatáról elsősorban a klasszikus tájképek jutnak mindenki eszébe, a kortárs művészetből pedig Baranyai Levente madártávlati képei vagy Lakner Antal konceptjei. Pedig léteznek más megközelítések is, amelyek új összefüggéseket mutatnak meg, még ha egy kis kitérőt is kell tenni megértésükhöz.

Az adatvizualizáció korunk egyik legnagyobb kihívása: a nyomtatott sajtóban, a televízióban, de még inkább az interneten a hagyományos szöveges leírásokat és táblázatokat felváltották a grafikonok és az ábrák. Ezeknek az új vizuális magyarázó és áttekintő eszközöknek különleges esetei a szemléltető térképek, amelyek az adatok földrajzi és térbeli eloszlását mutatják be különböző vizuális eszközökkel. Az eredeti céljuktól eltérően a magas információtartalomtól ezek a térképek sajátos módon absztrahálódnak, és minta önálló esztétikai igénnyel lépnének fel.

Ez az pont, ahonnan Byhon Győző művei elrugaszkodnak. Alapjukat valószínűleg struktúrák (városok, utak, erdők és szántók) adják, amelyeket a legmodernebb technológiával (drónokkal és digitális eljárásokkal) és az avantgárd eszközeivel formál újra sajátos vizuális felületté.

Ritka, hogy a művész a címben is jelzi a mű alapjául szolgáló területet. A *Lourdes* című mű ezen kivételek közé tartozik. A híres zarándokhellyel való összehasonlítás megmutatja a művészi transzformáció egyes lépéseit: a gyalogutak rajzolta hálózat továbbfejlesztését, illetve a különböző területek színezésével létrejött sávot, amely kontrasztban áll az egyszerű, graffitiket és tageket idéző vonalakkal.

Hasonló vizuális ellentétre épül a *Szagrális város*. Középen egy hangsúlyos fekete négyzet jelzi a szentség helyét, köré épült a zezugos, kiismerhetetlen város. A kontrasztot növelik azok a vonalak, amelyek mintha városrészek határait jelölnék, és mint ilyenek, némi kapaszkodót nyújthatnának a tekintetnek, ez azonban csak látszólagos, hiszen valójában nem hordoznak információt: aszemikus írásjelként viselkednek.

Némely képen egyértelműen a festői problémák dominálnak. Ilyen a *Városka* vagy a *Sziget*, ahol nagy, monokrómnak ható geometrikus felületek

dominálnak. A *Visegrád* című képen éppen ezek a vizuális elemek kerülnek rá a telekhatárokat imitáló vonalrajzra, így a szemlélő tekintete folyamatosan ugrálni kényszerül a két vizuális világ között.

A képzőművészeti eszközök a festék különböző módokon és vastagságban való felvitelétől egészen a kollázsig terjednek. A művek így nemcsak absztrahálódnak, hanem erős tárgyi jelleget is nyernek, eltávolodva a digitális megszokott megjelenési módjától. Ennek segítségével saját vizualitásukon keresztül képesek problémák és kérdések megfogalmazására.

Gárdonyi László

Byhon Győző: Lourdes

Byhon Győző: Szakrális város

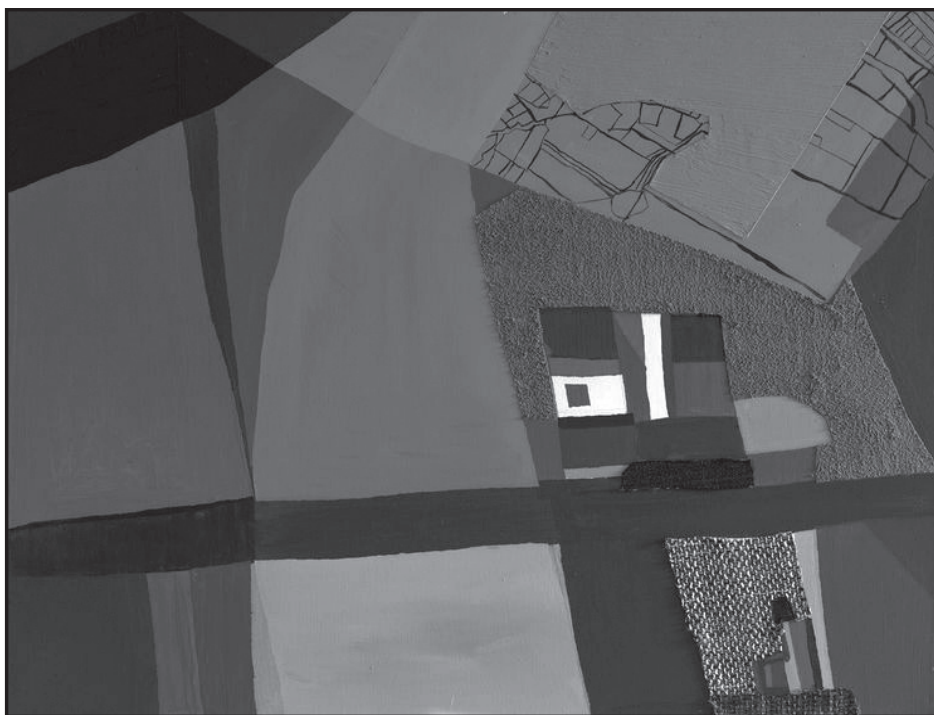

Byhon Győző: Sziget

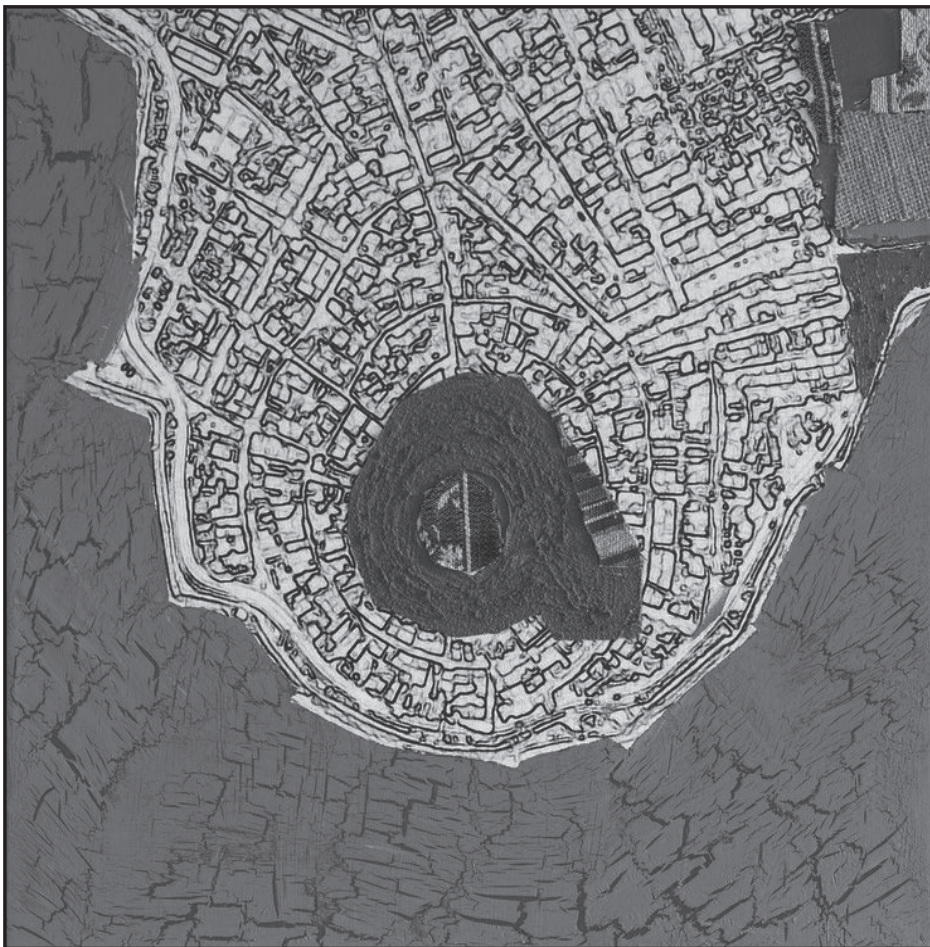

Byhon Győző: Szíria

40

Byhon Győző: Városka

Byhon Győző: Amsterdam

Ábrahám Erika

hajnali játszma

sötét nyit fehérén-feketén nézem
magam ahogy az isten nézné
nem maszatom össze a képem

teendőlista kapcsolatok mennyi
hely maradt a szívben mára
Balaton-forma heg a sípcsont fölött

beszáradt szememben régi
énem ül királynő saját színén
bezúzott tükör figyel

fölött az ég

úgy kéne látni mint egy angyal
aki épp most érkezett hogy a
pillanat szépségét szentesítse
gitárhúron megcsúszó ujjak
kenyér kérgének pattanása

felhők alatt foszlik a város
az utcaseprő cókókjával megáll
ellép surrog talpa alatt a murva
kezemben kiürült papírpohár

hajszálerék

apa emlékek lágerében földből
kiásott zöld kenyéren él

vannak túlélő tárgyak
igéket őriznek dilemmákat
démonaik minden észszerűségen
kifognak ellenőrzik biztosan fáj-e
csonttá kövült köldökcsonk
vajon hiányzom még anyának

a ház néha üzen mások lakják
kísértek áttetsző testtel
álmom megzavarja őket
rosszallón súgnak mögöttem össze
utolsó dobozaimmal visszatérek

Bozók Ferenc

Agglegény esti dala

Őrli az est laza, gyors-szakadós ködeit
fogsora vad kuvaszodnak,
táncba igézi az éjszaka ördögeit
füstje lidérc-szivarodnak.

Körberegcsenek a házi kísértetek, és
perceg a széked, az ágyad.
Jelt ad a sok puha, rőfre kimért feledés.
Elszuvasodnak az árnyak.

Szerelem

úgy mártsd belém a késed
mint jó, szelíd sebészek
úgy szúrj: neked se fájjon
csuklódba görcs ne álljon

Teológia

Épp teázok: így vagyok „teista”.
Mi célja volt, mikor teremtett?
Kálvinista tán? Netán deista?
(Predesztinált, vagy „itt felejtett”?)
Látja tán, mi jó, s mi rossz ma néked?
S mikor pihensz, mikor vagy ébren?
És tanácsot ad, hová helyezkedj
a koordináta-rendszerében?

45

Lepkegyűjtő

Tündökölni kényszer
tűvel plüssre tűzve,
szép halálnak ékszer
vitrinébe űzve.
Tükreinkbe fagyva
megcsodáljuk éked,
pusztulásod adja
megdicsőülésed.

Gulisio Tímea

Fürdés

Hegyekből és tavakból álló táj vagyunk.
Melleden az első hó.
Térdeid között újszülött vagyok.

Magát kitakaró gyerek keze a kezed.
Annyira akarlak,
Hogy tiltakozom.

Már nem kacsázom a szavakkal.
Csak puha, bolyhos lepedőt terítek
Arra, ami többé nem rejtegetni való.

46

Irigység

Ökle az akaratos csecsemőé.
A kismalac ellöki testvérét.
Az éltető emlőt megragadó kéz
Nem adja, ami az övé.

Majd kiköp a száj, taszít a kéz.
Inkább neki sem kell,
Ha másé is!

Helyet szorít magának
A két üres mell között.
Még akkor is tátog,
Mikor másodszor elveszik.

Ünnep

A tévé előtt férfi.
Kezében whiskey.
Az asztal mögött nő.
Joghurtot vacsorázik.
Ennyi fért a mai kalóriába.
A gyerek talán
Karácsonyra hazajön.

A férfi horkol.
A nő fát díszít.
Megszúrja az ujját,
Kiszívja, foltos ne legyen
A férj kedvenc szőnyege.
Ha a gyerek kérdezi,
Miért sír, a hagymára fogja.

A nő kibámul az ablakon.
Nézi a járókelőket,
Mintha szappanoperát.
Neki is lehetett volna élete.
De végül is nincs semmi baj.
Együtt a család.
A gyerek felnőtt, sikeres.

Utálja a szomszédot,
Mert szeretőt tart.
Bezzeg ő hűségese.
Csak kétszer szökött meg.
Egy hét után visszajött.
A férje megverte,
De visszafogadta.

Egyedül azokon az estéken létezik.
A férj horkol, a gyerek bulizik.
Behúzza a függönyöket,
Füstölőt gyújt.
Egy pohár bor, és múlik a remegés.
Szereti a lányt,
Mint rabló a másét.

.....
.....
.....

A többi napon
Egy kád forró víz öleli,
Míg a hajnal
El nem vérzik.

Akvárium

Minden második hétvégén,
Mintha váltunk volna.
Mintha házasok lettünk volna.
Sőt, szerelmesek.
Kéthetente ki kell takarítani az akváriumot.
Hiába mutattam meg, hogyan.
Tudtam, rám marad, ha itt hagyom.

– Hát a halaid? – kérdezi az új főbérő.
– Macerás lenne áthozni,
Elfoglalná a szekrény tetejét.
Különben is, kinőttem.

Kéthetente gulyást főzöl nekem.
Végre nem csípősen.
A kutyát is megnevelted azóta:
A széken ül az asztal helyett.

– No de lássunk neki az akváriumnak,
Dolgom van.
És légy szíves, javítsd meg a laptopom,
Megint lefagyott.
– Míg frissít, nézhetnénk sorozatot.
– A börtönöset?
Nem, annak már vége,
De van egy új, zombis, egész jó.

Nézzük, pont úgy, mint régen.
Ölünkben tálca kajával,
Hátunkon szürke pokróc.
Nem beszélünk, kanalazunk.
A szoba is ugyanolyan.
Csak az asztal került az ágyhoz közelebb.

– Ennyit cigizel?
Pedig tudom, hogy füstölő,
Amit a fogadásomra gyújtottál meg.
– Sötétedik, gyorsan a halakat...
– És a gép?
– Akkor két hét múlva. Csók.

Visszanézek a házra.
A szomszéd jó estét kíván.
Még nem is tudja, hogy.

Oláh András

ügysem lehet

hajnali fényben dideregnek a szavak
menekülnénk hogy igazoljuk
magára maradt magányunkat
a kérdésbe forduló hallgatást
hogy miért kell folyton megválni valamitől
s a csöndet miért növi be reménnyel az idő
olyan vagy mint a kialvó lámpa fénye
a méreg hatni kezd s többé már
nem billen helyre a megsüllyedt emlékezet
lassan elmúlik ez a nyár is: bennünk fázik...
másnapos álmok közt fintorog a szemafor
sietni nincs hová és nincs miért
– minden vonatot lekésni ügysem lehet...

még érdemes

a hangsúly nem az éjszakába terített pokróc
alatt egymásba didergő ölelésen volt
nem is a kiszáradó hajnalon
sem a zsebedből kikandikáló papírlapon
– a verselményen amit irigy barátnőd
csúfondárosan meglobogtatott –
nem az összenőtt szótagokon
vagy a rímtelen magányba csomagolt miérteken
hanem azon a megtorpanó utolsó mondaton
amiért visszalapozni még most is érdemes

Vasas Tamás

július negyedikén suttogás egy résen át

50

a történetem hurokban. beakadás az egész.
azért mondom ezt, mert igenis így látom.
mert újra nem hozzám jött elmondani azokat,
amiket egymásnak szoltunk ezekben
a férfiatlan helyzetekben, nem, ő

megint abba az alkonyatüres katedrálisba ment,
szinte látom, ahogy a fülkében a telefonjából
olvasva gyónja neki, sőt, nem is, mindössze
a reverendájába sírja, hogy csak

abban a rég nem látott magyar faluban,
a nagynénjének a kertjébe állított fabudi
sötétedés utáni magányában, egyedül, oldalt
egy szűk lyukon át, ami olyan, mint amilyen
azokban a pesti clubokban van, ahova mostanság
titokban járnak fel az idősebb családós férfiak, hát,
szóval tudja, egy olyan szopatórés, triumfális vájat,
igen, ő eddig csak abban látta még a valóságos fényt,
hát, az nagy baj, mondta neki az atya, mert tudja
meg, hogy az a valami nem más, mint egyenesen

az ördög bababőr simaságúra borotvált segge lyuka,
az gond, ha ott ő fényt lát, de ezt szerintem már
nem is hallotta meg, vagy éppenséggel hallotta, de
nem érdekelte, mert ekkor jött az a bizonyos sms,

és tudom, hogy miután kilépett, jó
nagy levegővel, a mellkasát egyszerre
kezdte súlyosan nyomni a függetlenség
és a tűzijáték,

(mert az egész innentől kezdve
csak egy kiegészítés)

ahogy elindult lefelé azon a szűk hídon
azt képzelve, hogy gyalog is
eljuthat a városig.

érkezési oldal

amikor a forró folyadéktól
kecskefejet kirajzoló bögrédre
megpróbálsz rádugni az iphone-
töltőd csatlakozóját;

amikor az ebookolvasód tokját
hirtelen összecsapod és véletlenül
majdnem a szemetesbe vágod abban
a pillanatban, amikor egy tokarczuk-
regény utolsó mondatának a pontját
is meglátod;

és amikor magadban fecsegve, nem
törődve azzal, mit gondolnak rólad
a körülötted lévők, felsőbb hatalmaknak
mentegetőzöl, hogy te még fiatal vagy,
tehát mindezek csak a reptéri zűrzavar
és az idegen környezet miatt lehetnek –

pedig pontosan tudod,
hogy mi az igazság.

Mer ez az igazság

Nem tudok már. Már nem tudok rendesen lépkedni. Csak ülök. Én már mentem eleget az életemben. De a lányom, hogy az is milyen nehezen tud menni, pedig azért még hun van ő énhozzám? Milyen nehezen tud az is lépkedni. Azér annak még csak muszáj. De hogy mennyi gyógyszert beszéd az is! Az ura meg annyira beszélt, mer tegnap itt vótak, annyira mondta a magáét, valamit megértettem, valamit nem, nehezen tudta kimondani, mer előtte nap berúgott, pedig nem szabadna neki inni, de nem tudja megállni, csak iszik, aztán akkor összehaplikál mindent.

Mutatta az üveget, hogy csak ennyit. Nem akartam mondani, hogy annyit, de sűrűen annyit. Mit szóljak, nem avatkozhatok bele, hiába, de hogy ilyen nehezen beszél... Mutogatta, hogy a foga is le van töredezve, vacak fogú. Még ahho fiatal vagy, mondom neki, mér nem csinyáltatod meg, enni is tudsz akkor, meg minden. Elmegy, aszondja, jól van, megcsinyáltatja. Nem csodálom, hogy a lányom néha begorombul vele.

Nem locsolt meg. A fiam se most, senki. Nem vót náluk locsoló se. Régen szoktak gyünni, mások is, gyerekfélék, kérdezték, szabad-e locsolni, mondom, szabad hát. Abba az időbe még egypár forintot is szoktunk adni, meg tojást, hímes tojást, piros tojást. Cigány gyerekek is jöttek, azoknak adtam süteményt, ezt-azt. Most az idén nem vót senki.

Az uram mindig meglocsolt. Egész más vót, mint az apám. Az apám engem még bálba se engedett el. Esetleg szüreti bálra, különben nem ám. Ilyen vót. Mikor idekerültem hazulról, aztán lettem én valaki. Lánykoromban csak kussolni köllött. Nem engedett az apám sehova. Mennyire szerettem vóna apáca lenni! Nem engedett az apám, ez a lány, aszondta, igen szeret nevetgetni, meg szórakozni, ebből nem lesz jó apáca. Nem engedett se bálba, se apácának.

A testvére pap vót, az igen okos ember vót. Meglássák, ez a lány jól viselkedik, ő is azon lesz, de bizony az apám nem engedett. Nem, nem. Aztán lehet, hogy a Jóisten így akarta, hogy így legyek. Lett két gyerek, egyik is jó, másik is. A lányomba azért hiba van, mer igen nagy szája van. Azér otrombán beszélni nem szabadna. A fiamtól nem hallok olyan rendetlen szavakat. Nem olyan nagy mértékben. Ő hirtelen. Mondja, aztán a másik pillanatba megbánja. Ott is van hiba, mer a felesége annyira engedékeny, lehet, hogy az se jó. Szoktam neki mondani, mér nem felelsz vissza, hát aszondja, ő nem szeret visszabeszélni.

Csúnya feleletet én se igen mondtam. Ritkán, ha mondtam. Vót, amikor mondtam, de annyira csúnyát, mint a lányom, nem. Gyón, aztán mindjárt elkezd tovább mondogalódni. Menj a picsába, meg ilyesmi. Hát azért az csúnya dolog. Én ilyent nem szerettem. Leszoktam. Nálam is előfordult, mer csúnya beszédem vót lánykoromban, ha valamér mérges vótam, meg ide-

ges vótam. Nem is szeretem kimondani, amit mondtam, hogy menj abba a bűdös lófaszba. Hát ez is csúnya beszéd. Most már nem mondanám ám ki. Káromkodás nem gyün a számra. Azér az sokat jelent ám, hogy tizenhárom évig vótam a templomnál. Sok minden csúnya beszédet elhagytam. Azelőtt mondtam én is a magamét.

Az uram az káromkodott, höj, tudott ám. Szeretett mulatozni, vitt bálba, mindenhová mentünk. Odaállt a cigányprímás elé, megfizette, húzatta a nótáját, meg az enyémet is. Szomorú nótákat is, meg mást. Mások is mondták neki, mit húzasson. Vótunk sokszor lakodalmakba. Vót rossz is az életben, de az uram mellett sok jó is. Mulattatott, amerre mentünk, sok minden előfordult, mondták neki, de el vagy bizakodva a feleségeddel, hát hogy lehet egy ilyen csúnya embernek ilyen szép felesége? Nem törődött ám vele, akármilyen vagyok, aszondta, ő a feleségem. Soha nem bántam meg, hogy ehhez mentem hozzá, hogy ez lett a párocskám. Ő vót az első és a legutolsó is. A Jóisten látja, amit mondok, hogy igaz.

Eleinte nem akartam hozzámenni. 47 novemberbe látott elsőnek a búcsúba. Este elmentünk a bálba. Huszonhét éves vót, már addigra jól megtanulhatta, hogyan köll beszélni. Elgyütt még párszor, aztán én meg elhittem neki, amit hízelkedett, aztán karácsonyra meghozta a gyűrűt is.

Mulattunk, báloztunk, soha nem vettem észre, hogy féltékeny lett vóna. Aszondta, menjél csak táncolni, ha bírod. Szerencsém vót vele. Mikor lerobbant, a szomszéd már mindennap itt vót, aztán mikor meghalt, mondta utána egy hónappal, milyen jó lenne, ha összeszállnánk. Mit beszélsz te, mondom, megbolondultál, kicseréljem az uramat veled? Nem lenne jó, de nem ám. Aztán szépen elmaradt. Aztán egyszer még úgy akarta, hogy becsalogat, menjek be, igazítsam meg az ágát, dehogyis megyek én, mondom, semmi keresnivalóm. A világ istenéért sem állhattam őt. Bárkivel se, senkivel se. Nem találtam vóna olyat, aki olyan lett vóna.

A papok hányszor eljöttek meglátogatni, a mostani is, három-négyszer gyóntam, olyan gyönyörű szép szentképeket adott! Milyen egy rendes, jó, szép beszédű pap. Olyan szépen elbeszélgetett velem, kérdezte, milyen az öregség, milyenek a gyerekek, minden. Mondtam neki, plébános úr, nincsen nekem semmi panaszom. Az a panaszom, hogy nehezen járok. A fiam közel van, itt van, ha baj van, van egy lányom, az messze, de gyün az is, ha köll. Jól van, aszondja, akkor semmi panaszt nem tud egyik gyerekéről se. Plébános úr, anélkül nincs, hogy ne lenne kis baj, de különösebb nincs. Mondja, hála Istennek. Olyan egy aranyos pap, olyan ötven év körül lehet. Olyan szépen beszél! Már háromszor rám adta az utolsó kenetet, ha nem négyszer. Lehet, hogy már négyszer. Most húsvétra nem gyóntam, nem ment most senkihez se.

Egy kicsit mintha megfáztam vóna, taknyosforma vagyok. A hülye idő miatt is, az befolyásol sok mindent. A fejem is fáj még. Igen sokáig feküdtem a földön. Elestem, aztán mit vergődtem ott, fél kilenctől, míg a fiam felesége ideért. Már dél is elmúlt. Lemosott, a vért is fölmosta, nem tudtam a világ istenéért se, hogy hogy vót, mi vót, valahogyan lecsúsztam. Aztán csak feküdtem. Csörgött a telefon, mint a hétrosseb, nem tudtam sehogyan se elérni,

a botommal aztán valahogy odahúzkodtam. A szomszéd gyűtt aztán, mer a lányom ura tudta a telefonszámát, hívta, aztán gyűtt a szomszéd, de az milyen egy tehetetlen egy fiatalember, hatvanegy-hatvankét éves, de aszondja, jaj, én nem tudom fölhúzni egyedül. A menyé is begyűtt, fölhúztak, de olyan nehezen, aztán ide az ágyamra ültettek. Mire a fiam meg a felesége ideértek, olyan egy körül, már ültem. Olyan bamba vótam, nem is tudom, milyen, meg vótam halva.

Én már kétszer meghaltam. Egyszer, mikor kinn elestem tavaly nyáron az udvaron, akkor a cigányok vontattak be, most meg hát a szomszédok. Én ennek a betege vagyok jobban, mint a megfázásnak. A kupám fáj még azóta. De most már igen-igen vigyázok ám. Tudom, milyen. Félve megyek ki, igen félek, mer ha még egy fél napot elvergődök, nem tudok fölkelni, nem ám. Most azér csak megvagyok. Ha leteszem a telefont, becsukom a kisajtót. Nyitva van, mondtam a fiamnak, ne csukja be. Azért is tudtak begyűnni.

Csak a macska baj. Még mindig nem kölykezett meg. Attól félek, nehogy bejőjjön, én hozzá nem merek nyúlni. Olyan nagy hasa van ám! Kétszer ellett eddig, mindig egy-egy maradt meg. Az elsőből a szép kis vörös. Aztán valamit beevett, vagy megfogta egy kutya, nem tudom, eltűnt. Aztán a szép szürke, mint az anyja, olyan vót, az is elment. A cigányok fogták-e meg, vagy hogyan vót, hiába nevelgetem, mikor olyan szépek, aranyosak, eltűnnek. Amikor itt van az ajtóba, akkor se engedem be, nem, nem, mer ha nem akar kikepeszkedni, elesek rajta, még odaesek a konyhába, aztán ott maradok. Akkor vége az életemnek.

54

Abba bízok, ha jobb idő lesz, ki lehet tární az ajtót. A lányom férje is aszondta. Alig értettem, mit beszélt, aszondta, legkevesebb öt évet ad nekem még. Ugyan, akkor már korhadok én a földbe. Isten ments, hogy még öt évig én itten kepesztessek.

Nem csoda ám, hogy megszidja őt a lányom. Aszondja nekem, elvisz egy-két hétre magukho. Mit csinyáljak én ott, mindenki idegen, hát hogyan? A világért se. Idegen ott minden. Itt még el tudok kepeszteni. De azér csak szerencsém vót. Ha nem tudok még egyszer fölülni, igen elhatároztam ám, nem merek majd itt megmaradni. A fiam felesége adott ilyen folyékonyt, hogy kenegessem magam. Elrendezett mindent, kicsit helyrehozott mindent. A folyékony megszünteti a fájdalmat, meg szépen gyógyít. A szemem alatt nem is annyira kék, hanem sárga, meg a Jóisten tudja, milyen. Kékségek vannak a bal kezemen, a vállamon, mer nekivertem azt is. A seggem tomporája is olyan. Azon akartam csúszni, aszíttem, tudok, dehogyis tudtam. Haldokoltam ám. Mégis itt vagyok, na. Gondoltam vóna valamikor, hogy valamikor így járok? Nem tudtam a fejemet fölemelni, nem tudtam a kezemet mozgatni.

Most elbeszéltem a sorsomat. Az uramat is elbeszéltem. Nem vót csinos fiatalember, de a jóság többet ér, mintha akármilyen csinos. Én csak ezt tudom mondani, mer ez az igazság. Az a legnagyobb jó az életben, ha valakinek rendes, jó ura van, aki értékeli a feleségét. Annál nagyobb boldogság nem köll. A lányomnak ronda szája van, de mindent megtesz az is a férjének, amit mond. A fiam hirtelen, de azok is mindig szépen megvótak. A fe-

leségére mérges vótam, mér nem mondod a magadét, amikor köllene, hogy beszélj, mondtam neki. Azt se lehet, hogy mindig a fiamnak legyen igaza. Kicsit csöndes vót mindig, pedig micsoda egy sziporkás asszony lenne!

Nézem majd a filmemet. A bosszú csapdája. Este meg a pápáról vót egy. A gyerekkora. Néztam jó sokáig. Az öregkori formájára nem annyira hasonlított. De mennyire szerette a kis gyerekeket, ölébe vette, puszilgatta, de szép vót az a film, de szerettem nézni! Tíz óra is vót, csak üddögéltem, aztán elzártam, pedig annyira szerettem nézni. Ilyet szeretek nézni, meg misét. Az előbb olyan gyönyörű szép templomból adták, csodálatos vót. Szép papok, tizenegy-tizenkettőt is mutattak, olyan szép, fekete hajú fiatalemberek, ilyen szép fiatalemberek hogyan tudnak elmenni papnak? Mind annyira szép. Minden ragyogott, csak úgy ragyogott a templom, egy püspök misézett, szép vót. Iderakott apád bort, meg vizet is, meg almalét. Van mindig készletben, abban nincsen hiba. A fiam bolondos, de itt van minden, ha köll, legyen.

páratlan oldal

55

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Ajuszi 86

56

Etus, Ajuszi ikertestvére egy néhány éves Magyarországon lakás után Gáborjából visszaköltözött Nagyváradra a kisebbik lányához, Valihoz. Kétezerhúsz március 4-én volt a nyolcvanhatodik születésnapjuk, ekkor is meglátogattuk Etust, ahogy azelőtt csaknem tíz éven keresztül, a kis gáborjáni kisiklás után a születésnapjukon minden évben. Ezúttal úgy döntöttünk anyám lányaival, húgomékkal, hogy nem viszem vissza Pestre, a fővárosba, ahol eddig lakott, nagyobb biztonságban lesz itt, ebben a csaknem világvégi kicsi, dimbes-dombos faluban, ahol vannak már ismerősei, a kétszáznyolcvan lelket számláló Márkházán (nekem Marokháza). Szemben a Buda-hegy, közöttünk a Kis-zagyva, a patak, amely annyira szűk vizű, hogy nem hallatszik a csörgedezése.

Ajuszi nyolcvanhat múlt, én hatvanhét leszek. Soha ennyi időt nem töltöttünk együtt – kicsi gyerek korom óta. És nem beszélgettünk ennyit soha, legfeljebb magzatkoromban, amelyre én nem emlékezem. Önként vállalt karanténunkban én soha vagy csak ritkán kérdeztem. Eleinte nem beszélt, aztán napi egy-egy alkalommal kiömlött belőle a szó.

Sudár, magas anya volt, most talán ötven kiló. Meghajlik, görnyed, kicsi, tele van olyan energiával, ami talán már nem is az övé.

2020. április 7., kedd

„A nyugdíjamból lecsaltak két és fél százalékot. Ezt nem értem. Nagyváradon, még aktív koromban.

Igazolnom kellett, hogy három élő gyermekem van, ezzel egy teljes év kedvezményt kaphattam. Elkezdtem intézni, utánajárni. A hivatalokban csak románul beszéltek, akkor még, gondolhatod, nálunk a családban csak apád beszélt románul, úgy, ahogy. Meg ti, apád már nem élt, ti akkor már hol voltatok?! Kérvényeket kellett volna írnom. Soha nem írtam kérvényt, pláne románul. Soha. De mindig akadt egy „rendes ember”. Hivatalos ügyet csak munkaidőben lehet intézni. Nem szívesen engedtek el a munkahelyemről. Capuczina cigány ember volt, de rendes, amikor meglátott, így csinált. Hárított a kezével, és már nyúlt is a felső zsebébe, kiállította a papírt, amivel a portán kimehettem. Ez az egy év nyugdíjasoknak járó kedvezmény Ceaușescu rendelkezése volt. Három élő gyerek után egy év kedvezmény. Na most gondold el, be kellett szereznem az archívumból a születési anyakönyvi kivonatokat. Már mind Magyarországon éltetek (Lody Frankfurtban), ezért kellett az archívumot felkeresnem. Az én romántudásommal.

Elértem, eljött a napja, nyugdíjaztak. Keresztanyádat megkértem, hogy süssön két nagy tál almáspitét, vettem üdítőt, piát nem. Ezeket bevitettem. Hamarabb félbehagytam a munkát, szépen megterítettem, mire eljött az ebédidő. Hívtam a lányokat, csaptunk nagy urimurit. Kaptam sok ajándékot, nagy korondi vázákat. Hát ezt hogy vigyem haza? Hívtam egy taxit. Megkértem

a portást, hogy hívjon az én nevemre egy taxit. Na, azzal. Villamossal hogyan? Flórika volt a legkedvesebb. Egy román asszony. Tőle tanultam sokat románul, mert ő magyarul nem tudott egy szót sem. Vagy nem akart. A férje magas rangú párttitkár volt, kommunista, mit tudom én. De ő nem szerette a románokat. Román létére. Nem túlságosan. Azt mondta rájuk, hogy huncutok, smekerek, és ő nem szereti a huncut embereket. Ő nagyváradi, a férje valahonnan.

Másnap reggel, amikor felébredtem, megjedtem. Hát hol vagyok én. Miért nem vagyok a gyárban. Soha nem késtem el. Akkor eszembe jutott, hát Rózsi, te mától nyugdíjas vagy. Volt egy üveg likőröm, erre az alkalomra vettem. Az első nyugdíjas napomon majd berúgok. De nem bontottam ki, csak harmadnap. Átjött Felicia, a szomszéd, hogy felköszöntsön, és akkor. Mit fogok én csinálni ezután, mondom neki. Már harmadik napja itthon vagyok, és nincs mit csinálni. Majd megtalálod, mondta. Alig tudott magyarul, de elmutogattunk egymásnak. Mondom, van egy üveg vanílialikőröm, igyuk meg. Volt unikumospoharam. Tele. Még egyszer. Nem mondom, kicsit berúgtunk.”

Április 11., szombat

Beszélgetünk. „Keresztapám, akit Osváthnak hívtak, negyvennégyben ástott egy bunkert az udvarán. Ha ott jártunk, és jöttek a repülő, mind oda rejtőztünk el. A bunker tetejére salátát ültetett, hogy ne lássák a repülőből a bunkert, és rendszeresen öntözte. Képzeld el, szép nagy salátái nőttek, de enni nem lehetett belőle. Nem engedte.

Apám, a nagyapád, akit nem ismerhettél, aszmás volt, szívaszmás. Egyszer elküldtek a gyógyszeréért. Tízéves voltam. Mentem hazafelé a gyógyszerrel, megállítottak a csendőrök. Nem mehetek tovább. Miért nem? Betereltek egy óvóhelyre. Rengetegen voltak ott. Vírusosak! Akik hazaszöktek a frontról. Az ablakon, kicsi ablak pont a föld fölött, járt a pókháló a légnyomástól. Szólt a sziréna, én meg nem vagyok sehol. Anyuék nem tudták elképzelni, hol vagyok. Amikor végre hazaértem, anyámtól (őt ismerted, rigolyás öregasszony volt, de jó anya) kaptam egy pofont. Miért? Hol voltál? – kérdezte. Mondtam volna, de nem érdekelte. A Klári doktor néni húzott be oda, de az kit érdekelt.

Azért lettem Rozália, mert anyu és Osváthné, az ő legjobb barátnéja megegyeztek abban, hogy akinek lánygyereke születik, az a másik nevét kapja. És Osváthnét Rozáliának hívták. Anyámat Etelkának, Etusnak, Etának.

Tötyögök, lötyögök, lassan csak elérek, ahova akarok. Csuklok, folyamatosan csuklok. Valamelyik lányom emleget. Folyamatosan emleget valamelyik lányom. Harmincöt vagy harminchat napja.”

Április 14., kedd

Beszélgetünk. „Apu Berettyóújfalu-ban született ezernyolcszázkilencvenkettőben. Tizennégyen voltak testvérek, hét gyerek meghalt, hét megmaradt. Apu köztük. Rózsi néni, Julis néni, Sanyi bácsi a hegyen a sor legelején, Annus néni. Erzsébet, aztat nem ismertem. Egy még hiányzik, nem jött ki a hét. Ha agyonütsz, se jut eszembe.

Csizmadia volt. Váradról Barta bácsi járt ki hozzá a csizmákért minden héten Berettyóújfaluba, vagy apu vitte be neki a Török Ignác utcába. Nagyon jól dolgozott. Azt mondta neki ez a Barta, hogy ne utazgass, nekem se jó, ha mindig kimegyek hozzád, adok neked itt egy szobát. Képzeld, annyira kedvelte a munkáját, hogy az udvaron csinált neki egy szobát, és apu oda költözött. Így került Váradra.

A piacon fabódékból árulták a csizmákat nagyvásár idején, de minden héten volt állatvásár is, az közel hozzánk. Nappal egy rúdra akasztva kirakták a bolt elé, este be a boltba. Sok mesterembernek volt itt ilyen fabódéja a piacon, olyan, mint nálatok karácsony előtt az Oktogonhoz közel. Bőrösök, fafaragók, szerszámok, kovácsok, lókovácsok is, bádógosok, ezek főleg cigányok. Éjszakára fogadtak egy órát. Az pisztollyal járt, nem puskával. Itt, a Barta bácsinál ismerte meg apu az anyut, Csipe Etelkát. Először csak beszélgettek. Erről meg arról. Aztán közeledtek, és elvette feleségül. Jani meg Magdus már ott született, ugyanabban a szobában, amit Barta épített apunak, hogy ne utazgasson Berettyóújfaluból meg vissza. Jó ember volt a Barta, miután összeházasodtak, még azután is segítette apuékát. Nem lehetett gyerekük, nem tudom, ki volt a beteg, Barta vagy a felesége. Apu jámbor ember volt, áldja meg az isten a porát is, ahol van.

Anyu egyedüli gyerek, Csipe a nevelőapja volt, és a nevére vette. A nagyanyám megözvegyült, egyedül maradt. Anyu hét-nyolc éves lehetett, addig semmi, de ahogy cseperedett, iskolába járt, lehetett tizenhárom-tizennégy éves, ez a Csipe

közeledett hozzá. Nem tisztességes szándékkal. Egyre gyakrabban maradt otthon, hogy ő majd anyuval tanul, segít neki a tanulásban. Hát nem. Szemtelenkedett az anyuval. Hiába mondta a nagyanyámnak, az nem hitt neki, de anyu félt Csipétől, mindig sírt, ha meglátta. És hát gyakran láthatta, mert egy kicsi szobában laktak hárman. Váratlanul hazament anyu anyja. Nem tudom, hogy akarattal vagy nem, de hazament, és akkor rajtakapta a Csipét, hogy szemtelenkedik a lányával, a fogadott lányával. Seggbe rúgta. Három napot adott neki. Költözz!

Nem tudom, miért költöztek a Széles utcára apu meg anyu, akkor már a Janival meg a Magdussal. Nem tudom. Ott apu berendezett magának egy kis műhelyt. A sarokban. Az is egy szoba, kicsi konyha. Volt neki egy panklija, azon javítgatta a cipőket, amiket hoztak, apró javítások. Volt egy kicsi kerek széke is, gyékény, fonott gyékény vagy kukoricaháncs volt az ülése, de már elhasználódott, lyukas volt. Apu tett rá egy kopott bekecset, egy kis bundadarábot, azon ült. Mi azt a széket egyszer az Etussal felgyújtottuk. Vasárnap volt, mert apu is otthon, és elmentek az ócskapiacra. A Borostól, akitől bérelték ezt a lakást, kaptak mindenféle használt ruhákat, cipőket, eladásra. Nem kellett érte fizetni, de eladhatták. Anyu megstoppolta a zoknikat, gatyákat, apu megjavította a cipőket, kimosták, és vitték vasárnap az ócskára. Volt, amikor árultak is, nem sokat, de árultak. Olyan is volt, hogy mindent eladtak. Na, amíg ők az ócskapiacon, addig mi Etussal meggyújtottuk apu székét. Elő a gyufát, újságpapírt sodortam, és aluról meggyújtottam a

kukoricaháncsot. Milyen a gyerek? Unatkoztunk. Aztán kimentünk az udvarra játszani. Nem lett nagy tűz, de tűz. Hülyék voltunk, milyen hülyék, istenem. Anyuék haza. Mit csináltatok?! Nem kaptok ebédet. Lekváros derelyét, a kedvencünket. Kukoricára térdepeltetett. Kikapartuk a térdünk alól a kukoricaszemetket, és úgy. De anyu észrevette. Húzd azonnal vissza a térded alá! Hát vissza. Anyu kiszaggatta a tésztát, főtt a víz. Mondom Etusnak, gyere, kérjünk bocsánatot. Egymás mellett térdepeltünk, böködtem, de ő nem. Azt mondta, hogy az én ötletem volt, kérjek én. Én bocsánatot kértem. Ez már a háború alatt.

Egyszer mentünk anyuval a Széles utcai piacra. A keresztutcák bedeszkázva. Sírás, sivalkodás. Kérdeztük, mi ez. Anyu azt mondta, ne törődjetelek vele, nem rátok tartozik. De ezt már kiabálta az utcán. Szinte futott. Visszafelé ugyanez. Embert nem látunk, csak a hangok. Milyen a gyerek? Nem nyugszik, megint kérdeztük: mi ez? Akkor kaptunk. Máskor meg csend, nem tudom, miért.

Még a háború előtt történt, öt-hat évesek lehettünk, amikor a szomszéd építkezett az udvaron, és ástak egy nagy gödröt az oltott mésznek. Ott játszottunk Etussal a szélén, én meg belegabalyodtam valami szerszámba, megbotlottam, Etus segíteni akart, de nem tudott, és beleestem a mészbe. Már hideg volt, megfagyva, megdermedve. Anyunak volt két kutya, a Bubi meg a Lili. Azok ott sivalkodtak a gödör szélén. Anyu ki, mi történt? Hozott egy nagy létrát, azon kimásztam nagy nehezen. Gondolhatod. Etusnak annyi esze nem volt, hogy segítségért kiáltson, nem. Csak a Bubi meg a Lilinek, hogy baj van.”

Április 27., hétfő

Beszélgetünk. „Tizenkilenc voltam, amikor születek, soha nem élveztem a szexet. Nem értem, mit akarnak ezek a mai fiatalok! Utánad jött a Sanyi, Sanyi lett volna, aki pár hetesen meghalt, nem akarom tudni, mennyi volt. Öcséd lehetett volna. Nem akarom tudni. Aztán születtek a húgaid. Jobb nem gondolkodni éjszaka.

Kórházba kerültél pár hónaposan. Megyek be hozzád. Nem tudtad tartani a fejed. Jaj, ez az én kicsi fiam. Aztán erősödtél, de akkor meg a vaságyban összetörted magad, mert mindig felbuktál. Élni akartál, virgonckodni, de enni nem akartál. Akkor meg ezért nem engedtek ki. Csupa kék folt. Még kicsi fiú voltál, kergetted a pillangókat te is. Pénzt akartál keresni, de titeket is elzavartak a patikából. Mindig elterjedt, hogy gyűjtik, kozmetikum lesz belőle. Egy frászt. Az én gyerekkoromban is úgy csináltuk, hogy anyu ne tudja. Harisnyahálóval fogdostuk őket, és cérnára fűztük. Tű, varró tű volt a füzér elején, azzal szúrtuk át a fejét. Ti is ugyanezt. Úgy akartuk, hogy anyu ne tudja, de megtudta. Hol voltatok? Hát, kiderült. Ti hülyék vagytok, mondta, ezzel töltitek a drága időt. Milyen drága időt? Háború volt egy darabig. Az utcán nőtünk fel. Nekünk nem volt drága az idő. Észre se vettük. Pénzt akartunk keresni a patikában a felfűzött pillangókkal. Volt közöttük színes is.”

Május 12., kedd

Beszélgetünk. „Amikor eldöntöttem, hogy átköltözöm Magyarországra, és eladtam a lakást Váradon, sokat gondolkodtam azon, hogy tudok-e huszonhatezer euróért venni

egy egészen kicsi garzont Pesten, a gyerekekhez, unokákhoz közel. De arra is gondoltam, ha tudnék is, azt fenn kell tartani. Aztán úgy döntöttem, hogy elosztom hármótok között, én pedig meghúzom magam valamelyikőtöknél. Nincs nekem nagy igényem.

Szerepe volt a költözés melletti döntésben annak, hogy egyszer megyek haza, és a lépcsőházban mintha kód fogadott volna. Felicia, a szomszédasszony a lépcsőházban várt, és mondja, hogy fertőtlenítettek, gyorsan menjek be a lakásba, de akkor én már jól teleszívtam magam. Piacról jöttem, a padlizsánt betettem a lerbe. És akkor rosszul lettem. Bementem a szobába, lefeküdtem. Nemsokára jött Pali. Be tudott jönni, mert soha nem hagytuk a kulcsot a zárban. Hát veled mi történt? Én nem tudtam beszélni, de értettem, hogy ő mit mond. Jött a lánya, a néma, és ecettel elkezdte dörzsölni a mellkasomat, a szívem környékét. Kihívta a mentőket. Az orvos megvizsgált, és azt mondta, nem lett volna szabad ecettel dörzsölni, mert az csak rontott a helyzeten, ellenkező hatású. Na! Leállt a tudóm néhány percre. Elment az orvos, de előtte azt mondta, hogy ha nem jövök egy órán belül rendbe, hívjuk újra. Rendbe jöttem, és képzeld, mindenre emlékeztem teljesen tiszta fejjel. Arra is, hogy betettem a padlizsánt a lerbe. Mi van, ha egyedül vagyok? Senki sem talál meg. Egyszer megbotlottam, leestem a villamosról is.

A másik esemény, ami miatt eldöntöttem, hogy átköltözöm, az Pali halála. Nagyon beteg volt, nem ismerte meg a telefonszámokat se. Mindig azt mondta, hívjad te, te jobban tudod. A lánya meg azt kérdezte, miért

mindig anyuka hív. Anyukának szólított. Nem mondtam meg, hogy az apja beteg, nem tud telefonálni. Minek? Ne szégyellje. Mondom, azért, mert ő kért meg. Nem árultam el.

Jön haza valahonnan, teljesen meg van görbülve, és azt mondja, mindegy, még a kisujja is. Lefeküdt az ágyra, én pedig hívtam a mentőket. Románul, képzelheted. Tudtam a számot, mert minden ilyen sürgősségi szám föl volt nekünk írva egy papírra, és kiragasztva, hogy ne keressük. Kijött a mentő, és az orvos megállapította, hogy infarktus, beviszi a kórházba. De Pali nem akart kórházba menni, nem és nem. Várjanak egy kicsit, mondta. Mire a doktornő: nem lehet várni, ez nem taxi. A mentő otthagytott. Fölhívtam Pali lányát, éppen Debrecenben voltak egy barátjuknál. Mondom, mi történt. Még a kávéjukat sem itták meg, neki a határnak, fordultak vissza. Mirella, a lánya, a másik lánya, nem a néma, nem a Paula. Felhívta egy nagyon jó orvos barátnőjét az új kórházban, az azt mondta, vigyék be azonnal. Na, erre már hallgatott. Még el sem indultak Mirella kocsijával, Pali elkezdett remegni, fázott. Adtam neki egy plédet, azt, amelyik most is itt van nálam, jó meleg. Február hatodika volt, délelőtt, este hat órakor meghalt. Gondolhatod! Apádnak hány infarktusa volt? Négy vagy öt. Palinak egy is elég volt.

Mibe temessük? Volt neki egy szürke öltönye, még a feleségétől kapta vagy harminc évvel azelőtt, sose hordta. Mondom a lányának, hogy abba. Meg van egy fehér ingje is. Jó, mondta Mirella. Rám bízta. Te éltél vele huszonöt évet, mondja. Te jó isten, csak akkor gondoltam rá, tényleg huszonöt évet. Nagyon

jó ember volt, mint az apád is. Nem ivott, ez volt a legfontosabb. Sokat dolgozott, mint az apád.

Letelt a gyászév apád után. Be-döglött a lámpám, aminek a talpát még apád faragta. Tudtam, hogy a Pali villanyszerelő, a másik lánya, a néma, kolléganőm volt a munkaszövetkezetben, akkor még a Pali nem dolgozott ott, csak bejárt hozzá. Szép magas ember volt, ebben nem hasonlított az apádra, mert az alacsony, kövérkés. A végén már túlsúlyos. Mutogatom a lányának, hogy mondja már meg az apjának, jöjjön el hozzám, amikor tud, mert elromlott a lámpám, nem világít. Egyszer csengetnek, szombat volt, vagy vasárnap, hát ő. Mondom a lámpát. Én tudtam, mi a baja, csak ő nem tudta. Szétszereli, nem találja a bajt. Nincs ennek semmi baja, mondja. Dehogy nincs, nézze csak meg az égőt. Megnézte, hát nem volt egészen becsavarva. Jót röhögött, hogy én becsaptam. Hát nem csaptam be. Utána megittunk egy kávét, kikérdeztem az életéről, beszélt, aztán találkoztunk.

Nem voltam szerelmes, a szex se kellett, soha nem is tudtam, mi az. Kellott egy férfi, aki, ha eljövök otthonról hozzátok, vigyáz a házra. Ne mindig a szomszéd locsolja a virágokat. Főz, amikor hazamegyek. Hát a Pali ez volt. Huszonöt évig. Kirándulgattunk is, Slănic Moldovában kétszer is voltunk, gyógyfürdőben. Aztán rákapott a gyógynövényekre, a forradalom után már lehetett gyűjteni. Volt egy balik, elvitte hozzá, amit gyűjtöttünk, kiválogattuk. Én is megtanultam. Jó pénzt kerestünk a nyugdíj mellé, egy kis csbuk. A gyógynövényekkel a börtönben találkozott, az volt a munka. Megtani-

tották őket. A szülei kulákok voltak, ő is. Volt gép, ló, állatok. Nagyvárad mellett, Secuieni, Székelyhíd mellett egy kis faluban. Hallottad, románul mondtam, pedig magyar város. Hát ez van. Röhej. Volt mindenük, de nem szolgáltatták be. Szabotáltak. Szabotázs. A szülőket nem, a fiút lecsukták. Mehetett a dutyiba. Mire kiszabadult, meghaltak a szülők. Előbb az apja, aztán az anyja. A temetőben találkozott velük legközelebb. Amnesztiával szabadult, a húga meg a dilis öccse várta. Az nem volt normális. Egy kicsit se. Na, Pali, kezdjed előlről. Kezdte. Viszsaigényelte a földeket, erdőt is, de nem gazdálkodott. Eladta, elosztották egymás között. Pali elosztotta. Így lett neki Váradon blokklakás a harmadikon. A húga hozzá kötözött, annak is volt egy lánya, de mégis a Palihoz, amikor az Andrással, a testvérével, Pali fiával összekülönbözött, és az elzavarta. Andrei, mert ők így szólították. Nekem András.

A gyógynövényes balik akarta, hogy csak neki dolgozzon, mert már jobban értett a növényekhez, mint ő. Mert mindent kiolvasott, érzéke is volt, és őutána nem kellett már válogatni, hogy ez ide, az meg oda. Nem, ő mindent tudott. Félretettünk magunknak is, és ittuk a gyógyteát. Köhögésre, asztmára, fejfájásra, gyomorra, májra. Hiába hívta, Pali nem. Inkább leszek szabad. És eladtuk a gyógynövényeket a Plafarnak. Elvitt az olasz temetőbe, tudod, ott, nem messze tőlünk. A blokklakások között akkor még megvolt. Most már nincs, csak a templom. Na ott, abban a temetőben, mert ott volt az a hogyishíják, már nem tudom, ott virágzott a legszebben. Mit bántam én, hogy temető, senki

se tudta. A halottak biztosan örültek is. Hát ő is meghalt, mit kezdjek magammal, ez volt a másik ok.”

Május 13., szerda

Beszélgetünk. „Apádat a tizenhetes parcellába temettük, ott volt hely, jó messzire a bejárattól, sokat kellett gyalogolni. A húgod férje, Miki ajánlotta, hogy nekem ajándékozza az ő családi sírhelyüket a kettes parcellában, a temetőkapuhoz egészen közel. Akkor már rég Frankfurtban éltek. Elkészített egy német nyelvű ajándékozási okiratot, azt le kellett fordítatni románra. Az újságban, a *Bihari Napló*ban találtam egy fordítóirodát, egészen közel hozzám. Kéthárom nap alatt elkészült a fordítás, amit aztán hitelesíteni kellett, meg a temetkezési vállalattal elfogadtatni. Elintéztem. De közölték, hogy most nem lehet exhumálni, meg kell várni, amíg legalább tíz fokra lehűl a levegő. Hát vártam. Aztán fölhívott telefonon a temetőigazgató, Seres, és mondta, hogy elkezdhetik. Én nem akartam látni, két és fél éve volt a földben. Megkértem Karcsit, a bátyját, a keresztapádat, hogy legyen jelen, mert beszéltek arról az emberek a temetőben, hogy sokszor nem is exhumálják teljesen, és nem viszik át az új sírhelybe, benne hagyják a régi sírban. Adtam neki egy tiszta lepedőt, hátha a régi már szétrohadt, és vettem egy új koporsót. Karcsi végig jelen volt, és azt mondta, tisztességesen ment minden. A régi lepedő nem rohadt szét, de kicserélték. Apunak egyik lába kilógott térdtől lefelé. Négy sírásó volt, négy balik, az egyik a főnök. Találkoztam velük, amikor intézkedtem. Megegyeztünk az árban, de az egyik mutatta, hogy ital is kellene. Mennyi? Négy liter, négyen

vagyunk. Hát vettem a piacon négy liter pálinkát. Aput kivették, Palit később apád helyére temettük.

Apám, Kenyeres János meghalt 1953. december 16-án, abban az évben születél te, fiam. Papp József, apád apja, a te nagyapád meghalt 1961-ben. Tudod, ki született akkor? A húgod, Magdi. Az egyik elmegy, jön a másik. Ilyen a család. Nálunk minden évben, ha meghal valaki, születik is valaki. Apád meghalt 1985. augusztus 16-án, Sára lányod megszületett december 16-án. Érted már, miért tolják a lányaid kifelé a gyerekvállalást? Lassan negyvenévesek. Arra gondolnak, hogy ha szülnek, te következel. Ha szülni mernek. Vigyáznak rád.”

Május 17., vasárnap

Beszélgetünk. „Nagyapád épületasztalos volt, apád műbútorasztalos. Gyönyörű bútorokat állított össze, ő is tervezte. Diófa furnérral. Rejtett fiókok is voltak benne, csak az tudta kinyitni, aki ismerte a trükköt. Minden rafinált dolgot kitalált. Intarziát is. Ő rajzolta meg, aztán lombfűrészszel szépen kivágta. Nagyapád iparát többször bevonták a kommunisták. Apád ezért haragudott a románokra, gyűlölte őket, pedig nem a románok, a kommunisták vették el nagyapád iparát. Ő pedig mindig újranyitott, pénze volt, értette a módját, valahogy elintézte, mindig kisebb és kisebb műhelyt, valamelyik piac mellett állította fel. Érthető, jöttek a parasztok a deszkáért, gerendáért, ablakokért, ajtókért. Kocsikereket is gyártott. Álltak a szekerek az utcán. Sok megrendelést kapott. Nagyapád ugye kapott állami megrendeléseket is, de azt nem fizették ki neki soha. Apád azt is a románokra kente. Nem

a románok voltak, hol voltak akkor még románok Váradon?! Nem is találkoztunk velük. Nem a románok, a kommunisták tették tönkre nagyapádat, azok között meg szinte csak magyarok voltak. Meg is halt fiatalon. Az is Papp Jóska volt.”

*

„Nyáron, ha nem kellett tartani az esőtől, nagyapád, Papp nagytata, egy gyalupadot kivetetett a műhely udvarára, azon dolgozott az egyik munkás. Szerették a halat. Volt egy horgásza, aki rendszeresen hozott neki halat. Mi nem laktunk ott, de egy alkalommal én is ott voltam, amikor a horgász beállított egy nagy harcsával. Szürkeharcsa. Nagyapád megvette. Akkor volt, legalább két méteres, hogy a farka lelógott a gyalupadról. Azon takarították meg drótkéfével. Nem tudom, mit csináltak annyi hússal, nemigen volt még fagyasztó. Fridzsider. Apai nagyanyád jól főzött, isteni süteményeket is csinált, ellátta a munkásokat is. Az enyém nem főzött jól, sütni meg pláne nem tudott, de a lekvárjai, na meg a kompótok! Apu, az én apám mindig emlegette, amíg élt. Ha bebőrödzött, megkeményedett a teteje, lekapartuk, akkor is jó volt, különösen a szilva derelyébe, meg a lekváros bukta. Ha nem volt otthon sütemény, és kicsit is ment a székér, hoztunk cukrásztésztát a cukrászdából. Nagyon ritkán. Az volt ebéd után vasárnap a nyomaték.”

Május 22., péntek

Beszélgetünk. „Anyu bérelt egy lakást a... na, milyen kápolna?, a Rédai [Rhédey] kápolnával szemben, előtte folyik a Pece ma is. Még gyerekek voltunk. Az állam megszabta,

hogy mennyit kérhet az albérletér a tulajdonos. A fizetésnap utáni napon jött a pénzéért, és mindig azt mondta: épp egy kiló almára elég. Anyu vett neki egy kiló almát legközelebb, hogy megviccelje. De nem értette, tovább mondta minden alkalommal: egy kiló almára elég. Anyut bosszantotta, de hülye lett volna többet fizetni, mint amit az állam megszabott. Bement a lakáshivatalba, volt ott neki egy barátnéja. Az azt tanácsolta, legközelebb adjon neki valamivel többet. Így tett, mire a balik azt mondta: mi vagyok én, koldus? Ennyiben maradtak.

A kápolna az állatkert területén belül van. Ott volt Ceaușescu alatt is, takarmánytároló. A farkasokat is onnan etették, képzeld el, puliszkával. Nemrég felújították, már nem onnan viszik a szénát. Jó világ van most már az állatkertben is, a farkasokat se puliszkával etetik.”

Május 22., péntek

Beszélgetünk. „Nagyon szerettem aput. Jobban szerettem, mint anyut. Anyu hirtelen természetű volt. Csapott, vágott, kiabált. Az anyád úristenit, teszed le! Etus örökölte a természetét, neki van olyan rossz szokása. Kiszámíthatatlan. Etus volt anyu kedvence. El is nevezte Totyinak. Nem tudom, honnan szedte ezt a nevet. Amikor kedvezni akart neki, mindig Totyinak szólította, Totyikámnak.”

Május 23., szombat

Beszélgetünk. „Volt a Sas-palotában egy bál, a Puskin, oda jártunk Etussal, anyu mindig elkísért, ő volt a gardedám. Azelőtt előkelő hely volt, úri hely, táncversenyeket rendeztek ott, de ekkor már csak bál volt.

Nem volt sok udvarlónk, anyu nem engedte, hogy hazakísérjenek. Egy balik hajtott rám. Mondtam neki, hogy olyan buta vagy, mint a szekér ló nélkül. Eltűnt. Egyik alkalommal megjelent Jóska, az apád, akkor szerelt le. Felkért. Szabad? Hát szabad. Miért ne. Tangó, keringő. Aztán a következő héten is. Furcsán táncolt, a jobb lábát mindig kiforgatta és pörgette. Így. Mindegy, hogy tangó vagy keringő. Szégyelltem, mert mindenki minket nézett, de nem mertem neki szólni. Aztán egyszer mégis. Azt mondta, ő nem tud másképpen, neki így tanították. Ki? Nem tudta megmondani, csak pörgött, mint a kacsalábon forgó palota.

Én Etussal legalább három-négy hónapig tánciskolába jártam.

Hazakísért. Anyu megengedte. Ők, anyu meg Etus bementek a házba, mi meg az utcán még beszélgettünk, éjjel három óra is lehetett már. Jóska megkérdezte, nem akarom-e, hogy ne csak a bálban találkozzunk, hanem máskor és máshol is. Hát miért ne? Találkoztunk. Anyu nem szeretette. Te, ez a fiú nem zsidó? Miért? Hát olyan zsidó kinézete van. Engem nem érdekel, mondtam neki, rendes iparos ember. Zsidó vagy cigány, mindegy, csak rendes legyen. Most is ezt gondolom. Nem igaz? Nem cigány, zsidó, mondta anyu. Nem baj, mondtam én, de szerintem kun. Az mi? Nem zsidó. Ez nyitva maradt. Aztán így, három vagy négy hónapig, utána eljegyzett. Még abban az évben összeházasodtunk, de nem volt hol lakni. Anyunál nem volt hely, anyósomnál nem lehetett. A város kiutalt nekünk egy lakást az Ullmann-palota negyedik emeletén. Romos lakás volt, leomlott a stuka-tor, beesett az eső. Anyósomnak volt

egy sonkolyosi rokona, kőműves, azt megbízta, hogy hozza rendbe a lakást. Három hónapig is eltartott. Nem is a romok miatt, hanem mert ablaka sem volt, a légnymás a háború alatt tönkretette, kiszakította, mindent összetört. Nagypád műhelyében lakott a mester, beszélék hülyeséget dehogy lakott, a műhelyben aludt, és mindennap föl járt a negyedikre, estig dolgozott. Szépen rendbe hozta. Apád bútorokat csinált, szép bútorokat nyers fából, nem volt furnérozva, csak úgy. Ruhásszekrény a te meg a mi ruháinknak külön-külön, kredenc, tálaló, fiókok. Asztalt is, azt is ilyen fehér fából, mint itt a tied. Ezeket a kollégái egyenként felhordták a negyedikre, gondolható. Fent összerakták. Én tizennyolc évesen rohagáltam a lépcsőkön felfelé, képzelheted, egy palotában, magas emeletek, széles lépcsők. Fel a negyedikre. De amikor terhes lettem veled, már nem szökdécseltem, fulladoztam. Amiután megszületted, pláne. Akkor szereztem a visszereimet.

Állok sorba kenyérért vagy lisztért vagy olajér, már nem tudom, és egy asszony azt mondja, hogy elvitték a fiát katonának, üresen áll a lakása, szívesen elcserélné. Na, erre odafigyeltem. Félig cigány asszony volt, de mindegy. Összebarátkoztunk. Megnézte a lakást az Ullmannban. Tetszett neki. Mi megnéztük az ő lakását, nekünk is tetszett. Megegyeztünk. Jóska valamit fizetett neki, és költöztünk. Egy szoba, konyha, budi az udvaron, de nem negyedik emelet.

A lagzi a nagypád műhelyében volt, az asztalosműhelyben, a mai nagypiac mellett. Szeptember huszonhetedikén. Félretolták a gépeket, hát amit lehetett, és ott. Megterítették.

Délelőtt volt a polgári a városházán, süttött a nap. Az egyházi esküvő is délelőtt a kéttornyú templomban, a Teleki utcán, református. Onnan Somogyihoz a főutára, a fényképészhez konflissal. Akkor már ömlött az eső. A konflis megállt a fényképész előtt, kiszálltunk, és egy pillanat alatt bőrig. Elment, egy óra múlva visszajött. A menyasszonyi ruhámat szétterítették, hogy a fényképen látszódjon belőle valami. Apád is csupa víz, szépen megborotválkozva, a kezében bokréta. Addig se, de azután se láttam nyakkendőben. Onnan a lagziba.

Manci unokatestvérem ott volt? Nem tudom. Rózsi néni, Jani bácsi? Nem tudom. Karcsi nagybátyád, keresztanyád, Kati, anyósom, apósom, Ilus ott. A nagyszájú férje, a Pista akkor még nem volt, csak sokára, hát Ilus gyerek. Ott volt anyu meg apu, meg Etus. Euzsén szerencsére nem, már együtt voltak Etussal, de nem, majd ha házások lesznek. Nem örültek volna neki, mert román, kívül beszélhetett volna? Senkivel, nem tudott ott senki románul.

Én nem szerettem apádat, nem voltam szerelmes. Soha. Csak a tisztességéért. Mert tisztességes ember volt, meg szorgalmas és szép, és nem ivott. Ennyi elég. Tizenhét évesen megfogadtam, hogy nem adom magam csak a férjemnek, de volt egy barátja, Gusztinak hívták, az azt mondta neki, hogy én lefeküdtem vele. Apád egyszer jött idegesen, még nem voltunk házások. Kérdezem, mi bajod. Hát elég sok, mondja. Mi az az egy? Te lefeküdtél a Gusztival. Én? Ki mondja? Guszti. Akkor is voltak ilyen lányok, mint most. Meg férfiak. Hogy sity-suty, aztán mennek tovább, de én nem. Mondtam

neki, hogy én senkivel, csak majd a férjemmel. Na, akkor összevesztek, majdnem össze is verekedtek. Apádtól tudom. Én is összevesztem a Gusztival, véletlen találkoztunk, vagy én kerestem, nem tudom. Leköptem, azt hiszem. Hát hogy tehetél ilyet?! Elkotródott. Apádnak volt egy barátnője, a Gabi, anyósom testvérének a szomszédja volt a Kórház utcában. Néha meglátogattuk a Juliska nénit, kétszer vagy háromszor, de nem ment át a Gabihoz többet. Juliska néni azt mondta apádnak, hogy jól döntött, csinos lány vagyok.

Engem elraboltak, ha apád nem talál meg, öt liter borába kerülök neki. De megtalált, mert az a hülye, akit nem ismertem, fogalmam se volt, ki az, mi történik, csak felkapott, és a teherautó fülkéjébe rejtett el az udvaron. Kicsi udvar volt, apád ismerte a járást, sötétben is hamar megtalált. Anyósomék állták a kaját, piát, mi meg a ruhákat kölcsönöztük. Nekem menyasszonyi ruha, apádnak kabát, nadrág, kalap, zsebkendő, bokréta. Három nap után visszavittük, nem lett pecsétés, foltos egyik ruha sem. Hát mi volt? Húsleves, töltött káposzta, főtt hússok a levesből, bor. Ennyi. Lagzi.

Nem volt zene, apósom nem akarta, nem tudom, miért, lehet, hogy a pénz miatt. Mulatni sohasem láttam. Mi elhívtuk a Nagy Sanyit, apád osztálytársát, tudott hegedülni. Ennyi.

Különleges ember volt az apósom, nem beszélt senkivel, csak a munkáról a munkatársaival, a megrendelőkkel meg a családdal. Kerékgyártó is volt. Hozták a kész szekeret tengelyestül, ő meg legyártotta a négy kereket. Zárkózott ember volt. Tizenkét órára az

ebédnek az asztalon kellett lennie. Egyszer, szombat vagy vasárnap volt, ott ebédelt volna két inas vagy segéd, nem tudom. Hallomásból tudom. Apósom elment kora reggel a piacra, bevásárolt, megmondta anyósomnak, mi legyen az ebéd. De akkor anyósomnak éppen nem volt senki, aki segítsen a konyhán, nem volt cseléd se, senki éppen akkor. Nem készült el. Micsoda szégyen. Vártak, vártak a megterített üres asztalnál, és amikor anyósom kivitte, apósom úgy, ahogy volt, kivette a kezéből, és kiöntötte az udvarra. Aztán elvitte a tanulókat egy közeli étterembe. Többet ilyen nem fordult elő! Nem tudom, milyen gyerekkora volt apósomnak Sonkolyoson, de ő ilyen ember lett.

Apám meg a te apád se nagyon beszélgettek, nem emlékszem, lehet, hogy soha. Csak megismerkedtek, és kész. Azt hiszem.

Korán elmentek a vendégek, anyuék még elérték az esti villamost, ami a Csehov utcáig vitte őket. A nagy-piacnál fel, a Csehov utcánál le. Mi meg átmentünk anyósomékhöz. Ők a műhely mellett laktak, szobakonyha, budi az udvaron nagy legyekkel. A konyha mellett volt egy másik kicsi szoba, függöny takarta. És ott. Amíg készen nem volt a lakás az Ullmann-palotában, addig semmi. Jó sokat szenvedtünk. Ezerkilencszázötvenkettő szeptember végétől ezerkilencszázötvenhárom... Tavaszig. Akkor fogantál te meg, én ott vesztettem el a szüzességem az Ullmannban, a negyedikén. Sokáig tartott, de mindegy, szenvedtünk. Az Ullmann-palotába csinált apád bútorokat. Konyhaszekrényt meg ruhásszekrényt. Csak úgy, lefestve. Onnan mentünk aztán a kis lyukba,

csak az emelet miatt, mert az egy lyuk volt a Hermannéknál, ahova az Ullmannból költöztünk. Kicsi szoba, kicsi konyha, kamra se. Te egy teknőben aludtál, mosóteknőben. Kibéleltük, ráraktuk két hokedlire, és úgy.”

Május 25., hétfő

Beszélgetünk. „Jani és Magda, a bátyám és a nővérem, ők is ikrek voltak, képzetűek. Szegény anyu. Egész életükben elválaszthatatlanok, nem úgy, mint mi Etussal. Janihoz, Magdához nem sok közünk volt a különbség miatt. Jani Rostockból, orosz hadifogságból jött haza, és a vonaton egy kupéba került a Bellával. Ő valamilyen nagynénjéhez utazott Debrecen mellé. Jani rongyosan, koszosan. Mégis összebarátkoztak, aztán levelezni kezdtek. Kolozsváron kezdtek építeni a Herbákot, a cipőgyárat. Jani mestersége cipőfelsőrész-készítő volt. Keresték a szakembereket. Bella beajánlotta a gyárba, amikor az készen lett. Magda utána. Hát, gondolhatod, hárman. Soha nem tudtak elválni egymástól. Jani meg Magda. Szerintem Magda Jani miatt nem ment férjhez soha. Én azt hiszem. Jani és Bella olyan két év után összeházasodtak. Elfogadták Magdát harmadiknak. Bella apja órásmester volt, részeges. Bella szégyellte Jani előtt. Egyszer meglátogattuk őket, ők soha nem jöttek hozzánk. Akkor találkoztatok először az unokatestvéretekkel, a Cilával. Hány évesek lehettetek? Négy meg kettő. Elvittek benneteket a botanikus kertbe, nyáron. Soha többet. Jani nem akarta, hogy Cila megtanuljon románul. Bella anyja Magyarországon született, a régi Magyarországon, de már nem élt, a rokonai még igen. Beadták a

papírokat. Kivették az iskolából Cislát. Nem is ismered, alig találkoztatok. Kivette az iskolából, átköltöztek Debrecenbe, nem tudom, hogyan, akkor még könnyebben ment. Jani feleségének, Bellának éltek ott valami rokonai anyai ágon. Mindenki menekült, csak mi nem apáddal. Nem volt hova, nem volt kihez. Meg se fordult a fejünkben.

Jani meg Magdus mindig veszekedtek, verekedtek. Ők tizennégy, amikor mi megszülettünk. Gondolhatod. Mentek volna bulizni. Nem olyan bulik voltak azok, mint most a fiataloké, olyan se, mint a tietek, de mentek volna. De nem, mert akkor már anyu is dolgozott, apu egy fizetéséből nem lehetett megélni, hát ment ő is. Jani meg Magdus vigyázott ránk. Na, aztán később, az iskolában tanultuk a violinkulcsot meg a kottát, megrajzolni a vonalakat. Azt hiszem, már első osztályban. Hát nem tudtam, se a violinkulcsot, se az egyenes vonalat egymás alá. Etus úgy-ahogy, neki mindig volt kezügyessége a varráshoz is, nekem soha. Na, akkor jött a körmös gyűjtőssel. Jani se tudta tökéletesen a violinkulcsot, hiába akarta, nem tudta megmutatni, de nekem tökéletesen kellett volna. Elvárta, de nem ment, nekem nem, annyira se, mint neki. És akkor adta a körmösököt gyűjtőssel. Leültetett az asztalhoz a konyhában, és rám parancsolt. Én meg lestem, mikor indul a fászladához. De nem sírtam. Ha neki jólesik, adja!

Jani mindig nyugtalan volt, azonnal, ahogy a hadifogságból, Rostockból hazajött. Mindig ment volna. Hirdették az újságban, hogy épül Kolozsváron a Herbák cipőgyár, akkor ő meg a Bella el. Utánuk a

Magdus. Kovártélyban laktak. Két-szer is meglátogattuk őket, egyszer apáddal, máskor veletek. Botanikus kert, trolibusz, akkor láttam ezeket először, aztán soha többet. Halastó vagy akvárium. Le vagytok fényképezve. Jani kérte, hogy énekeljétek el. Lody énekelte: Három bokor csaláta, tisangyalom. Barna kislány tapálta, kisangyalom. Nem kell nékem csaláta, csak az aki tapálta, tisangyalom... te meg nem hagytad, muszáj volt szavaljál: Az én két erős karom, a munkában el nem fárad, megkeresem a kenyeret, eltartom az egész házat. Röhögtek rajtatok.

Soha nem rúzsoltam magam, de Bella rábeszélte. Nem akartam, de erőszakos volt. Gyere, tegyek rád is egy kicsit. Na, jó, tegyél. Rajta mindig volt. Bekente. Én úgy éreztem, mintha lenne rajtam még egy ruha. Feleslegesen. Soha nem szerettem. Mire kimentünk az utcára, szét is kentem a pofámon. Hát hogy nézel ki? Nem szeretem, mondom, szétmángáltam. Ennyi volt Kolozsvárból.

Később akadt Magdusnak is egy palija, soha nem volt neki sokáig a kibírhatatlan természete miatt. Nem tudom, hogy hívták, Laci vagy Lajos, nem tudom, ha agyonütsz, se jut eszembe, és annak volt egy tizenhárom éves fia. Magdus ki nem állhatta azt a gyereket. Hát milyen egy kamasz?! Rádadásul fiú, Magdus meg nem az anyja. Az meg egyik héten az anyjánál, a másik héten az apjánál. Hát ez nem ment, Magdus kirúgta. Vagy a Lajos rúgta ki őt, nem tudom. Janiék után ment Debrecenbe. Valahogy elintézték neki is a papírokat, Jani már tudta, Kolozsváron kinek kell fizetni. Mi-

kor volt ez? Hatvanban? Olyasmi. Amikor már Magdus kezében voltak a papírok, és be voltak csomagolva a cuccai, bőrönd, utazótáska, egy szállodába költözött, feladta a kovártélyt. Két vagy három éjszaka. A balik meg a szálloda előtt le s fel. Azelőtt se tágitott, soha, kellett neki a Magdus. Várta. Magdus meg az ablakból leste, azt gondolta, hogy rossz gondolatai vannak a baliknak, nem akarja elereszteni. Hiába tartotta titokban, az megtudta, hogy kivándorol Debrecenbe. Még éjszaka is a szálloda előtt sétálgatott. Na, Magdus, innen hogy?! Megfigyelte, hogy a pacák minden reggel eltűnik az ablak alól rövid időre. Reggelizni ment, vagy vásárolni, senki se tudta. Na, akkor Magdus a csomagokkal le. A szálloda előtt fogott két nőt, két idegent, és megkérte őket, hogy kísérjék ki az állomásra, fizet, mert egy idegen balik üldözi. Azok meg karonfogták két oldalról, és el egészen az állomásig. Felrakták a vonatra. Micsoda mázli, ha pénzbe került is! Egyszerre szabadult meg a baliktól, a gyerektől meg Kolozsvártól is. Soha nem volt ilyen vakmerő, vagy hogy is mondjam neked, ilyen határozott a Magdus, de akkor mégis. Ment a Jani után. Vénlány maradt, soha nem ment férjhez, és neki soha nem lett gyereke, soha.

Sógornőjével, Bellával jól kijöttek. Már amikor, mert volt ott is minden.

Amikor Jani meghalt, éppen Pesten voltam, a húgodat költöztettük, aki Magdus után Magdi, róla kapta a nevét, a nagynénjéről. Törölgettem Magdinál a poharakat, csomagoltam újságpapírba, aztán be a dobozba, a porcelántányérokat is, edényeket. Szól a telefon. Nem mobil, akkor még nem volt, nekem nem, hanem a telefon. Ekkor meg ekkor temetik Janit. Gondolkodtam. Nem megyek. Hogy menjek? Hagyjam ott a lányomat a rendetlenség kellős közepén a régi vagy az új lakásban. Hogy találom meg? Soha nem voltam Debrecenben. Hogy jutok el a temetőbe. Úgy döntöttem, sehogy. Pillanat alatt dönteni kellett. Mondom Magdusnak, hogy nem megyek Jani temetésére. A testvéred, miért nem? Mert nem talállok oda. Majd érted megyek, taxiba ülsz. Nem megyek, mondtam. Csak nem a körmösöket akarod így visszaadni neki, mondta a Magdus. Na, hallottál te ilyet? Hetven év után körmösöket, én!

Magdus túlélte, de nem sokkal, még Bella előtt utánament a Janinak, megelőzte a feleséget. Úgyhogy, fiam, a Kenyeres család egy regény regény hátán. Nem a szomszéd meséli.”

Operett

A kis vidéki társulatba új primadonna érkezett.

Szóke, kék szemű, szép és karcsú, ahogy kell, ha prózai lett volna, ránézésre besorolják: naiva. De énekelt. Frissen végzett, a frissen végzettek minden lelki gondjával, egyszerre volt nagyképű és alázatos, mert nem tudta, mit is kezdjen már most magával az új helyen, ahol senkit se ismer, és mindenki őt méregeti és teszi mérlegre leplezetlenül.

A már nem fiatal bonviván, miután semleges mosollyal bemutatkozott, szintén nyíltan szemügyre vette a jövevényt. Megszokta, hogy észreveszik a nők, még most is észreveszik, ősz halántéka, árkos arca ellenére volt ez így, olyan biztonsággal mozgott nőtársaságban, mint hal a vízben, még csak tudatára se ébredt, hogy a hatalmával él és visszaél.

Az ügyelő szólította az épület elől próbára őket, a szép szeptemberi nap-sütötte fehér fal mellől, ahol dohányoztak páran, és ahol éppen a primadon-nakislány bokáját vették szemügyre, ahogy az fölényes göggel (így látták a dohányosok, csupa férfi), valójában dermesztő zavarban (visszaköszönni is csak foghegyről tudott nekik), amúgy némán elsuhant az öltöző felé.

Az ügyelőnő, ma középkorú, valaha jaj de bájos ifjú lányka, a valahai múltban a bonviván futó hódításai közé tartozott, erre a bonviván nem emlé-
kezett, vagy nem akart emlékezni, és bosszantotta, hogy az ügyelőnő figyel-
mes pillantásával (így tűnt fel neki), újra és újra emlékezteti valami közös
pillanatra, ami pedig, ki tudja, volt-e egyáltalán, és ha volt is talán, fontos
biztosan nem volt soha.

Az új lány amúgy mosolygott mindenkire, de merev volt ez a mosoly, és tá-
volságot tartott, vagy félénk volt, vagy egyszerűen csak üres, ki tudja? A bon-
viván látta ezt, hát meg se szólította.

Így csak elnyomták a bagót, és beoldalogtak a néma ügyelő nyomában, a sor végén, még egyet szippantva a szabadság dohányfüstös levegőjéből a bonviván.

Életében példátlan sikerei voltak a nőknél, és olyan természetes volt ez számára, mint a levegővétel. Taktikáját harminc éven át csiszolta egysze-
rűre: minél jobban érdekelte egy nő (márpedig minden szép nő érdekelte),
annál több közönyt mutatott. Ez néha nem vált be, sokszor meg igen. A nők
zavarba jöttek a közömbös szép férfitől, és kacérkodtak vele.

Egy hétig nem nézett az új lány felé, talán volt az egy hónap is. Egy este
aztán, előadás után (*A mosoly országa* ment aznap, felújítva tavalyról), a bü-
fében egymás mellé sodródtak az asztal azonos oldalán, és a szép lány azon
vette észre magát, hogy a kellemes beszélgetés után, amit a bonvivánnal
folytatott – egy hónapig fel se tűnt, hogy érdekes is tud lenni és szórakoztató
–, és tényleg kellemes volt, és körülötte a világ érdektelenné vált kicsit, az
egész asztaltársaság diszkréten felállt, és némán távozott.

Ketten maradtak, a bonviván már ismerte ezt. Övök az egész terem, a бүфés, көвэр көзөпкору férfi, aki mindent látott már, és sohase szólt rá semmit, valahol hátul mosogatott, кék kötényben, ami illet a szemé alatti кék árkokhoz, lévén komoly szívгondjai, de másfélék, mint a szerencsés egyeseknek odakinn.

A lány is бүсүзни készült, ma Lizát énekelt, fáradt, mondja, első felnőttpremierje, első nagy szerep. Na, más ez mint, az iskola, igaz?, blabla, hallja. Ez a való világ, hallja. Bárha csak beugrás, szabadkozik. Annál nagyobb dolog, hallja. Akkor még egy pohárral?, hallja. Ezt meg kell ünnepeelni, hallja. Nem, köszönöm.

Aztán meg ezt gondolta: de hát miért ne?

Utolsó partnere a főiskolán egy lányosan szép arcú hisztis fiú, éppoly éretlen kamasz, mint ő maga, és mert tökéletesen illettek össze, hát nem illettek össze. A magány nagy úr, ő meg már tán egy éve volt magányos. Vagy több? A magányos nő magányos, a magányos férfi egyszerűen csak egyedül van, és még jól is érzik magukat, a rohadékok, meg isznak, meg rohadékok, mondta az anyja mindig, aki száz éve elvált, száz éve mondja, és a lány akkor nem értette ezt. Nem értette tényleg, hiszen az anyja ma is csinos, sose nő le a festék a haján, este a szemetet is hibátlan sminkben viszi a tárolóig, a férfiak meg az ő korában зөмmel lompos дөгөк.

– A lányod lehetnék – mondja most гүnyosan, kifelé a néma teremбől, ahol plakátok sorjáznak a falakon, ennyivel tartozott a lelkiismeretének, mielőtt megadta magát. Ujját végighúzza a régvoltak fotóin, ahogy mellettük elhalad, színészek, igazgatók, emlékszik még rájuk bárki?, minden fekete-fehér, minden tiszta por. Ezt a poros kezecskét fogja meg a bonviván, aki, mint minden örökifjú őszülő hím, semmilyen nőt nem érzett magához túl fiatalnak, a fölényes beszólást annak fogta fel, ami volt valóban: egy kamasz tétova fölényeskedése, aki a hangját keresi a felnőttek birodalmában. Vagy meg se hallotta egyáltalán.

Mögöttük a бүфés a hangulatvilágítást oltogatta le sorban. Asztalról asztalra járt, nem nézett a kézen fogva távozók után. Szúrt a szíve, erre figyelt nagyon.

Le kellett ülnie, zihált, ugyan, mit érdekelte, ki fogja meg kinek a kezét? „Úristen, kit érdekel?”, ezt gondolta volna, ha gondolt volna bármit. De nem volt véleménye. Befelé figyelt.

Eddig minden világos, mondhatja bárki, de mi van másnap? Hát mi lenne, ugyan! Semmi se. Reggel józan ébredés az idegen ágyban, az idegen zsalun idegen nap fénye tűz be, már magasan jár. A lány napvilágnál méri fel, amit este nem: a plakátokon a bonviván tucatjával ismétlődő nevét, nézi a falakat borító sztárfotókat, portalan keretben. Sok szívecske, érzelmes kacat, női rajongók tengernyi nyoma. A rajongás mellette ébredő alanyára pillant. Mosolyognak. Feszélyezett ez a mosoly (lány), udvarias, sőt kedves, hátha lesz még valami (nem a lány). Kapkodó gyors öltözés, elfordulva (lány), cigaretta után kotorászás (megint nem ő). Párbeszéd csak ennyi:

– Valami baj van, szívem?

– Semmi. – (Mosoly összeszorított szájjal, ez a Neander-völgy óta gyakorolt női mutatvány.)

– Ne azt a törölközőt használd. Az az enyém. A kéket légy szíves, az a vendégtörölköző.

– Ó, bocsánat.

Ez gúnyosra sikerült, amúgy meg nem kék, hanem türkiz, de hát férfi, tehát színvak, nincs min csodálkozni, okos nő nem nyit vitát, pláne, ha nincs kedve beszélni se.

Hát csak ennyi.

Kisurranás az ajtón. „Hiszti”, gondolja a bonviván, a lányra gondol, „Nesze, való világ... a picsába, te liba. Fenn vagy a listán”, gondolja a lány, és ő is magára gondol, „a picsába”, így a bonviván is, mert az ágyban ráhullott a hamu. Ezt nemcsak gondolja, de mondja is, sőt többször, emígy: „A picsába, a picsába, a picsába! A kurva élet! Mert rá figyelek, itt hisztizik, stb. stb”. Persze, kiégett az ágynemű. Jobb így, ha a felelős meg van nevezve, azért csak könnyebb, ha van kire haragudni, hála a jó Istennek, hogy ez így ki van találva. Ezzel meg is nyugszik, kicsit még morog: „hülye liba”.

Mi volt hát másnap? A szomszéd néni, akinek ajtaja mindig résnyire nyitva áll, bár ő nem kíváncsi senki életére („nem vagyok én kíváncsi senkire, van nekem elég bajom, majd pont ezeket lesném, mit gondol?”). Csak a macska miatt van nyitva az ajtó, ezt a házban mindenki tudja, a néni mindenkivel ordítva közli (nagyothall, sajnos), többször (feledékeny sajnos), csak hát a macska („hadd járjon a szegény cica ki-be, ahogy neki tetszik, stb.”), szóval az ajtaja, szemközt a bonvivánnal résnyire mindig nyitva áll. Így szólt tehát a néni, aki ki nem néz a résen soha („ki nem nézek én soha, az orromat nem dugom ki, van is nekem erre időm, te jószágú... stb.”).

– Láttam ám a lányát kimenni reggel, művész úr, láttam én, épp a cica kódorgott kifelé, hát mit látok? Hát hogy mégis rendes istenfélő ember, ez a mi művészkénk, tudtam én, van ennek gyereke mégis, már hogy magának van gyereke, nem olyan egy izé, szóval tisztességes ember, jaj, de szépecske kislány, hát adhatna neki enni az anyja többet, mert nagyon kis soványka, stb. stb. – Hát így valahogy értesült a bonviván, hogy neki lánya lett.

Ordított a rádió a háttérben eközben kifelé a résen (hírek, közszolgálati adó, nagyothall a néni, de hát ezt már tudjuk mi is), ahol a néni kihajolt, hogy elégedettségét közölje, és szelíden (annak szánta) a bonvivánra mosolygott, aki a szelíd mosolytól összerezcent.

Mi volt még másnap? Másnap *Marica grófnő*-próba, első öltözés. A kis vidéki színház egy, talán két operettet minden évadban bérletben mutat be, a tavalyi Lehár idénre kicsit felújult, beugrások, új primadonna, ugye, de már lejátszott. Az este is fél ház, már bérleten kívül. Pedig új a primadonna. De hát meddig új egy primadonna?

Hát most a Kálmán Imrét próbálták, mindjárt premier.

Kettős szereposztás primadonnák terén, ők egymást figyelik, míg egyik próbál, nézi a másik lentről. A régebbi primadonna, késő harmincas, enyhén molettbe hajlik, a hangja szép, nézi így együtt, a bonvivánt és az új lányt a színpadon „Összejöttek?”, tűnődik, és még ezt, megvetően a bonvivánra: „Az idióta.” De a hangnemből ne vonjunk le túlzó következtetést, minek arra emlékezni, két éve mi volt, jobb nem emlékezni arra, ez az idióta meg úgyis

úgy tesz, mint aki nem emlékszik semmire. Nézi őket a csinos harmincas letről (bonviván csak egy van a társulatban), és megállapítja: „Összejöttek.” És: „Megkapta a kislány a türkiz törölközőt.” A társulat férfi tagjai csak találgatnak irigyen, de a nőknek elég egy alaposabb szemrevétele.

A lány is érzi, hogy már megint nézik, már megint mérlegen van, pedig remélte, hogy ez már a múlté, de nem.

Este bemutató, a lány a bankettől hamar lelép.

Hónapok telnek el (színházról lévén szó, számolhatnánk így is: tizedik *Marica grófnő*, tájolás nélkül), karácsony, hull a hó, na jó, csak szeretnénk, hogy hulljon, de azért két nap múlva karácsony.

Az épületen fekete zászló, meghalt a büfés, szívroham. Egy mondatot mindenki vesztegetett rá, ilyesmiket: „A szegény Jóska. Még élhetett volna. Fiatal volt még. Nálam mindenesetre fiatalabb.” Ezt a bonviván mondta, ezt az utolsót, ez volt az ő gyászbeszéde. Hát ilyesmiket mondtak, míg bagóztak előadás előtt, és beletörődtek, hogy ma nincsen kávé lefőzve.

A *Marica* megy este, kinn dideregnek a dohányosok a művészbejáró körül, félfenéken ülnek, rissz-rossz takarókon a deres padon, gomolyog a lehelet, a füsttel egybefolyva, a kis primadonna érkezik, egy fiúval, siet befelé, kézen fogva jönnek. Úgy bámulják meg a füst mögül őket a dohányosok, hogy oda se néznek, így is lehet alaposan.

– Megyek, iszom valamit – mondta a bonviván a többieknek.

Valami nem várt csüggedés vett rajta erőt, hogy leplezze, erőteljesen köhögött.

– Hová? A büfé zárva van – így a molett szubrett. (Ez egy túlsúlyos társulat, hagyományörző vidéki magyar vidék, itt még szokásban van enni, sőt a premier is rendszeren a hajnali piacon van befejezve, az oldalassütőnél.)

– A hörgők? Rosszul hangzik – így a táncos-komikus (mondjuk így: szintén korpusens), prózában is tudta ugyanezt a buffót, Falstaffját soká emlegették, és póthas nélkül játszta a sárkány Süssüt, és csak titokban verte a feleségét, aki a színház sűgőja volt.

– Ja persze – mondta a bonviván, nem tudni, mire válaszolva, a büfézárásra-e, vagy a rosszul hangzó hörgőkre, és törökülésben a hideg padra visszaült, és didergett tovább.

Ezután már csak vérnyomásról, hörgőkről („ne dohányozz annyit, mondtam, ártalmas. Különbén adj egy szálát, nekem pont kifogyott”, így a táncos-komikus), válóperről, gyerektartásról beszéltek, ez utóbbi a bonvivánt nem érintette, sikerrel szökött meg a házasság elől világéletében. És már nem figyelt oda, míg amazok ketten a gyerektartáson összevesztek, de hogy összevesztek!... ő csak hallgatott.

Hetekig ment ez így, az új fiú a lányt elkísérte minden este, nézte a takarásból a lány jelenését, míg rá nem szólt az ügyelő, útban volt mindenkinek. Aztán már nem nézte a takarásból se a fiú, meg sehonnan se, beült előadás alatt a büfébe, és a műszakkal sörözött, vagy aki arra járt, aztán nem jött be, csak előadás végén állt a bejárónál, aztán azt se. Elmaradt.

Egy este a bonviván a lányt a büfében találta, a pultnál ült nagyon szőkén és nagyon magányosan, előtte számos szépen metszett üres vodkás pohár.

Bőgött, és vacakul nézett ki nagyon. Lézengtek még páran a társalgóban, de nem szólt a lányhoz senki (ki mer egy részeg nőhöz szólni?), és készülődtek haza ők is, a kemény piások, holnap is nap van.

Az új büfés, unott vörös nő, a lámpákat oltogatta. Későre járt.

A bonviván szótlánul a lány mellé ült, az ködös tekintettel nézte a férfit, és így nyilvánított véleményt:

- Menj a picsába.
- Szerelmes vagy?
- Közöd?
- Hol van ő?
- A kurva anyjába távozott.

A lánynak összeakadt a nyelve bonyolult gondolattól.

– A kurva anyja – ismételte a bonviván gépiesen.

– Vigyél haza.

– Hívok taxit neked.

– Hozzád menjünk.

– Inkább nem, kösz.

– Ronda lettem? Nem kellek senkinek? Bazmeg, bazmeg, bazmeg.

Ez az a magyar szó, ami csaprészezen is akadás nélkül ismételhető.

– Lehánytad a ruhádát.

És hazavitte magához.

A lány bőgött, sírt, hányt megint. Hajnal felé aludt el, a bonviván ágyában, néha harsányan horkolt, néha csak szuszogott, mint egy kisgyerek. A bonviván a vendégszobában a kanapén a mennyezetet nézte, nem aludt semmit, hallgatta a neszeket. Lavórt cipelt, ágyneműt cserélt, tartotta a lány fejét a vécékagyló fölé, ágyneműt cserélt megint.

Egy hánytatás után ezt bírta kérdezni, ezt az ostobaságot:

– Rám volt féltékeny? Ezért lépett le, miattam?

– Miattad? – horkant fel a lány sokára, mert még lassan forgott az agya. – Ki lenne féltékeny rád, te hülye? Téged mindenki szégyell, akinek dolga volt veled, így hívnak a nők a fodrásztártól az öltözőig: a seggfej. Te férfiprima-donna. – És hányt egy kis epét megint, ráadásként, és mondott még egy-két ilyet, de hála Isten, félig már aludt.

A bonviván a mennyezetet nézte a kanapéről reggelig.

Másnap próbálni ment a férfi, a lány még nem tért magához, ő lábujjhegyen távozott, és erre gondolt: miért is nem csinált családot tényleg sose?

A szomszéd ajtó résnyire nyitva volt, és helyeslően harsogott kifelé a közszolgálati adó. A család az család.

A Kálmán Imrét Offenbach váltotta, főpróbahét.

Nem kéne szívnom ennyit. Meg neked se. Árt a szépségednek, szólt a potrohos táncos-komikus, úgy is, mint a szellemes bemondások jó kedélyű mestere, akinek a felesége tegnap napszemüvegben jött a színházba reggel. És vaskos karjával, amin rezgett a kövérség, a bonvivánt átölelte, elnyomta a cigarettát, és zsebre vágta a bonvivánét is, ha már kézügyre esett, amúgy viccesen.

A bonviván nem szólt.

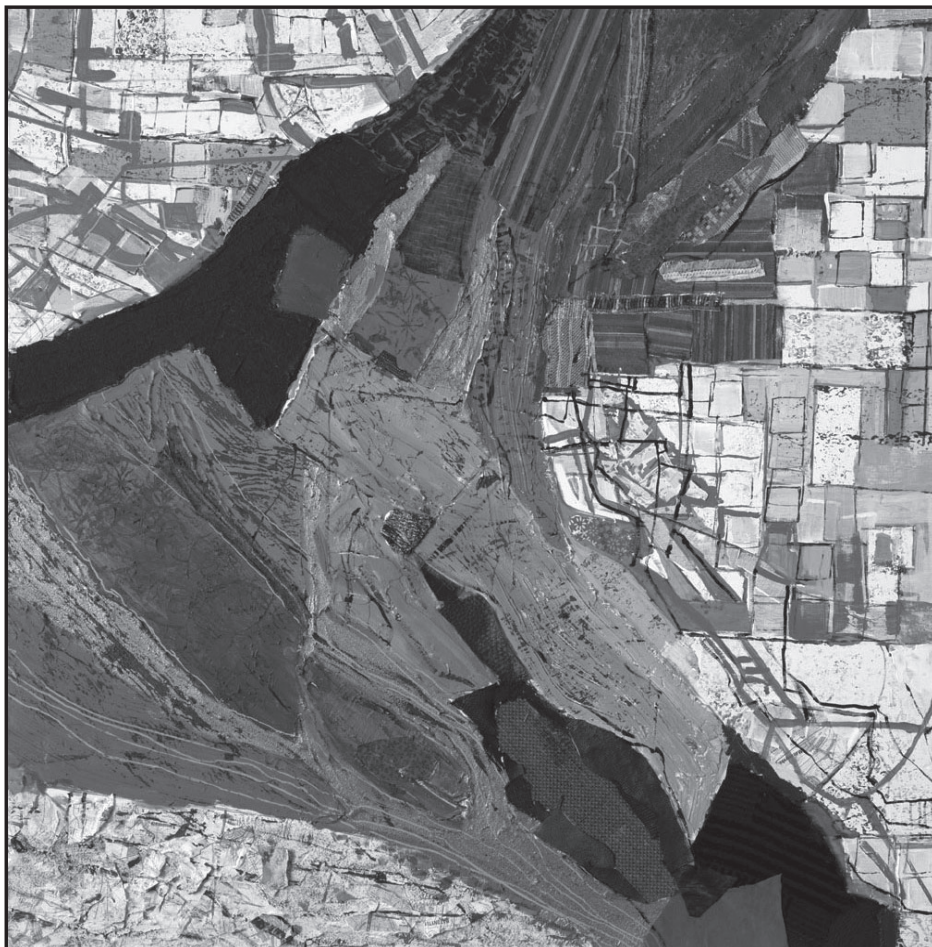
– Hát veled meg mi van? – kérdezte még a táncos-komikus, csak hogy ne álljanak szó nélkül. – Úgy nézel ki, mint aki mindjárt meghal.

– Már meghaltam – mondta köhögve a bonviván. – Csak még éneklek egy kicsit.

– Ne lépj a lábamra, bazmeg, és nincs egy ötösöd jövő hétig? – hallotta még a komikust, ahogy mentek befelé. Erre csak ő volt képes, ettől volt szerethető, ezt szerették, ez volt a komikus zsánere, szemrehányni, és pofátlannak lenni egy levegővel. Ezt a színpadon is tudta ugyanígy, a nézők így szerették, klasszikus próza, operett vagy matinémese, illetve a repertoárba.

Hallgatták, ahogy hangolnak a zenészek, vártak a jelenésre.

Offenbach vidám nagyon.

Byhon Győző: Áradás

Hónapló

Dalos György

Itthon

Budapest, 2021. május 14.

1982 nyarán két hónapos nyugati utazásra jogosító „egyablakos” passzust kaptam a hatóságtól. Azt hiszem, nem utólagos belelátás, hogy a BM akkortájt az íróféleket próbálta leválasztani az ellenzékéről, és irántam való nagylelkűségében még az sem zavarta, hogy kinntartózkodásomat Nyugat-Berlinben törvénytelenül megjelent könyvem tiszteletdíjából készítem fedezni. Éppen csak lubickolni kezdtem a szabad világban, amikor az amszterdami utcán egy ismeretlen kiragadta kezemből azt a „Kossuth Könyvkiadó” feliratú polietilén zacskót, amelyben dőre módon pénzemet és útlevelemet tartottam. Sokkos élmény volt, verejtékben úsztam, baráti segítséggel vergődtem el Hágáig, ott a magyar konzulátus „hazatérési igazolványt” állított ki számomra. Kölcsönökből sikerült megvennem a vonatjegyet, és Pesten azonnal sürgősségi kiutazási kérelmet nyújtottam be, hogy tovább folytassam szépen eltervezett utamat. Pár nappal később behívtak az útlevélosztályra, s egy hivatalnok kikérdezett az amszterdami közjátékról, majd telefonon felhívott valamilyen felsőbbbséget, vagy talán csak eljátszotta a beszélgetést. Két mondata megrögzült agyamban. Az egyik így hangzott: „Igen, mi léptettük be.” A másik: „Gubancos a téma.” Hamarosan postaládámban találtam a ropogós, drapp színű útlevelet, beszereztem az NSZK-s vízumot, és villámgyorsan vonatra ültem, Hegyeshalomtól Nickelsdorfig attól rettegve, hogy a BM meggondolja magát. Odakint már nem volt baj, kiadóm újabb előleget folyósított, s így még másfél hónapig lézengtem Köln, Frankfurt, Stuttgart és München között lopottnak érzett szabadságomban.

Mindez felrémllett bennem, amikor május elején A.-val együtt FERIHEGYNÉL „beléptettek”, azaz 2020 szeptembere óta először pillanthattam meg szülőföldem szép határát. Valamelyest ezúttal is „gubancos volt a téma”, hiszen hazatérésemet „üzleti útnak” kellett álcáznom, hogy elkerüljem a karantént, s noha túl voltam a második oltáson, még nem kaptam meg azt az elektronikus kártyát, amely mostantól talán a szabad utazás sine qua nonja lesz. Tudnom kellett, hogy a Berlinbe történő visszautazást sem adják ingyen: a Német Szövetségi Köztársaság a belépéshez 48 órán belül elvégzett Covid-tesztet követel. Ez a szűrés ma délután 16.20-kor esedékes, s megvallo, dacára kifogástalan oltási státuszomnak, némi szorongással várom az eredményt, amelynek birtokában feleresztenek a Lufthansa járatára, és közvetlen légi út híján müncheni átszállással landolhatok a vadonatúj Berlin-Brandenburg repülőtéren.

Persze az időszerű szabályozás szerint ott is karantént rendelhetnek el, minthogy édes hazám német szemmel éppen csak átbillent a „rendkívül kockázatos” besorolásból a „kockázatosba”. Szó, ami szó, bele kell törődnöm, hogy Európára masszív vasfüggöny ereszkedett le, s hogy az illetékesek bárkitől bármely határátlépést megtagadhatnak azon a címen, hogy ki-be utazása, mint a régi indoklás klasszikusan fogalmazta, „közérdeket sért”.

Ugyanakkor paradox módon mintha megfordult volna a nyolcvanas évek eleji felállás. Idén május elején Budapesten lélegeztem fel, ízleltem meg kis szabadságaim eleddig kevésbé méltánylott gyönyörűségét, azt, hogy helyet foglalhatok egy presszó vagy étterem utcai részében, feltéve, hogy süt a nap, vagy legalábbis nem zuhog az eső. Szabadon járhatok-kelhetek szülővárosomban, emberekkel találkozhatom, olykor még véletlenül is, órákig sétál-gathatok A.-val Óbudáig és vissza a Lipótvárosig, ellátogathatok Sz.-ékhez a Római partra, P.-ékhez Verőcére. Mindezen kalandok a szigorú Berlinben jóval „gubancosabbak”, de még ha elérhetők is, kevésbé vonzóak, mint itthon – maga a helymegjelölés is a hazatérés, a meghittség érzetét kelti. No, igen, maszk nélkül egy lépést sem tehetek, s mi tagadás, utálom az orromra tapadó, fülembé akaszkodó „FPP2, részecskeszűrős” viseletet. De hát utóvégre a régi érában is tartózkodással, önfegyelemmel – hajjaj, kisebb-nagyobb megalkuvásokkal! – kellett fizetni az aprócska szabadságokért, azért, hogy háromévente eljussunk Hegyeshalomtól Nickelsdorfig.

*

76

Földi László ezredes, biztonságpolitikai szakértő ekként magyarázza a Színház- és Filmművészeti Egyetem diákjainak hónapokig tartó megmozdulása-it: „Az egyetem átalakítása egyfajta belső ellenállást váltott ki a hallgatók egy részéből, akik spontán módon kezdtek tiltakozni az új rendszer ellen. Erre az első mozgalomra telepedtek rá az úgynevezett kiképzőtisztek, akik a háttérben azon munkálkodtak, hogy saját érdekeik mentén alakítsák át a társadalmat, az érdekviszony-rendszereket. A kiképzőtisztek bekapcsolódása a hallgatók akciójába tisztán érzékelhető volt, hiszen a kezdeti spontaneitást gyorsan felváltotta egy összeszedett, jól megkonstruált cselekvési terv.” Ezután meg is jelöli a terv értelmi szerzőit: „Már azt is tudjuk, hogy a berlini Momentum szervezetének kiképzőtáborából érkeztek segítők, akik elmagyarázták a hallgatóknak, hogyan folytassák tüntetésüket, hogy komolyabb provokációt váltsanak ki.”

Biztonságpolitikai szakértővel avatatlannak nehéz vitatkozni, pláne, ha az illető olyan régi motoros, mint Földi ezredes, aki már a békebeli III/III/1 (BM hírszerzés) vezető munkatársaként is dolgozott, s a rendszerváltás utáni kormányok egészen nyugdíjaztatásig igényt tartottak a szaktudására. Ő pedig a menekülthullámtól a netadó elleni tüntetésen keresztül egészen Szájer József brüsszeli botrányáig minden ügyben képviselte a veretes nézetet, miszerint az ellenség keze betette a lábát. Fenti nyilatkozatában az a feltűnő, hogy a „kiképzőtisztek” főnevet első említéskor óvatosan az „úgynevezett” jelzővel látja el, s csak másodjára szabadul meg ettől a stilisztikai finomságtól. Végül pedig eredeti szakmájának megfelelően hírt szerez nekünk: „Már azt is

tudjuk”, jelenti ki öntudatos többes szám első személyben, hogy Berlinben a Momentumnak kiképzőtáborra működik. Hadd járuljak hozzá a nyomozás sikeréhez: igen, a német fővárosban élő magyar fiataloknak van egy baráti körük, amely kétségkívül rokonszenvezik a Momentummal és a hazai civil szervezetekkel. „Kiképzőtáborukat” a friedrichshaini Szimpla nevű magyar kocsmában tartják fenn, amely honlapján fenn hirdeti az ottani összeesküvés biztonságpolitikai szemszögből releváns adatait: „Ártartomány: 1071 Ft – 2499 Ft, Konyhatípusok: kávéház, bár, európai, magyar, speciális étrendek: vegetáriánusbarát.” Jártam már a Szimplában, a társaság kedves, ha van is harcászati jellege, ügyesen titkolja. A sör és a fröccs jó. No de mit jelent az a fordulat Földi László szájából, hogy „már azt is tudjuk”? Többen vannak? És milyen módszerekkel szereztek a szenzációs hírt, amely nyilván a szigorú titoktartás végett nélkülöz minden konkrétumot?

*

Általános lomtalanítás, valóságos népünnepély: Újlipótváros házai előtt kupacokban hevernek az utcára kirakott, fölöslegesnek minősített tárgyak, szegény cigány emberek guberálnak a halmokban, ők még tudják, hogy a legkisebb érték is érték. Egyáltalán nem biztos, hogy a száműzött mosógépet, hűtőszekrényt reménytelen életre kelteni, vagy hogy a fehérre mázolt konyhaasztal, régimódi kredenc, tévékészülék, használt ruha, cipő, mobiltelefon semmire se jó többé. Ami az egyiknek fölösleges, arra a másiknak égetően szüksége lehet. Kapitalista értelemben, persze, a kihajigált javak elvesztik csereértéküket, használati értékük azonban szubjektív megítélés kérdése. Még inkább igaz ez a szellemi termékekre: számtalan videókazetta nézhető volna, csak meg kellene találni hozzá a másutt utcára vetett készüléket, s talán célja vesztett kábel is akad valahol. Egy sarokház bejáratánál egész kis könyvtárra lettem figyelmes, leginkább szovjet regények, de orosz klasszikusok is akadtak közöttük, ifjúsági és gyermekkönyvek, *A Pál utcai fiúk* és a *Kántor nyomoz*. Attól tartok, hogy épp a könyvek fogják legkevésbé megúszni a lomtalanítást, senki sem hajol le értük, s valahol egy zúzdában fejezik be történelmi távlatból nézve tiszavirág-életű, papíralapú pályájukat. A múlás tárgyaké és embereké, kegyetlen ökonómia, a megszűnő helyet csinál a keletkezőnek, az előző az idei évnek, az meg 2022-nek.

2022 – mi lesz akkor? Gondolom, szabadabban fogunk járkálni, az álarc megint a bál dísze, a teszt iskolai feladatmegoldás lesz, világunk felocsúdik benuhátságából, igyekszik kikecmeregni a zord idők okozta süllyedéséből, derülátó közgazdászok egyenesen új konjunktúrában reménykednek. Én leginkább a színházaknak fogok örülni, annak, hogy megnézhetem *Az öreg hölgy látogatását* a pesti lakásomtól macskaugrásnyira lévő Vigben, ugyanott, ahol utoljára iskolás koromban láttam Sulyok Máriával a címszerepben. S egyáltalán, lesznek színházak, színészek, s színre lépnek talán azok a fiatalok is, akiknek épp most nem kedvez a szerencse, miután alma materüket alapítványba kényszerítették, hiába dalolták hónapokig édesbús, dacos himnuszukat, miszerint „sej, a titkos egyetem / titkosan kezdődik, / mégis utoljára / kivilágosodik”.

Választás

Május 29. az elnökválasztás napja a Magyar Újságírók Országos Szövetségében. A szervezet, amelyet inkább MÚOSZ néven ismer a szakma és a közélet (nem is feltétlenül tudva, mit takar pontosan a rövidítés), 1896-ban alakult, az idén tehát 125 éves lesz – kevés szakmai szövetség rendelkezik Magyarországon ennél hosszabb előtörténettel és folyamatos működéssel.

Az, amit most írni szeretnék róla, már csak a választás után jelenik meg, a szavazást semmilyen módon nem tudja befolyásolni, vagyis minden érdek nélkül írhatom.

Magyarországon az újságíró-érdekvédelem szinte reménytelen vállalkozás. Ez egyrészt nemzeti sajátosság – hasonló volt a helyzet az elmúlt 125 évből legalább nyolcvanban –, másrészt az egész volt szocialista tömbre jellemző, ütőképes érdekképviselétről a térségben máshol sincs tudomásom. Ez persze senkit nem ment fel a felelősség alól, engem sem; különösen nem egy olyan országban, ahol az összes nemzetközi statisztika szerint a legtöbbet romlott a sajtószabadság helyzete 2010 óta (nemcsak európai, hanem globális összehasonlításban is, ami azért tényleg példátlan teljesítmény).

78

Amikor 2017-ben a *Népszabadság*-ügy utóhatásaként odakerültem, volt egy utóbb tévesnek bizonyult feltételezésem arról, hogyan alakul a sajtó működésének külső környezete a következő négy évben. Azt valószínűsítettem, hogy a kormány el fogja veszíteni a kétharmados többséget 2018-ban, és amikor hozzá kell nyúlni a kétharmados médiaszabályozáshoz – márpedig a gyakorlat azt mutatja, hogy időnként hozzá kell nyúlni –, alkukényszerbe kerül, az ellenzékbe pedig talán szorul majd annyi előrelátás és polgári tartás, hogy nem engedik átszabni a vonatkozó törvényeket a sajtószakmai szervezetek bevonása nélkül. Ez több szempontból hiú ábránd volt: egyrészt, mint tudjuk, megmaradt a kétharmad, másrészt az ellenzék olyankor sem nagyon adta jelét, hogy érdekelné a sajtószakma véleménye, amikor véletlenül úgy alakult, hogy beleszólhatott valamibe (lásd például a Közzolgálati Közalapítvány kuratóriumába választott ellenzéki tagok esetét).

A MÚOSZ tehát tartósan ellenséges közegben kényszerült érvényt szerezni bizonyos szakmai minimumoknak. (Aki esetleg nem értene az „ellenséges” szót, vagy nem értene vele egyet: az Orbán-kormány 2010-ben hadat üzent a szabad sajtónak. Az illiberális kormányzás valójában a közmédia és a médiahatóság elfoglalásával, valamint az egypárti médiaszabályozás elfogadásával kezdődött. Azaz nem az újságírók indultak harcba a kormány ellen, hanem a kormány nyilvánította ellenségnek az újságírókat.)

Az együttműködésnek, a viszony normalizálódásának már a nulladik perctől hiányoztak a feltételei – ennek alátámasztására hadd említsek két gyakorlati példát. Fölmerült, hogy indulnánk a sajtót (is) felügyelő erőforrás-minisztérium egyik pályázatán. A kedves minisztériumi hölgy, akinél a részletekről

érdeklődtünk, segítőkészen elmondta a telefonban, hogy ne nagyon fáradjunk ilyesmivel, mert csak az időnket pazaroljuk. (Aztán úgy alakult, hogy az elmúlt négy év során az összes magyar sajtószövetség kapott valamilyen támogatást az államtól – kivéve azt a MÚOSZ-t, amelynek nagyobb a taglétszáma, mint az összes többié együttvéve.) Ez valamikor 2017 kora őszen történt. A másik eset korábbi, pontosan 2017. február 27-re esett – azért emlékszem ilyen pontosan, mert aznap választottak meg elnököknek. Nem sokkal a szavazás után hívott valaki a Duna TV-től, és azt kérdezte, mi lesz most a sajtókamarával, milyen terveim vannak a MÚOSZ sajtókamarai tagságával kapcsolatban. Nem tudtam neki érdemben válaszolni, mert addig a pillanatig nem tudtam semmilyen sajtókamaráról. Gyors telefonálgatás indult, pár percen belül megtudtuk az egyik, nálunk lényegesen kormányközelibb társszervezettől, hogy miről is van szó: egy kormányzati projektről, amelynek a lényege az összes szakmai szervezet egy akolba terelése lenne, némi kedvezményekért lemondva a kormányzati sajtópolitika bírálatáról meg az újságírói autonómiáról.

Ez valós dilemma, higgyék el, hiszen az újságírás (főként annak piaci szegmense) az egyik legkiszolgáltatottabb szakma, itt a 2008–2009-es válság óta nem nőttek érdemben a bérek, sokezres tömeg ekhózik, vagy kényszervállalkozóként számlázik munkaviszony helyett (amiből nem nagyon lesz nyugdíj), az újságíró-igazolványok nem biztosítják azokat a jogosultságokat, amelyek egyébként nélkülözhetetlenek lennének a munkavégzéshez, stb. Vagyis az államnak bőségesen volna teendője az újságírók egzisztenciális viszonyai körül – csak nem úgy, hogy cserébe a kormány mondhatja meg (egy kényszertagságú és a Fideszhez bekötött kamarán keresztül), hogy ki írhat újságot, és ki nem, mi számít etikus újságírásnak, és mi nem, ki publikálhat, és kinek kell elhallgatnia. Márpedig a kiszivárgott tervek pontosan erről szóltak. Az elképzelés attól volt ördögi, hogy az újságírókat nem egymással, hanem hivatásuk alapelveivel (nem mellesleg: a közönséggel) próbálta meg szembeállítani. És amikor azt mondom, hogy a MÚOSZ elmúlt négy évének legnagyobb eredménye a sajtókamara létrehozásának megakadályozása volt – annak köszönhetően, hogy sikerült közös elutasító álláspontra jutni az összes sajtószervezettel, azokkal is, amelyeket a közvélemény kormánypártinak tekint –, sajnos azt is hozzá kell tennem, számos újságíró (különösen a nem közéleti területen dolgozók) valószínűleg jobban járt volna a sajtókamarával, legalábbis rövid távon. Rosszul a kormányfüggetlen médiában dolgozó politikai újságírók jártak volna, meg a teljes hazai nyilvánosság; végső soron az ország. Ugyanakkor a MÚOSZ alapszabályának a szervezet tevékenységét leíró pontja így kezdődik: „A MÚOSZ fellép a tájékoztatás és a nyilvánosság szabad érvényesüléséért” – ez nem enged hosszas mérlegelést, ha az a kérdés, hogy lemondjunk-e anyagi előnyökért a tájékozódás és a tájékoztatás szabadságának maradékáról.

Hogy a sajtókamara-tervek megcsáklyázása mennyire készületlenül érte a kormányt, és mennyire nem volt rá B terve, azt talán a Magyar Nemzeti Médiaszövetség (MNM) története mutatja leginkább. Az elvileg 2018 óta létező szervezetbe idén márciusra sikerült életet lehelni, feltöltve a KESMA-ból és a „köz médiából” verbuvált tagsággal. A taggá válásról, illetve a taglétszámról kívülállóként semmit sem lehet tudni, az viszont nyilvánvaló, mire jó az MNM:

olyasfajta szatelliteszervezete a kormánypártnak, mint mondjuk az Alapjogokért Központ vagy a CÖF. Azaz mindenben igazat ad a hatalomnak, a saját területén szakmai(nak tűnő) alátámasztást nyújtva a hatalmi törekvésekhez. De azért mégis más, mintha ugyanezt egy olyan sajtókamara tenné, amelynek minden praktizáló magyar újságíró kötelezően a tagja, és amely épp ezért a teljes magyar sajtó nevében beszél. Erre az MNM-re akkor sem lesz szükség, ha a de facto Fidesz-média (KESMA + MTVA) teljes stábját belekényszerítik valamilyen eszközzel: bármint mond az MNM, az mindig csak a Fidesz hangja lesz.

Miután a szabályozáshoz, a médiahatósághoz és a közmédiához nem engedték közel, a MÚOSZ olyan területeken tudott – apró, de kézzelfogható – eredményeket elérni, ahol nem kell kooperálni a hatalommal. Van jogsegélyszolgálatunk, amelyet tagsági viszonytól függetlenül is igénybe vehetnek az újságírók (ezt a segítséget rendszeresen fel is ajánlottuk olyan kollégáknak, akiket valamilyen támadás vagy jogsértés ért). Menedéket és átmeneti munkateret biztosítottunk fedél nélkül maradt szerkesztőségeknek és újságíróknak. Miután a kormány annektálta a Táncsics-díjat – nem csak a szakmai szervezeteket, de egy idő után már a szakminisztert is kihagyva a döntésekből, politikai jutalomfalattá degradálva az egykor igen rangos elismerést –, új, három év alatt komoly presztízst szerző díjat alapítottunk Magyar Sajtódíj néven, amelynek odaítélése hét kiemelkedő magyar újságíró titkos szavazásán dől el. Vagyis idehaza igyekeztünk támasztékot adni egy folyamatosan támadás alatt álló, de nélkülözhetetlen hivatás művelőinek. És felléptünk ugyanezért a nemzetközi szintén is, eljárásokat indítva az Európai Bizottságnál a pártérdekű „közmédia”, az állami hirdetésekből működő Fidesz-sajtó és a rendre pártszempontú döntéseket hozó, a Klubrádió frekvenciáját elvevő médiahatóság ellen; továbbá ellátva nagyon pontos adatokkal és információkkal minden olyan szervezetet és európai politikust, aki bármilyen okból foglalkozni kezdett a magyarországi sajtószabadsággal. Amit ma Európa tud a magyar médiahelyzetről, azt jelentős részben a MÚOSZ révén tudja, és mára eljutottunk odáig, hogy akinek kérdése van szakmánk helyzetről a világban – az USA-tól Kínáig, Törökországtól az EU-ig –, az automatikusan hozzánk (is) fordul, mert megtapasztalta, hogy számokkal és felmérésekkel alátámasztott, sajtóképes, jogi eljárásokban is használható anyagot vagy nyilatkozatot kap tőlünk.

Nem gondolom, hogy ez sok lenne: ahogy a bevezetőben is írtam, ez a minimum. A feltételek olyanok, hogy az elvárható minimum nagyon közel van az elérhető maximumhoz. A MÚOSZ-ban is vannak viták arról, hogy legyünk-e egy kicsit simulékonyabbak, vagy tartsunk ki, bízva benne, hogy történnek olyan változások a politikában, amelyek nyomán enyhül a hatalmi nyomás a sajtón. Én a szabad tájékozódás jogával élni kívánó állampolgár (a sajtószabadság „jogalanya”) rovására nem kötöttem eddig kompromisszumokat, és nem is szeretnék a jövőben sem. Hogy ez többségi álláspont, vagy kisebbségbe szorul, véget vetve egyúttal az elnöki ténykedésnek, az a júniusi szám megjelenésekor már ismert lesz. Akárhogy alakul is: köszönöm, hogy végigkövettem ennek a négy évnek a megpróbáltatásait, amelyek visszatérően beszűrődtek a naplóbejegyzésekbe.

A bunga-bunga és az antikommunizmus

Szerbia sokkban! Az államelnök a tévé kamerája előtt számolt be Veljko Belivuk maffiózó csoportjának legújabban feltárt bűncselekményéről. A vérfagyasztó történetet Vučić elnök részletesen előadta. A letartóztatott maffiózók 17 alkalommal emberi holttesteket daráltak le, és a darált húsból csevapot készítettek. A nyomozás folyik, a bírósági per még nem kezdődött el, a vádak azonban sokirányúak. Többször is elhangzott, hogy a bűnözők az elnök életére törtek, állampuccsot terveztek, és lehallgatták a telefonbeszélgetéseit. A belügyminiszter szerint a maffiózók szoros kapcsolatban voltak az állambiztonsági szervekkel. Újvidék polgármestere és a kormánypárt alelnöke, Miloš Vučević bejelentette, hogy a miniszterek között is akad cinkostárs. A történet végét nehéz előre látni. Egyelőre senki sem érti, hogy miért Vučić elnök számol be a nyomozati eseményekről, miért nem az ügyészség.

A tavaszra sorra kerülő választások előtt a botrányt botrány követi. A belgrádi Nemzeti Színházban május 9-én ünnepi akadémián emlékeztek a győzelem napjára, amelyen Aleksandar Vučić államelnökkel az élen részt vett a szerbiai politikai vezérkar. A szervezők kényes emlékezetpolitikai feladat előtt álltak, hiszen kormányzati körökben egyre bizonytalanabb, hogy ki a fasiszta, és ki az antifasiszta. A szerbiai parlament évekkel ezelőtt kiegyenlítette Tito partizánjait Draža Mihailović nacionalista csetnikjeivel, akik kezdetben szembeszegültek ugyan Hitlerrel, de aztán úgy vélték, hogy a kommunizmus veszélyesebb, mint a fasiszmus, úgyhogy a kommunisták elleni támadásokban együttműködtek a megszálló német csapatokkal. A parlament átvágta a gordiuszi csomót: a „nemzeti egység” nevében kimondta, hogy a csetnikek és a partizánok is egyaránt antifasiszták voltak. Ezek után felmerül a kérdés, hogyan ünnepeljék meg a fasiszmus feletti győzelmet, hogy ne nagyon emlegessék Tito marsallt, a kommunistákat és a testvériség–egységet hirdető jugoszláv partizánokat.

A helyzetet bonyolította az is, hogy pár nappal előbb, május 4-én volt Tito marsall halálának 41. évfordulója, amelyről a hivatalos emlékezetpolitika nem vett tudomást, azonban újfent kiderült, hogy Tito személye mind a mai napig megosztja a szerbiai társadalmat, hiszen még mindig eleven az antifasiszta érzület, mely érdekes módon nemcsak az idősebb nemzedék körében, hanem a fiatal értelmiségiek között is gyökeret eresztett. A különböző antifasiszta tüntetéseken tömegesen jelennek meg a fiatalok és rendkívül aktívak a belgrádi baloldali antikapitalista civil szervezetek.

A hatalomnak negyven év után sem sikerült maga alá gyűrni a Tito-nosztagiát. A nacionalisták Titót a szerb nemzeti identitás megrontójának tartják, mások pedig véreskező diktátornak nevezik. 1980. május 4-én az egész

ország gyászolta a halálát, utólag nehéz megállapítani, hogy csak az autokrata pártvezért siratta, vagy pedig a saját jövőjét is. Egy azonban biztos, a gyász őszinte volt és mély. Talán akadnak majd kutatók, akik megfejtik, miért él olyan elevenen az utca emberében az a Tito-nosztalgia, ami kirajzolódott az idei május 4-i hangulatból is. Hivatalosan nem emlékeztek meg a gyásznapról, nem hivatalosan annál inkább. A titoizmus felköltözött az internetre. A politikai elitből kiábrándult tömegek rendszerint a titói korszakra utalnak, és sokak szerint Tito afféle antikapitalista apokrif mítosszá vált. A kérges kezű nagyapák Titóról mesélnek az unokáknak, akik nem is értik, miről van szó: legendáról vagy valóságról. Az unokák mindezt úgy veszik tudomásul, hogy tömegesen kíváncsiak.

Ebben a rendkívül ellentmondásos helyzetben kellett megünnepelni az antifasiszta győzelem napját, anélkül, hogy a kommunisták és Tito marsall érdemeit kiemelnék. Felerősödött az antikommunizmus, habár egyetlen parlamenti párt sincs, amelyik a kommunizmus vagy a szocializmus jelszavát tűzte volna zászlájára.

A zűrzavaros helyzetben viszont csak zűrzavaros szellemű ünnepi akadémiát lehetett rendezni. Történt ugyanis, hogy az államelnök jelenlétében elhangzott a Hitlerrel kollaboráló Milan Nedić katonai indulója is. A szervezők azzal védekeztek, hogy az induló szövegét Momčilo Nastasijević, a jeles szerb költő írta 1936-ban, Nedić kormánya csak visszaélt vele. Számos történész azzal próbálja igazolni Nedić kollaborációját, hogy azért fogadta el Hitler ajánlatát, hogy ne folyjék feleslegesen szerb vér. A nemzeti érdek fontosabb volt számára, mint az antifasizmus. A kritikusok egyik része szerint szó sincs Nastasijević verséről, hiszen az elhangzott induló szövege egy névtelen patrióta szerző műve, a másik része viszont azzal érvelt, hogy teljesen mindegy, ki a szerző, az a fontos, hogy Milan Nedić katonasága és rendőrsége azt az indulót hallgatta, miközben összefogdosta és haláltáborba küldte a zsidókat, Nedić pedig Hitler előtt azzal dicsekedett, hogy Belgrád élen jár Európában a zsidók megsemmisítésében.

Ezzel egy időben egy másik botrány is kipattant. Lehet, azért, hogy elrejtse az előző botránysorozatot. Kutyaharapást szóréval – a tegnapi botrányokat újabb botránnal kell eltusolni, ezt jól megtanulták a politikai-marketing-szakértők. Marinika Tepić, a Szabadság és Igazság Pártjának alelnöke azzal vádolta meg Dragan Marković Palmát, az Egységes Szerbia Párt elnökét, a jelenlegi koalíciós kormány egyik tagját, hogy városában, Jagodinán szexpartikat rendezett. Megszólalt annak a szállodának a portása, amelyikben lezajlottak a szexpartik. Az illető arról számolt be, hogy a partikra Belgrádból szállítottak fiatal lányokat, a jagodinai közalkalmazott hölgyeknek pedig kötelező volt megjelenni a mulatságokon. Azt is elárulta, hogy más rangos funkcionáriusok is részt vettek a bunga-bungán. Mindjárt akadt tiltakozó funkcionárius. Ivica Dačić, a szerbiai parlament elnöke nem ismert tréfát, ő Jagodinában múzeumokat látogatott, és csak pártösszejöveteleken jelent meg. Palma is tagad, bosszút forral, s ígéri, hogy börtönbe juttatja Marinika Tepićet, hiszen mindenki tudja, hogy ő csakis a családias hangulatú rendezvények kedvelője, és nem tehet róla, hogy szereti a zenét.

Semmi szex!

Palma természetesen nem akárci. A délszláv háború idején Arkannal, a Horvátországban harcoló szerb szabadcsapatok vezetőjével alakított pártot. Ő a miloševići idők hőse, javára legyen írva, nem egyedül, hiszen tucatszámra térnek vissza a kilencvenes évek „hősei”. Meg is fenyegette a szövetségeseit: ha őt ejtik, akkor bezzeg beszélni fog. Hogy valamiféle, mondjuk, „ártatlan” szexi rendezvények mégis voltak, azt Ana Brnabić kormányfő egyik régebbi nyilatkozata tanúsítja. Az újságírónak pár évvel ezelőtt elárulta, hogy Palma őt is meghívta az egyik jagodinai bulira. „Ezekben a bunga-bunga bulikban szórakozunk, énekelünk, a férfiak csókolózhatnak a nőkkel, a nők is csókolózhatnak nőkkel, de a férfiak férfiakkal nem”, idézte szóról szóra Ana Brnabić a jagodinai kiskirályt. Ennyi elég is! A többi az ügyesség és a bíróság dolga. Ez is jócskán árulkodik az új rendszerváltási elitről, amely szerint csak a nők csókolózhatnak a nőkkel, a férfiak a férfiakkal nem. Mégsem lehet teljes értékű LMBTQ-lakomát rendezni a Balkánon. Így kezdődött a nagy rendszerváltási szexuális forradalom. Csak nehogy politikai prostitúció legyen belőle.

Fogalmam sincs, hogyan zárul a bunga-bunga-botrány. Úgy, mint az eddigiek, szőnyeg alá seprik, de a kór ezzel nem szűnik meg. Megtörténhet, hogy Dragan Marković Palma pórul jár, bár ahogy olvasom, a legtöbben kételkednek. A kommentátorok szerint a választások előtt a kormánypárti koalíciónak nem felel meg egy ilyen botrány, úgyhogy bírósági tárgyalás sem lesz. Valójában nem a jagodinai kiskirály a fontos, hanem az új úrhatnám osztály életformája és értékrendje. A neofita új osztály kimondottan ízléstelen, narratívája a bulvársajtó szókincséből merít. Némelyikük szókincese olyan szegényes, hogy csak azt tudja eldadogni, hogy „hazai ellenség és külföldi bérenc”. Nem az egyik vagy a másik népképviselő bunga-bunga bulija háborít fel, hanem az új osztály terjesztette bunga-bunga kultúra.

A minap jártam az Újvidékkel szemben levő Duna-szigeten. Az egyszerű kirándulóhelyen a szocializmus idején az iparosok, a horgászok és a természetkedvelők faházakat építettek, és baráti vacsorákat rendeztek. Így volt ez egészen a szocializmus bukásáig, utána a házikók lassan megritkultak, és helyükbe pompás villák épültek. Az újjgazdagok nem is titkolják, hogy van pénzük a luxusra. Ugyanilyen sors várt a Tarcal-hegyen épülő víkendtelepekre is. A szerény házikókat luxusbullák cserélték fel. A Tarcal-hegységben is győzött a bunga-bunga kultúra.

Ugyanebben az élményben volt részem a tengerparti Herceg Noviban is. Megszemléltem Tito marsall és Edvard Kardelj Herceg Novi-i villáját, aztán a tenger partján sétálva megpillantottam az újjgazdagok csillogó márványvilláit. Húsz méterre a tengertől a magas kőkerítéssel védett villák kertjében fürdőmedencék hivalkodtak, a bejárat előtt pedig őrség vigyázta a gazdák nyugalma. Mellettük Tito és Kardelj villája szerény vidéki kúriára emlékeztetett. Úgy látszik, a kommunista vezetőkben még élt valamiféle puritán erkölcs. Bár ők sem vetették meg a fényűzést, de a puritán ideológia valamelyest fékezte őket. Nem az olcsó szakszervezeti nyaralókban pihenték ki a fáradalmaikat, de legalább szorgalmazták ezeknek a nyaralóknak a

működését: élvezzék a melósok is az Adriát. Most szabadság van, az Adrián drága jachtok száguldoznak, a szakszervezeti nyaralókat megszüntették, épülnek a márványpaloták, a poszttranzíciós elitet nem ronsolja többé a puritán kommunista internacionalista ideológia. Ha netán felmerül, hogy szerény politikusi fizetésükből hogyan telik ekkora úrhatnámásra, a válasz egyszerű. Ez a szabadpiac törvénye: mindenki annyit ér, amekkora a villája.

Parászka Boróka

Az öntudatos elefánt

84

Amikor beültem az autóba, hogy a szerkesztőségbe hajtsak, többen utánam szóltak: biztos, hogy menni akarok? Napok óta fáradt, és kialvatlan voltam. Áprilisban csak görgettem magam előtt a lezáratlan ügyeket-témákat, és már látszott: a május sem lesz semmivel sem eredményesebb, kegyesebb. Felpörög a magyarországi kampány, ezt Erdélyben is érezni azonnal. Nagy a nyomás, hogy miről beszéljünk vagy hallgassunk. Mindennapos munka számomra eldönteni: minek van legitimitása és relevanciája a romániai magyar sajtófogyasztók számára. Sem túlzottan „rátolni” nem akarom a kampányt a hallgatóimra az általam szerkesztett rádióműsorban, sem megke-
rültni nem akarom a témákat-ügyeket.

Hallgatóink jelentős része kettős állampolgár, szavazó. Joguk van tájékozódni, felkészülni a döntésre. Még akkor is, ha én személy szerint a kettős állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztését sok szempontból vitatom és elutasítom. Azoknak a hallgatóknak meg, akik úgy érzik, hogy túl nagy teher a magyar politika, túl sok figyelmet von el a saját, romániai életüktől, joguk van saját helyi tartalomra. Joguk van a felszusszanásra a mindenho-
va beszivárgó, mindenre rátelepedő magyar–magyar konfliktusok alól.

A Dobrev Klára ellen indított lejáratókampány érte el végül az ingerküszöböt. A politikusnőt Elena Ceașescuhoz hasonlította egy magyar propagandakiadvány. Az üzenet egyszerű, sértő és agresszív: érdemtelenül juthat hatalomhoz egy akarnok, buta nő. Masszív szexizmus van a nem túl rafinált összemosás mögött. De nem is ez háborított fel leginkább – a szexizmust, a nők lejárátásának, diszkreditálásának fölöttébb sematikus, ötlettelen stratégiáit már megszoktam. A történelemhamisítás, illetve a történelmi tények nem ismerete az, ami végül megszólalásra ösztönöz. A romániai diktatúrát összemosni a jelenlegi magyarországi helyzettel, az a romániai múlttal, a diktatúra áldozataival szembeni tiszteletlenség és a magyarországi jelen szándékos torzítása. A múlthoz nem enged megfelelően viszonyulni ez az üzenet, a jelen helyes értelmezését viszont ellehetetleníti.

A májusi első nagy feladat tehát az volt, hogy láthatóvá tegyem az Elena Ceașescu és Dobrev Klára közötti párhuzam megalapozatlanságát, etikát-

lanságát. És ehhez arra lenne szükség, hogy a Ceaușescu-diktatúra természetét megfelelő mélységben ismerjék az emberek. Nem ismerik. Fogalmuk sincs, honnan, milyen társadalmi háttérből származik a diktátor házaspár, hogy mit jelent ez a sokszor használt kifejezés: „diktátor házaspár”, „diktátorcsalád”. Arról sincs fogalmuk, mit jelent egy női diktátor felemelkedése. Elena Ceaușescut sem ismerik. Mert mindent elnyomtak a forradalom óta a személyéről szóló viccek, a felszínes, előítéletekkel teli általánosítások. A részben irányított, részben véletlenszerűen kialakuló össztársadalmi háritás. Ezért lehetett Elena Ceaușescuból egy gonosz mesei figura, egy mumus, egy kesztyűbáb, akit bármikor elő lehet kapni ijesztgetés és elrettentés céljából. Hosszú ideje gondolkodom, hogyan rajzolható újra a róla alkotott portré. Hogyan lehet a romániai diktatúrákról keringő evidenciákat dekonstruálni, új, hiteles tartalommal megtölteni. Járulékos haszna lenne egy ilyen munkának az, ha a fenti lejárató kampányokat ellehetetlenítené. És legfőképpen megtanulnánk analitikusabban, mélyebben gondolkodni a ma burjánzó autokratikus rendszerekről is.

Ahhoz, hogy Dobrev Klára megkapja azt az esélyt, amely minden politikusnőnek járna: a méltányos, fair kommunikáció esélyét, mélyre kellett volna ásni a Ceaușescu–Dobrev-párhuzam miértjeibe. Már túl a triviális tényen, hogy valami nagyon dehonesztálót akart hozni a propagandagyár. Nem sikerült a mélyfúrás. Nem volt rá kellő idő. De az a néhány tény, amit mégis sikerült publikálni: például az, hogy Elena Ceaușescut a kisiklatott, meghamisított nőpolitika repítette oda, ahova jutott – a meglepetés erejével hatott. Felfigyeltek rá az emberek. Talán néhányuk számára az is leesett, hogy a biztonságos, egyenlő esélyeket nyújtó nőpolitika megspórolhatatlan. És ettől a felismeréstől már csak egy lépés a ma aktív magyar politikusnők tehermentesítése. Elég ehhez egy újságcikk? Néhány rádiós anyag? Egyetlen újságíró? Dehogy. De a megközelítés, a történelmi perspektívák nyitása, feszegetése, a társadalmi folyamatok követése frissítően hat. A közönség hálása, tartalmat, hiteles tartalmat akar a folyamatosan zümögő propaganda-gyárak árnyékában.

Akár biztató lehetett volna ez a figyelem, ha nem jön az izraeli–palesztin konfliktus. Ez utóbbiról lehetetlen érdemi párbeszédet folytatni. Pedig minden kommunikációs tudásomat felhasználtam. A lehető legtöbb szempontot megmutattam az erről készült rádiós anyagokban, a konfliktushoz lehető legközelebbről hoztam nyilatkozókat. Kíméletesen, asszertíven, konfliktuskerülő és oldó módon fogalmaztam, és erre ösztönöztem interjúalanyaimat is. Mégis, ha csak a téma felmerül, ha csak a cím elhangzik: máris fellángolnak az indulatok. Máris, mint a petárdák, úgy kezdenek süvölteni a vélemények. Habzik, újra- és újratermelődik az Izraeltől, zsidóktól és palesztinoktól távol eső konfliktus. Annyira kezelhetetlen, annyira indulatokkal terhes, hogy megkérdőjelez mindent, amit az etnikai-vallási konfliktusok oldásáról az utóbbi években gondoltam. Folyamatos bukás emiatt a május. Érkeznek az ilyen-olyan fenyegető levelek, ömlenek a gyűlölködő kommentek. Nincs pihenés, nincs felszusszanás. Pillanatig az is eszembe jut, ami egyébként nem szokott: kerülni kellene a témát, nem kellene lehetőséget teremteni a

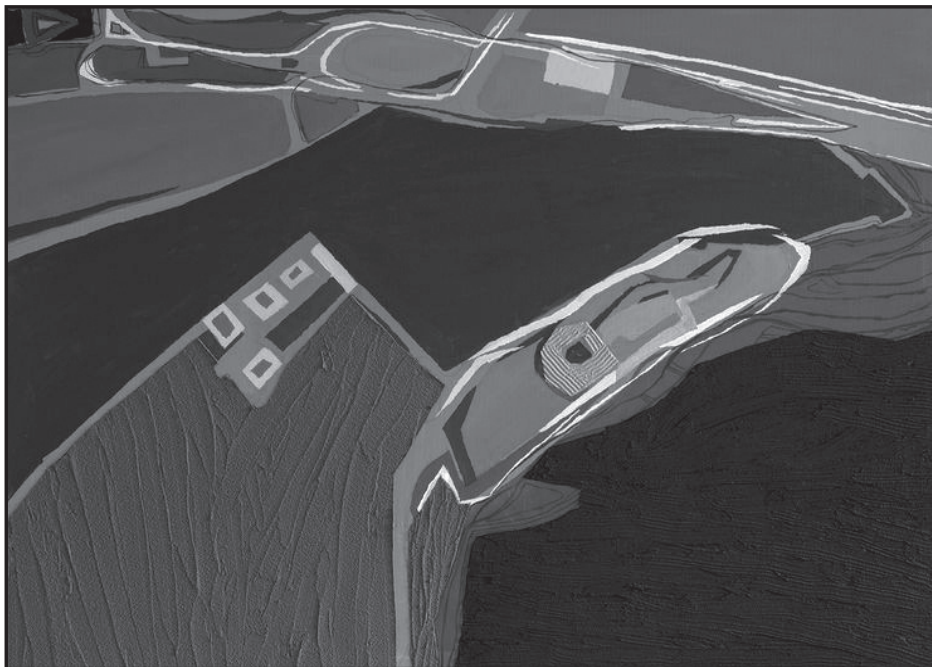
konfliktusok újratermelődésére, alakváltására, kiterjedésére. Mert nyilván az izraeli–palesztin konfliktus Erdélyben nem a zsidókról és a palesztinokról szól, sokkal inkább a románokról és a magyarokról. A magyarországiak számára az államba vetett bizalomról, a nemzetállam értelmezéséről és értékeléséről. Az oly konszenzusos kisebbségvédelem, kisebbségjogi szemlélet is vitatottá válik. Minden érvényét veszti. Hát kell ez nekünk? Szerencsére a megtorpanás csak néhány percig kísért meg. Ha most nem, ha ennek az ügynek a kapcsán nem megyünk le a dolgok mélyére, ha most meghátrálunk, mikor, miben tudunk, tudok relevánsak, hitelesek lenni? Mi a fenéért csinálom ezt a valamit, ezt a napi kommunikációs iszapbirkózást, amit egyezményesen és eufemisztikusan újságírásnak nevezünk? Türelmesen nyomom a napi penzumot ezen a téren is, naponta megkapom, hogy zsidóbarát vagy épp antiszemita vagyok – attól függően, hogy melyik oldalról jön az előítélet.

Nem sokáig ringatózhatom abban a hitben, hogy az izraeli–arab konfliktus természete miatt érnek a kudarcok. (És háríthatom így a konfliktusokat egy földrajzilag is messzi, szimbolikusan is távoli térbe.) Véletlenül bukkanak rá Fábry Ádám könyvére, a *Magyarország politikai gazdaságtana. Az államkapitalizmustól az autoriter neoliberalizmusig* című tanulmánykötetre. Kiváló térségi összehasonlítás: a visegrádi országok, a balti államok, a közép- és kelet-európai országok gazdaságtörténetének összehasonlítása. Magyarázat arra, honnan indul és miért a rendszerváltás, és hogyan jutott el oda, ahol most vergődik. Pont erre van szükségem ahhoz, hogy a kettős és nem kettős állampolgár erdélyi magyarok érdeklődését is felkeltsem, és felelősséget ébresszek bennük a politikai döntéshozásban való részvételle, vagy az attól való távolmaradásra. Elégg mély, elégg perspektivikus, megfelelő történeti mélységet nyújtó tartalom. Fábry Ádámot könnyű rábeszélni a rádióinterjúra, és a technika csodája, hogy ez azonnal össze is jön Buenos Aires–Marosvásárhely-tengelyen. Ádám hosszan beszél az elmúlt negyven év hatásáról a munkajogra Magyarországon, a szakszervezetek helyzetéről, a külföldi tőke bevonásáról, a privatizációról – s arról, hogy mindez a térség többi országában hogyan zajlott. Hozza azt a tartalmat, amit vártam. Ha a szerkesztői számításom bejön, akkor a hallgató úgy jut el a demokratikus intézmények leépülésének (leépítésének) problémájához, az autokratikus társadalmi struktúrák felismeréséhez, hogy a szokásos hárítási mechanizmusok elmaradnak, a klisék érvényüket veszti. Megtörténik a rá- és a felismerés.

De nem, nem jól kalkuláltam szerkesztőként. A figyelmet elviszi a „neoliberális” fogalom használata. Irtózatot indulatokat kelt, a hallgatók, az olvasók azonnal „a” liberalizmusról kezdenek vitatkozni. Védik az elmúlt évtizedek magyar liberális politikáját (vagy éppen támadják). A legsekélyesebb orbánozás-gyurcsányozós, bolsevik-karvalytőkés vita indul el. Ugyanolyan amplitúdóval, mint az izraeli–arab vita. Miért? Mert nem ismerik a neoliberalizmus szakirodalmát? Ismerik, de elutasítják? A kliséktől nem lehet megszabadulni? A közhelyek nem cáfolhatók? Annyi agresszió gyűlt fel a közterekben, hogy mindegy, kiről-miről van szó, a zsidókról, arabokról, a neoliberalizmusról, Elena Ceaușescuról vagy a globális felmelegedésről, a

medvék túlszaporodásáról, az emberek azonnal, az első adandó alkalommal egymás torkának esnek? Vagy mégis, az én szerkesztői taktikámmal, figyelemmel, témaérzékenységgel van gond? Mégsem kellene öntudatos elefántnak lenni a porcelánboltba?

Öntudatos elefánt vagyok. Hiába kap el a fáradtság, az elkeseredés, hiába küzdöm napok óta a kimerüléssel, az álmatlansággal, hiába érzem, hogy a csalódások, a szidalmak vastagon rakódnak rám, mint valami undok, levarharthatatlan alga, moszat. Hiába figyelmeztet mindenki, hogy vegyek vissza. Ne hajtsak annyira. Sőt ne is induljak el. Beülök az autóba, minél körültekintőbben követem a szabályokat, minél jobban figyelem az utat, minél erősebben kapaszkodom a volánba, annál inkább érzem, hogy veszttem el az irányítást. Nagy csattanással csapódom a szerkesztőség kőkapujába. Pedig lassan vettem be a kanyart. Pedig megadtam az elsőbbséget. Bemértem a megfelelő szöveget. Mégis ott ülök a füstölő roncsban. Tántorogva megyek fel a rádióstúdióba. Kettős látásom van. A hangomat viszont bemelegítem. Ez az egy rutin, ami megmaradt. Megfelelően mélyítek, bűgök. „Jó estét kívánok, Parászka Borókát hallják” – köszöntöm a hallgatókat. Majd felkonferálok az adást. Magabiztos, erős hangon, ahogy elő van írva. S csak én tudom, hogy milyen füstölő roncs, rom van körülöttünk, mögöttünk. Most azonban tartjuk az adásmenetet. Egyelőre. A hallgató pedig hallgat.

A hazugság diadala

Gleb Pavlovszkij, az orosz politika-technikusok vezérelméje, Jelcin, Putyin, Medvegyev választási győzelmeinek buzgó kovácsa, az „imitatív demokrácia” apostola állítólag akkor döbbsent rá, milyen is az átlagos orosz választó, és miért „imitatív demokrácia” kell neki, amikor egy ilyen átlagos választót, egy orosz Mari nénit faggatott, aki azt mondta neki 1996-ban, a Jelcin utolsó ciklusát nyitó választás előtt, hogy ő a kommunista Zjuganovot támogatja, de Jelcinre fog szavazni. De miért? – kérdezte Pavlovszkij. Mari néni megmondta: „Ha Zjuganov elnök lesz, majd őrá szavazok.”

88

Jelcin előtt nem volt választott elnök. 1996-ban az elnök Jelcint választották elnöknek. Putyint először úgy, hogy Jelcinre már nem lehetett szavazni, ő viszont Putyint ajánlotta a választók kegyeibe. Medvegyev is úgy lett elnök, hogy nem Putyin ellenében, hanem az általa kijelölt utódként indult. És ugyanúgy tért vissza Putyin Medvegyev után. Oroszországban valóban soha nem választottak meg országvezetőt regnáló országvezető ellenében.

Akik leküzdendő társadalmi kór-ságnak tekintik a tekintély hiányát, sohasem a maguk, a tekintélyre igényt tartók tevékenységében, hanem a polgároknak a vezetőkhöz való viszonyában látják a probléma okát. Nem teljesítményhez, hanem címhez, ranghoz, hivatalhoz kötődő tekintélyt hiányolnak, annak megerősítésén fáradoznak. Hogy a polgárok elegendő

többsége ne azért szavazzon rájuk, mert azt teszik, amit tesznek, hanem azért, mert azt a hivatalt töltik be, amelyet betöltenek. Akkor is rájuk szavazzanak, ha ellenfelük tettei és nézetei közelebb állnak hozzájuk. Ez az a helyzet, amelyben a vezetők azt tehetnek, amit akarnak. Nem fogja más élvezni a hivatalhoz kötött tekintély előnyeit, mert nem juthatnak abba a hivatalba. Zjuganov nem lesz elnök. Egy Antizjuganov sem lesz elnök. S ha az elnök azt tesz, amit akar, akkor a demokrácia imitálásával is felhagyhat. És ebben az esetben Mari néni már nem is szavazhat másra, mert valóságos ellenfelek már nem is indulhatnak a választásokon, amelyeket egyébként is úgy csinálnak el, ahogy akarnak.

Itt tart Oroszország.

És erre tart a világ Magyarországgal együtt – keseríténénk el az olvasót, ha hinnénk az Ivan Krasztev – Stephen Holmes szerzőpárosnak, kiknek *A fény kialszik – a liberális demokrácia válságáról* című könyvéből vettük ezt a Mari néni példát. (Park Könyvkiadó, 2021, 368 o., fordította – remekül – Széky János.)

Ha meggyőzőnek találnánk a Szófiai Liberális Stratégiai Központ igazgatójának, az európai liberalizmus és antiliberalizmus történetét kutató New York-i professzornak a koncepcióját, azt kellene gondolkunk, úgy kerülhetünk volna el jogállamunk lepusztítását, ha annyira sem építettük volna ki, amennyire. Ha nem is lett volna mit lepusztítani.

Előrebocsátjuk, a könyv bő felét kitevő második és harmadik fejezet Putyin Oroszországának és Trump Amerikájának kiváló, heurisztikus jellemzését adja, és ezek értékét nem befolyásolja a művet keretező, gyenge lábakon álló koncepció.

A mű alaptézise szerint a liberális demokrácia „felfuvalkodott hívei” a kommunista világrendszer bukása után azt gondolták, hogy a liberális demokrácia maradt immáron az egyetlen életképes alternatíva, és a kommunizmusból kiszabadult országoknak kiadták az Utánzási Parancsot, létrehozták az utánzottak és utánzók kettősségére épülő világrendet, amelyben az utánzók az alárendeltek.

Az utánzók azonban egy idő után megelégtették alárendeltségüket. Elfogta őket a ressentiment érzése, és két évtizednyi utánzási próbálkozás után az utánzott világrend ellen fordultak. Most már pedig mindörökre vége az utánzás korának, mert az üstökösszerűen felemelkedő, domináns szuperhatalommá váló, a liberális demokrácia életképes alternatíváját felmutató Kína fogja meghatározni a jövőt, Kína pedig nem tart igényt arra, hogy utánozzuk, csak arra, hogy alá vessük magunkat az érdekeinek, és ne szóljunk bele abba, miként rendezik be a birodalmukat, hogy kínozzák és gyilkolják hatalmas méreteiben a hatalmas ország állampolgárait, hogyan rántják le magukhoz az anyaállamnál sokszorta sikeresebb, hatékonyabb és szabadabb Hongkongot, és miként fenyegetik az ugyanígy jellemezhető Tajvant.

Ehhez a pszichologizáló koncepcióhoz tévedéseken keresztül vezet az út.

„A fal leomlása után a Nyugat mindenre kiterjedő utánzását széles körben úgy ismerték el, mint az addig nem demokratikus társadalmak demokratizálásának leghatékonyabb módját. Jórészt a vele járó morális aszimmetria miatt ez az elbizakodott felfogás lett mostanra a populisták haragjának legfőbb célpontja.”

Egyrészt szó sem volt mindenre kiterjedésről. Alapintézményekről, alapjogokról és egyáltalán alaptörvényekről volt szó. Az EU-felvételi folyamatában ezeket is eléggé rugalmasan kezelték (sajnos). Ha (a szerzők szerint senki által meg nem választott, valójában szabadon választott kormányok által jelölt, közösen elfogadott elvek és jogszabályok védelmével megbízott) „brüsszeli bürokraták” nem lettek volna olyan „felfuvalkodottak”, akkor nyilván azazal fogadták volna az EU-hoz pénzürt és tagságért forduló kormányokat, hogy nem kell nektek liberálisnak és demokratikusnak lenni ahhoz, hogy a liberális demokrácia országainak uniójához csatlakozzatok, és az sem feltétel, hogy az unió jogszabályait tiszteletben tartsátok...

Másodszor, a Nyugat államai is csak a rendszer alapvonásaiban hasonlítanak egymásra, egyébiránt pedig a választási lehetőségek széles körét kínálják, és nem is muszáj azok közül választani. Senki nem mondta meg, hogy a tagságért folyamodó országokban egy- vagy kétkamarás parlament legyen, nagy legyen vagy kicsi az elnök hatalma, közvetve vagy közvetlenül válasszák meg őt, a parlamentnek vagy az igazságügy-miniszternek rendeljék alá a legfőbb ügyészt, stb. stb.

Továbbá ahhoz, hogy az idézett mondatnak értelme legyen, legalább

egyetlen példát kellene említeniük a szerzőknek arra a nem nyugati típusból utánzott vagy egyáltalán nem utánzott, hanem a priori rendszerre, amely a nem demokratikus társadalmak demokratizálásának hatékonyabb módját mutatja. A szerzők meg sem kísérlik, hogy ilyen példát felmutassanak.

A kelet-közép-európai régió országainak és köztük Magyarországnak a története egykoron pontosan ilyen csoportos utánzással kezdődött. Nyugat-európai minták szerint szerveződtek meg a régió keresztény királyságai a 10–11. században. Az az utánzás – a mostanival ellentétben – valóban szigorú parancsolat volt, országvesztés terhe mellett.

A felvilágosodás, a reformkor modernizáló generációi a leglelkesebben utánzó, legöntudatosabb patrióták voltak. Párizsra vetették szemüket, Nyugatra utaztak mintákért. Az angomán Széchenyi István gróf még a Lánchidat is angol hídról utánoztatta angol tervezővel.

A rendszerváltás után szó sem volt utánzási kötelezettségről. A demokratikus világon eleve kívül maradt balkáni, ázsiai, exszovjet országokat semmilyen utánzási kötelezettség nem terhelte. Nem Nyugatról törtek be Belaruszba, hogy Nyugatra kényszerítsék, hanem Keletről Ukrajnába, hogy a Nyugattól elkényszerítsék.

„Amikor a közép-európaiak 1989 után újjáépítették társadalmaikat, arra törekedtek, hogy a Nyugaton megfigyelt életstílusokat és morális attitűdöket másolják. A kínaiak ellenkezőleg, olyan utat választottak...”

A kínaiak nem választottak semmit, mert nem állt módjukban. A választáshoz ugyanis eleve „le kell utánozni” a szabad, titkos és egyen-

lő választójogon alapuló választási rendszert. Közép-Európában pedig a nyugati életstílus vonzása nem a rendszerváltással kezdődött, hanem egyre erősödött, amint a világháború utáni évtizedek nagy nyugat-európai konjunktúrája következtében kinyílt az életszínvonal ollója, és a nyugati életvilág a vasfüggöny vékonyodásával közvetve és közvetlenül egyre inkább láthatóvá vált. Semmiféle kényszer nem kell ahhoz, hogy az emberek úgy akarjanak élni, ahogy a jobban élők élnek.

„Az antiliberális politikát motiváló sérelem abban gyökerezik, hogy az addig kommunista országok demokratizálására tett kísérlet fő célja egyfajta kulturális megtérítés volt a Nyugaton »normálisnak« tekintett értékekhez, szokásokhoz és attitűdökhöz. Nemcsak néhány külföldi elemet oltottak be a helyi hagyományokba, hanem az öröklött identitást veszélyeztette ez a politikai és morális »sokkterápia«.”

Miféle öröklött identitást? Az állampártnak és Moszkvának való alávetettséget? Mindazt a személyiségtorzító tényezőt, ami abból fakadt?

Egyébiránt nincsenek olyan értékek, szokások és attitűdök, amelyeket Nyugaton általánosan „normálisnak” tekintenek. Olyanok sincsenek, amelyeket Közép-Európában tekintenek általánosan normálisnak. Mindenféle értékek, szokások, attitűdök léteznek, minden társadalom megosztott is, változékony is abban a tekintetben, hogy mi tekinthető normálisnak. Magyarországon régóta létezett önmagát nyugatosnak tekintő polgárság, Nyugaton mindig is létezett Nyugat-ellenes identitás. Voltak kommunisták, helyenként igen sokan, trockisták, 68-asok, neonácik stb. stb.

A liberális demokrácia éppen abban különbözik minden más rendszertől, hogy a különböző hagyományokhoz, identitásokhoz, értékekhez, attitűdökhöz, világnézetekhez, szokásokhoz való kötődés sokkal tágasabb szabadságát biztosítja, mint minden más ismert rendszer. Vagyis lehetővé teszi, hogy a társadalom különböző egyénei és közösségei különböző dolgokat tartsanak normálisnak és abnormálisnak.

Az identitásukat, értékeiket, hagyományait stb. éppen azok érzik veszélyeztetve a liberális demokrácia által, akik ezeket a társadalmuk, nemzetük egészére akarják ráerőltetni. Az „utánzástól” kevésbé lettünk volna „önmagunk”, mint voltunk? De mi lenne ez az önmagunk? Egy társadalom nem önmaga, abban egyének és közösségek lehetnek önmaguk, ha lehetnek. Egy társadalom csak akkor lehet önmaga, ha abban senki sem önmaga, hanem csupán egy óriás identitás saját identitás nélküli része.

„A Nyugatról kezdeményezett Utánzási Parancsolat miatt végzet-szerűnek rémlett, hogy az országok megszabaduljanak megszentelt múltjuktól, és új liberális demokrata identitást öltsenek föl, amely az igazat megvallva, sohasem lehet teljesen a sajátjuk.”

Ki szentelte meg azt a múltat? A múlthoz való viszonyulás éppen a rendszerváltással szabadult föl. A rendszerváltás előtt nyíltan és szabadon senki nem viszonyulhatott a múlthoz, mint megszentelthez, azon néhány mozzanatán kívül, amelyet a diktatúra megszentelt. A rendszerváltás után mindenki azt tekinthette szentnek és borzalmasnak a magyar múltból, amit akart, és ezt tették is

mindenféle módon és formában. Melyik az a liberális demokrata ország, amely megfosztotta a múltjától azáltal, hogy liberális demokrácia lett? És melyik országnak lehetett a liberális demokrácia teljesen a sajátja? Egyiknek sem, mert egyrészt valamennyinek vannak fogyatékoságai a liberalizmus és a demokrácia tekintetében is, másrészt mindig voltak és lesznek a liberális demokráciát elutasító csoportok, sokszor egészen jelentősek.

A másként gondolkodókat, véli Krasztev és Holmes, nem az érdekelte, hogy „társadalmait valamiféle történelmi példa nélküli eszményhez igazítsák. Szó sem volt arról, hogy valamilyen kipróbálatlan csodaországot keressenek, nem vágytak semmi eredeti újdonságra. E forradalmak vezető személyiségei csak azért akarták megdönteni az egyik rendszert, hogy lemásolhassanak egy másikat.”

Ebből egy szó sem igaz! Az anti-kapitalista totalitárius rendszerek elleni lázadások döntően az antikapitalista demokrácia szocialisztikus eszményét követték. Kronstadtól a Tienanmen térig 1956 Budapestjén, 1968 Prágáján és 1981 Gdańskján át. A magyar „másként gondolkodók” között is nagyon kevesen voltak prokapitalisták. Az ellenzék „nép-nemzeti szárnya” eleve harmadikutas volt és maradt. De általában az a remény vezette a manifeszt ellenzékét és a rendszerellenes érzelmű polgárokat is, hogy lehetséges demokratizálni a rendszert, lehetséges nagyobb szabadságban és jobb létben, nyugatiasabb életvilágban élni a „szocialista vívmányok” feladása, a kapitalista kizsákmányolás visszatérése nélkül.

Az a felfogás, hogy nincs más járható, illetve járni érdemesebb út, mint a liberális demokrácia útja, akkortól jellemezte a magyarországi ellenzék egy részét, de korántsem a többségét, amikor a rendszerváltás lehetősége kézzelfogható közelségbe került, és kiderült, hogy az antikapitalista demokrácia eszménye mögött semmilyen gyakorlati elképzelés nincs. A szovjet blokkból kiváló országok közül sokban nem „utánozták” a nyugati liberális demokráciát, de ezen nem utánzó, „eredeti újdonsággal” próbálkozó országok egyike sem lett demokratikus és eredeti sem. Az antikapitalista demokráciának nem létezik semmiféle történelmi referenciája.

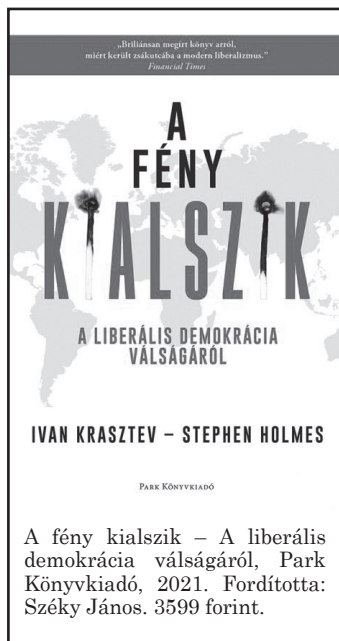
A szerzők szerint a rendszerváltás utáni két évtized volt az utánzás kora, és ez zárult le a 21. század második évtizedében, amikor egyre több helyen a Nyugat-ellenes ellenforradalom populisták vették át az uralmat, és fordultak népükkel együtt az utánzottak ellen. Olyannyira, hogy immár magukat tekintik utánzandónak, és Nyugaton is egyre nagyobb a hajlandóság az utánzásukra. Krasztev és Holmes elvetik azt a közkeletű magyarázatot, hogy ez azért történt volna meg, mert az emberek csalódtak abban a várakozásukban, hogy a liberális demokrácia nagyobb jólétet hoz. Ezt Lengyelország példájával támasztják alá, hiszen Lengyelország gazdaságilag viszonylag

sikeres, az egyenlőtlenségek sem annyira kirívóak, mint Magyarországon, Maciej Gdula lengyel szociológus kimutatta, hogy „az országban a proliberális és antiliberális attitűdöket nem magyarázza, hogy ki volt a posztkommunista gazdasági átala-

kulás nyertese, és ki a vesztese”. Nem, a régió népei a szerzők szerint az utánzás jelentette megalázó, morális alárendeltség ellen lázadnak fel.

Már a rendszerváltás utáni első két évtized és a harmadik ilyen éles szembeállítás sem stimmel. Magyarországon már az első választásokat sem a „nyugatosok” nyerték. Az MDF–KDNP–FKGP-koalíció a legkevésbé sem volt liberális. Már az első szabad választás előtt is harsány Nyugat-el-

lenes, „antiurbánus”, nacionalista kampányt vittek. Az őket megbuktató, egyedül is abszolút többséget szerző, kétlelkű MSZP sem a liberális lelkével győzött. Amikor aztán mégis a liberális lelkével kellett kormányoznia liberális koalíciós partnerével együtt, amely abba a kormányzásba bele is zsugorodott, a vérpopulista Torgyán-párt lett az ország legnépszerűbb pártja. A ciklus végén már nem volt az, de azért bekerült a következő koalícióba, amelyben már Orbán Viktor kormányzott virtigli populisták demagógiával. Már 1990-ben riadóztatta a fél elit véleményvezére, Csoóri Sándor a népet azzal, hogy a liberális

A fény kialszik – A liberális demokrácia válságáról, Park Könyvkiadó, 2021. Fordította: Székely János. 3599 forint.

zsidók akarják magukhoz asszimilálni az országot.

De hát egyébként is, ebben a két évtizedben lett meghatározó politikus Mečiar, Tuđman, Milošević, Iliescu... ekkor zajlott le a nagy balkáni háború. Miről beszélünk?

Az „utánzás korában” a legkevésbé sem volt domináns az utánzó közhangulat, ami a demokratikus kapitalizmust illeti, viszont a nyugati életszint, életvilág követésére való törekvés nem csak domináns volt, de az is maradt. A Nyugat-ellenes ellenforradalomnak pedig ma sincs erős társadalmi többsége, ott sem, ahol erős hatalmi pozícióval rendelkezik. Magyarországon a kisebb kilengéseket leszámítva az ország harmada támogatja, harmada ellenzi, harmada nem nyilvánít véleményt.

Nem két rendszerváltás utáni korszak van, hanem kétlelkűség, ami abból fakad, hogy a nyugatias életmód és életszint feltétele a nyugatias rendszer, és miközben az egyik népszerű, a másik nem. Ebből a kétlelkűségből adódik az a hullámmozgás, amelyet a szerzők két egymást követő korszaknak néznek (be).

Az azonban kétségtelen, hogy ressentiment¹ van és hat. Egész népeket ez sem jellemez (miként semmi), de jelentős részeket igen. Ez pedig abból fakad, hogy a társadalmi rendszerek és a bennük élő népek minőségét széles körben összekapcsolják. Ennek megvan a történelmi hagyománya, amelynek az a fikció az alapja, hogy egy ország a maga rendszerével együtt egy nemzet alkotása. Van államalkotó nemzet, és az olyan, mint az állam, amelyet alkot.

Na mármost, azt nem lehet kétségbe vonni, hogy az államok különböző minőségűek, miként a társadalmi rendszerek is, amelyekben működnek. Nincs a világon ember, aki Hitler Németországát és Roosevelt USA-ját vagy a mai Szudánt és Svédországot azonos minőségűnek mondaná. Ezt egy neonáci sem tenné, csak mást tekintene magasabb és alacsonyabb minőségűnek, mint a *Mozgó Világ* közönsége.

A világ mindig is eltérő minőségű államokból, alacsonyabb és magasabb rendű rendszerekben élő társadalmakból állt, áll és állni fog, amíg állni fog. Ezért a nemzetállami felfogás mindig is az alacsonyabbrendűség és a magasabbrendűség érzését erősíti azokban, akik követik. Többszörre mindkettőt, mivel az emberek túlnyomórészt olyan országban élnek, amelynél rosszabb is, jobb is van.

Az alacsonyabbrendűség érzésétől pedig kétféleképpen lehet megszabadulni. A nemzetállami felfogás elhagyása vagy hazugság és önámítás által. A második esetben úgy, hogy egyrészt hamis képet alakítunk ki országunk állapotáról és más országok állapotáról, másrészt olyan értékrendet határozzunk meg, amely a mi országunkat mutatja magasabb minőségűnek. Ezt a kettőt össze lehet kapcsolni, és ki lehet egészíteni azzal, hogy a történelmi körülményeket, amelyek országunk helyzetét befolyásolták, más népek jelleméből adódó kollektív cselekvésnek tulajdonítjuk.

A ressentiment tehát nem az utánzásból fakad, amely folyamatos, általános és elkerülhetetlen jelenség az országok történetében, hanem az államnemzeti felfogás-

¹ Neheztelés, fájó emlék, ellenérzés – A szerk.

ból. Amelyet sajnos maguk a szerzők is osztanak, „az oroszoknak”, „a kínaiaknak”, „az amerikaiaknak” tulajdonítva, amit ezen országokkal vezetőik tesznek. Például így: „A kínaiak Teng és utódai alatt felhagytak a kommunista ideológia exportjával, és a határokon belül megtartották a párt uralkodó szerepét...” És Tajvanon vajon mit csinálnak „a kínaiak”? És mit csinálnak „a koreaiak”? Észak-Koreát csinálják vagy Dél-Koreát?

Mint írtuk, a gyenge koncepció és konklúzió két erős fejezetet fog közre Oroszországról és az Egyesült Államokról, amelyekről a szerzőknek láthatólag mélyebb ismereteik vannak, mint Kelet-Közép-Európáról.

Fölöttébb érdekes például az az elemzés, amely a választási csalások funkciójáról szól Oroszországban. Semmilyen erőfeszítést nem tesznek Moszkvában annak érdekében, hogy a csalásokat leplezzék, hogy komoly indokokat próbáljanak találni ajánló aláírások érvénytelenítésére, jelöltek diszkvalifikálására; szinte nyíltan történik az „urnakitömés”, az eredményhamisítás; a rágalmazó kampányok akadálytalanságát, leplezhetetlenségét biztosító médiamonopóliumot nem tagadják, nem ideologizálják meg.

A választási csalásokról akkor sem mondhatnának le, ha Putyin és pártja újraválasztása nem forogna veszélyben, mert a lényeg az, hogy a választópolgárok tudják, normálisnak tekintsék, elfogadják, beletörődjenek, hogy nincs választás, nincs alternatíva. Putyin ellen csak a legtaszítóbb „ellenfelek” (Zjuganov, Zsirinovszkij) indulhatnak el, a választás eredménye előre meg van határozva.

Az oroszországi „irányított demokráciával” nem a demokráciát, hanem az irányítást kívánták demonstrálni belföldön és külföldön. Az előre eldöntött eredményekkel megrendezett választások másik funkciója, hogy Putyin a saját táborának összetételét, belső viszonyait formálja: büntessen, jutalmazzon, cseréljen, kiemeljen, buktasson. Putyin választási bizottsága ad engedélyt a politikai tevékenységre, húzza meg a határt az ártalmatlan és az ártalmas ellenzék között.

Szintén lényeges, hogy a választások ily módon nem mérhetnek kormányzati teljesítményt: „A putyini államvezetés fő tudománya a képeség hiány elrejtése volt (és maradt). A csalárd választásokkal voltaképpen a hatalom hatékonyságáról kialakuló képet hamisították meg”, és a hatalom hatékonyságának hamis képével nyugtatták meg és félemlítették meg egyszerre a társadalmat, amelyet a számok gyenge, rosszléti államnak mutatnak, és amely „minden, csak nem konzervatív”, amely a hétköznapi élet színterén elnyugatosodik. Sőt „a hagyományos értékek” a válási mutatókat, az abortuszok számát, a templomba járók arányát tekintve sokkal kevésbé érvényesülnek benne, mint Nyugatban.

A választási csalások ellen utoljára 2011–2012-ben voltak jelentős tömegtüntetések. „A Kreml 2012 után sutba dobta a kísérletezést, hogy a nyugati jellegű demokrácia imitálásával támogassa meg otthoni legitimitációját. Továbbra is megtartják a tisztességtelen választásokat, ám ezek többé nem a rezsim népszerűségének és tekintélynek tartóoszlopai.” A Kreml azóta nem foglalkozik

azzal a váddal, hogy csak imitálja a demokráciát. „Az új cél a volt, hogy hiteltelennek tüntesse föl a nyugati dominanciájú nemzetközi rendet” a demokratikusnak mondott normáival együtt, és azóta ennek a rendnek az aláásására koncentrál, annak érdekében avatkozik bele nemzetközi konfliktusokba és folyamatokba.

Donald Trump ereje pedig annak tagadásában rejlik, amire az Egyesült Államok nemzeti büszkesége, patriotizmusa épült, hogy tudniillik az ország a világ élén jár, vonzereje egyedülálló, példát mutat, utánzásra, követésre érdemes és erre kész, ennek érdekében avatkozik be a világban zajló folyamatokba. Trump ezzel szemben azt képviseli, hogy ezzel a szereppel Amerika csak veszít. Az USA az első számú áldozata annak, hogy követik, hogy magához vonzza a világot, a bevándorlókat, hogy a követői egyre erősebb konkurenciát jelentenek a számára.

Trump szemében csak érdekharc van, csak a győzelem számít, az együttműködés csak árt, nincsenek win-win játszmák, az egyén, a közösség és Amerika csak akkor nyer, ha más veszít.

Minden állításnak harci funkciója van, és csak az számít, hogy a harci pozíciót erősíti vagy gyöngíti. „Ahogy

Masha Gessen orosz születésű amerikai újságíró rámutat, Trump és Putyin közös vonása, hogy megvetik az objektív igazságot. »A hazugság az üzenet – írja Gessen. – Nemcsak arról van szó, hogy Putyin is, Trump is hazudik, de ugyanúgy és ugyanazzal a céllal hazudnak: hogy arcátlanul kimutassák az igazság fölötti hatalmukat.« Furcsa módon mindkettejük hazugságait gyorsan és könnyedén le lehet leplezni. Mivel megcélzott közönségük nagy részének van hozzáférése alternatív információforrásokhoz, hazugságaik célja nyilván nem a megtévesztés. Legalábbis az egyik céljuk az, hogy bizonyítsák: a vezetők kellemetlen következmények nélkül megkerülhetik az igazságot.” Nem a hazugság és az igazság, hanem a győzelem és a vereség megkülönböztetése a lényeg. [...] Az igazmondók szándékukon kívül segítséget és vigaszt nyújtanak ellenségeiknek. Ezért veszítenek gyakran ők, és győznek a hazugok.”

A Krasztev–Holmes-könyv 2019-ben jelent meg angolul. Azóta lezajlottak az elnökváltó választások az Egyesült Államokban. Kiderült, Trump még meg tud bukni. Putyin már nem tud veszteni. Kérdés, hogy Orbán a mi Trumpunk vagy a mi Putyinunk.

Hogyan került a Kárpátalja 1919-ben Csehszlovákiához?

Tanmese a történetírásról

96

Arról olvastam egy tanulmányban, hogyan szabotálta a két világháború között Csehszlovákia a Kárpátaljának nemzetközi szerződésben megígért autonómiát és helyi vezetőkkel működő önálló tartománygyűlést. (A terület a II. világháború után a Szovjetunióhoz került, annak felbomlása óta pedig Ukrajna része, de az egy másik történet.) És felkaptam a fემem arra a mondatra, amely szerint a felosztott Magyarország Ung, Berreg és Ugocsa vármegyéjét, valamint Máramaros nagy részét az antant és Ausztria között 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germain-i békeszerződés ítélte Csehszlovákiának.

Nem értettem. Hogyan került ez oda? Hiszen a Kárpátalja soha nem tartozott Ausztriához, vagyis a dualista monarchia osztrák birodalom-feléhez. Megkérdeztem a tanulmány ifjú szerzőjét, aki azt válaszolta, hogy ezt olvasta a szakirodalomban, és nem gondolta, hogy ellenőriznie kellene neves, idősebb pályatársak állításait. Neveket szándékosan nem írok, mert nem akarok megbántani nálam százszor többet tudó hivatásos történészeket – a tanulság a lényeg –, de utánanéztem: tényleg sokfelé szerepel az az állítás, amely nekem gyanús volt.

Nem hagytam annyiban, megnéztem az osztrák békeszerződést. Azt találtam, hogy az nagyon részletesen leírja az apróra zsugorodott

Ausztria és Csehszlovákia határvonalát, amely – nézzünk a térképre! – a cseh–morva részekre vonatkozott, hiszen ott határosak. És aztán az 53. cikk mellékesen megemlíti:

„Österreich erkennt, wie es bereits die alliierten und assoziierten Mächte getan haben, die vollständige Unabhängigkeit der Tschecho-Slowakei an, die das autonome Gebiet der Ruthenen südlich der Karpathen mit einbegreift.”

Ez az országnéven kívül szinte szó szerint azonos a trianoni szerződés 48. cikkével, amely így hangzik:

„Magyarország, amint azt a Szövetséges és Társult Hatalmak már megtették, elismeri a Cseh–Szlovák Állam teljes függetlenségét, amely Állam magában foglalja a ruthéneknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.”

Vagyis miután aprólékosan rendezték Ausztria és Csehszlovákia határvonalát, mintegy mellékesen elismertették az osztrákokkal Csehszlovákia teljes területét, benne az őket egyébként nem érintő Kárpátaljával. Node ez nem odaítélés!

Az interneten hiába kerestem, semmilyen általam ismert nyelven nem találtam semmit. De eszembe jutott, hogy azért nyomtatott könyvek is léteznek még, például Halmosy Dénes Nemzetközi szerződések 1918–1945 című forráskiadványa (Közgazdasági és Jogi Kiadó – Gon-

dolat Kiadó, Budapest 1983.), amely megvan nekem. És lám, mit találtam a 89. oldalon: „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről”! Aláírták Saint-Germainben 1919. szeptember 10-én. Preambuluma pedig hivatkozik arra, hogy az elismerés „az Ausztriával mai napon kelt békeszerződés rendelkezéseinek megfelelően megállapított vagy megállapítandó határok között” érvényes.

Vagyis ugyanott ugyanazon a napon – nyilván részben praktikus okokból, hiszen a győztesek aláírói úgyis ott voltak – több szerződést kötöttek a „Szövetséges és Társult Főhatalmak”, azaz az Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán. Az egyiket a legyőzött Ausztriával mint az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállamával. Ez békeszerződés volt igen súlyos feltételekkel (Ausztria területének és lakosságának még nagyobb részét vesztette el, mint mi, az utóbbiak között német ajkúakat is), és ennek részeként rendezték az ország és Csehszlovákia viszonyát.

A másik dokumentum nem békeszerződés volt, hiszen az újonnan létrejött Csehszlovákia értelemszerűen nem állt háborúban senkivel. Ezt a győztes nagyhatalmak azért kötötték, hogy nemzetközi jogi érvénnyel elismerjék Csehszlovákia létrejöttét (a már 1919 júniusában elküldött Clemenceau-jegyzéknek megfelelően), és egyúttal kötelezzék nagy létszámú nemzeti kisebbségei

jogainak tiszteletbe tartására. (Amit aztán az első köztársaság fennállásának teljes ideje alatt folyamatosan megszegett.) Ezért nevezik a történetesek kisebbségi szerződésnek, de ebben rögzítették az új állam területét is, benne a Kárpátaljával. Ez jelentette az odaítélést, nem az osztrák békeszerződés.

Ez világossá tette, hogy miért nem találtam semmit az in-

terneten: a csehszlovák traktátus nem tartozott a legyőzött Központi Hatalmakkal kötött Párizs környéki békék közé, ahogyan összefoglalóan nevezik az 1919-ben Németországgal Versailles-ban, Ausztriával Saint-Germainben és Bulgáriával Neuillyben, 1920-ban pedig Magyarországgal Trianonban és Törökországgal Sèvres-ben aláírt dokumentumokat. (Az utóbbit később Lausanne-ban átirták.) „Kisebbségi szerződések” címen kellett volna keresni, de úgy is alig van valami, mert például az említett csehszlovák szerződésnek csak cseh, szlovák és ruszin nyelven van Wikipédia-oldala. Angolul egyetlen mondatot találtam róla.

Azt sem könnyű megtalálni, hogy ilyen kisebbségvédelmi megállapodást még öt további országgal fogadtattak el a nagyhatalmak. Ezek közül kettő szintén új állam volt: Lengyelország (vele a német békeszerződés napján és helyszínén írták alá) és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszlávia), amely az osztrákokkal és a csehszlovákokkal azonos napon, Saint-

Germainben hagyta jóvá a megálapodást. Ezenkívül Görögország (a török békével azonos helyen és napon) és Románia (külön, Párizsban) fogadott el kisebbségvédelmi szabályokat, amelyeket aztán a többiekhez hasonlóan figyelmen kívül hagyott, és a Népszövetségnek nem volt ereje ezeket betartatni.

Egy név esetében mégsem tartom magam a diszkrécióhoz, mert ez a pozitív példa. Az I. világháború utáni békeszerződések és kisebbségvédelmi szerződések világos megkülönböztetését és a fogalmak elmagyarázását egyetlen helyen találtam meg, bár nem merem állítani, hogy nincs több ilyen. Ez pedig Szalayné Sándor Erzsébetnek, a mostani nemzetiségi

ombudsmanhelyettesnek egy régi tanulmánya: „A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században”, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003. Innen tudom most már, amit tudok.

Ezek után a profi történészeknek a történelem iránt érdeklődő laikusként egy tanácsot tudok adni: ha valami a hétköznapi gondolkodás számára értelmetlen, mint például az, hogy egy Ausztriához nem tartozó terület hovatartozását egy Ausztriával kötött szerződés rendezte volna, akkor nézzenek utána. Ha megteszik, nem terjedhet el egy egymástól átvett tévedés a szakirodalom túlnyomó részében.

Byhon Győző: Híd

Amikor egy orvos történelmet ír

A nagy emberek (és nagy nemzettek) életének fordulóit vezetőik betegségei kormányozzák. A szerző, a német Ronald D. Gerste történész, de elvégezte az orvosi egyetemet is. (Egyetemista koromban az ilyen tudóst filosz-dögésznek nevezték...) Gerste e két szakma birtokosaként belát a szigorúan bizalmas, titkos háttértörténetekbe. Volt-e szifilisz Kennedy feleségének? Mitterrand hátfájása vajon mire vezethető vissza? (Prosztatarákja volt, ami áttérjedt a medencecsontokra.) Miért volt kövér VIII. Henrik? (Vérbajos volt és zabált.) Népek, országok sorsát befolyásolja (vagy fordítja meg) vezetőik titkolt/nyilvános betegsége. Igaz, hogy könyvét Churchill példájával indítja, aki élete során minden egészségpusztító szert bekapott, a whiskeytől a láncszivarozáson át az alvatlanságig mindent „kipróbált”, életveszélyes hajókázásai a halál árnyékát vetítették rá, aztán mégis kilencven évig élt. A szerző tehát kontrapunkttal kezd, ami rokonszenves írói gesztus. Egyébként, amit csinál, azt patográfiának – mondjuk: életbetegség-történetírásnak – nevezi. Ügyes.

Az író persze nem is a titkolt betegségek felfedése érdekli. Hanem inkább az, hogy e nagy emberek döntéseit mennyiben befolyásolta a közvélemény előtt eltitkolt betegségek sora. Kennedynak fáj a háta – ezt tudtuk, láttuk, van róla fénykép. De hogy hihetetlen szexuális étvágya milyen gyógyszerfüggőségből ered, azt még ő (a szerző) se tudta

megfejtani. (Nyolc-tízféle gyógyszer evett naponta, de hogy amfetamin marokszám volt köztük, az tuti...) Ugyanakkor viszont Kennedy politikai okosságára – a Disznó-öbölbeli kalandot leszámítva – nem hatott ilyen-olyan betegsége. A kubai válságot – mikor az oroszok rakétákat akartak telepíteni Kubába, és az összeütközés atomháborúval fenyegetett – Kennedy bravúros, csendes hadicsellel és diplomáciával oldotta meg.

Egy gyerekcsászár sorsával kezdi időben összevissza ugráló (rokon-szenvesen sorrendbe rakott) elbeszéléseit. A gyerekuralkodó, III. Vilmos, 1888-ban kilencvenkilenc napig volt trónon Németországban. Gégerákja volt, utólag ekképp rekonstruálták fokozatosan elhatalmasodó krákogását, majd elnémulását. Hihetetlenül kegyetlen műtéteken ment keresztül. Az akkori orvostudomány még gyerekcipőben járt, a 19. század közepén jelent meg a műtéti érzéstelenítés, mely aztán számos ellenzője ellenére sikeres lett. De a gyerekcsászáron ez még nem segített. Az ifjú pokolian szenvedett. Vagdosták a gégéjét, hangszálait sorra kitépték, egyik sem segített. Orvosai többsége nem hitt a rák diagnózisban. És ha hitt volna? Akkor se lett volna jobb neki, a nyakát összevissza trancsírozták volna, és Németország történetén ez mit se változtatott volna. Pedig itt a betegségmentesség sokat számíthatott volna: a német liberálisok az ő (mit mondjak: gyerekes) reformelképzeléseitől remélték a ka-

tonaállam, a bismarcki uralom leváltását. Hát ez nem jött össze. Utódja II. Vilmos lett, neki köszönhetjük az első világháborút (legalábbis felerészben) meg azt a sötét reakciós örökséget, amit a háborút lezáró békeszerződés robbantott be országában. Mellékesen jegyzi meg a szerző, hogy a 16. és 19. század között a fertőzőes betegségek több embert pusztítottak Európában, mint az ismétlődő háborúk. Itt rovom le tiszteletem Semmelweis Ignác előtt, aki a „gyermekágyi láz” (és gyermekhalálozás) ellen felfedezte a fertőtlenítő kézmosást, a hullaboncolás után a szülészetre érkező orvosok számára a vajúdószobába való belépéskor tette kötelezővé. (Halálos ellenfelei lettek, nem csoda, hogy bedilizett, aztán Bécsben az elmekórtani pokolban ápolói – gyógyító szándékkal? – agyonverték. De ez itt nem téma...) Ignác doktor több ezer asszony életét mentette meg.

Mulatságos história a Tudor-ház véres kezű asszonyának, Mária királynőnek epizódja (a *Bloody Mary* itókat róla nevezték el). Mivel egy uralkodóház legfőbb gondja, hogy legyen fiúgyermek utód, Mária mindent elkövetett (férje Fülöp tán impotens volt, de erőlködött), hogy az ország ne maradjon király nélkül. Az isten kegyes, a királynőnek nőni kezdett pocakja, a tejelválasztása is megindult, az udvar örvendezett, de aztán kiderült, hogy ez valami hisztérikus álterhesség, csak a hasa nőtt, ám gyereke nem lett.

Egyébként Mária attól lett „véres kezű”, hogy korábban irtotta a (VIII. Henrik uralma, a pápaságelenes Church of England alapítója alatt) protestánsra hajazó vallásra tért hivatalnokait. Sorban végzett

velük (Tower, felnégyelés, elégetés...). Mindezt csak azért, hogy visszaállítsa Angliában a katolikus hitet. Valószínű, hogy e megszállott gyilkolászás már betegségének tudható be, nem csak a pocakja nőtt szégyennek, de az idegrendszere is összeomlott. Így aztán a rekatolizálás nem sikerült, Mary királynő agydaganatban elhalálozott. Országos fellélegzés a sírnál. Utódjaként – bonyolult rokonsági keresztágak révén – a féltestvér, Erzsébet került trónra, aki negyvenöt éven át uralkodott, és megteremtette Anglia fénykorát, Shakespeare és Chaucer kultúráját meg sok más országnemesítő intézményt. Zárójelben jegyzem meg, hogy a két királynő uralma csendes polgárháború körülményeit hozta, mely elől a kivándorlók ezrei hajóztak Amerikába: az „alapító atyák” a véreskezűektől való menekülésből rekrutálódtak.

Mondom, a könyv ugrál az időben, hol az ókorban vagyunk, hol a mai Franciaországban, máskor a hitlerájban találjuk magunkat. Most épp Nagy Sándor rejtélyére lapoztam. Makedóniából indult, nyughatatlan fickó volt. Hamar félisten lett, verhetetlen hős és utolérhetetlen hadvezér. Pedig kegyetlen ifjú volt. Perzsiából keletre indult, Görögországot igázta le, de Théba ellenállt. A csodavárost lerombolta, lakosait egy kivétellel kardélre hányta (egy költőnek megkegyelmezett, mert kedvelte az irodalmat. De elpusztította Perszepoliszt, Babilont, Szúzát – a dúlásoknak semmi racionális vagy katonai értelmük nem volt. A fennmaradt papiruszok szerint az ifjú vezér a szokásos részeg tivornyák után adott parancsot e városok felégetésére.

Sokat ivott, itt a betegség, ami után az orvostörténész nyomoz: a sok pia. Felemésztette a hasnyálmirigyt, amit kiegészített a malária és más indiai betegségek ma már felderíthetetlen tömege. Mítoszát ifjú világhódítója teremtette meg: az akkori világot Egyiptomtól Indiáig, az arab félszigettel egyetemben leigázta. Új harcmodorral, zseniális stratégiával és csinos pofikával. Krisztusi korban, harminchárom évesen betegség végzett vele, de legendája mai napig a hadvezérek, diktátorok és ifjú trónkövetelők példaképe. Ja, a betegség nagy úr. Még az is lehet, hogy világhódító szenvedélyét – ma még ismeretlen – belső idegrendszeri elváltozás diktálta.

Kis epizód a könyvben Bach mester megvakítása. A kor híres sarlatánja akarja a zeneszerző rövidlátását korrigálni. „Gyógyító” tűszúrásai mérgezést okoznak, a szepszis általános lesz, és Bach, a zene óriása 1750-ben meghal. A Taylor nevű sarlatán vállalat von és megy tovább, következő páciense Händel, annak szemét is szurkálja, ő viszont azonnal belehal. Mi minden maradt e két óriás fejében zeneként, el nem játszott hagyományként, mikor e vadember megölte őket? De így megy a történelem Gerste szerint: Bach után már nem lehetett azt a fajta muzsikát játszani, jött Mozart és a bécsi klasszika, Bachot elfelejtették. Különbben is azokban az időkben csak olyan zenét játszottak, amelyeket az *akkori jelenben* szereztek. A tegnapi műveket nyomban elfelejtették. Bachot is, egészen Mendelssohnig és Hegelig, akik ezt a zeneóriást – 1829-ben, tehát majd száz év után, a *Máté passió*val – újra bevezették a pódiumra. Orvosi téve-

dés (kuruzslás) így vezet – mellékszálon – a művészetek fejlődéséhez.

A betegségek történelmet írnak, mondja a szerző. Ami fájó olvasmány, az Roosevelt sorsa. Már felnőtt korában (1921-ben) elkapta a gyermekbénulást, e fertőzés után lábai elsorvadtak, állni csak acél lábvédővel és hihetetlen akaraterővel tudott. Pedig akkor már bőven benne volt a demokrata párti politika csinálásában, és Amerika virágzott, a jazzkorszak, a középosztály gazdagodása, elővárosok virágzása – e sikerek közepén New York állam kormányzója lett. De jött a 29-es válság, és az amerikai csoda, úgy látszik, véget ér. De – a történelemben először – Rooseveltet (akarata ellenére: ld. betegség) negyedik ciklusra is megválasztották, épp a legrémesebb időben. A *New Deal*, a máig élő kvázi-szociáldemokrata program emelte ki Amerikát a szoáréból. Igaz e kiemelkedést csak a II. világháború hozta a haditermelés ipari fellendülésébe ágyazva. Akárhogy is, a kilábalást Roosevelt irányította. A japán támadást (pl. Pearl Harbort, a hadüzenet nélküli sanda pusztítást) Amerika túlélte, tönkreverte a japán flottát (midway-i csata), jött a normandiai partraszállás Európában (több mint tízezer áldozattal), hogy mi itt, Európában a hitlerájtól megmentve békében élhessünk...).

Roosevelt mindennek egy részét még megérte, de jött a legnehezebb feladvány: a jaltai konferencia (1945. február 4–11.). A lepusztult egészségű elnöknek alaposan betett a több ezer kilométeres hajó- és repülőút, meg a vita a ravasz diktátorral, Sztálinnal. Hát, ez nem jött össze neki, a bajszos keresztülvitte akaratát, birtokon belül volt, így a jaltai

rendszer (Kelet-Európa leigázása) a közelmúltig fennmaradt. Roosevelt tudta, hogy vesztett, feje felett Trumant jelölték utódjának, de nem törődött vele, annyira nem, hogy még az atomtitkot, a Manhattan-tervet meg a bombát se kötötte az alelnök orrára. Jalta után már ezzel se törődött. Beteg volt, halálos beteg.

Utolsó hónapjaiban már semmi sem érdekelte: shakespeare-i tragédia. Amerika legnagyobb, legrokon-szenvesebb, baloldali elnöke, 1945. április 12-én agyvérzésben elhunyt. Ez a történet mint olvasót is kikészített, bár ismertem a részleteket, Trumant is, vele meg az atomkorszakot (1945. augusztus 6-án, a bombával kezdődött, és hozta a hidegháborút; ami egyébként máig tart). Hiába tudom, hogy Trumannak igaza volt, hogy az Enola Gayt, a bombát szállító légi erődöt Hiroshima fölé küldte, a zseniális FDR tragikus sorsát a Mindenható igazságtalan döntésének érzem: mi minden lehetett volna, ha csak pár évet kap még... (Hülye kérdés, tudom, de nem bírtam megállni, hogy fel ne tegyem.) FDR máig ikonikus óriás, szimbolikus figurája a jóléti társadalom történelmének. Hát, ilyesmit is tud csinálni a betegség a históriával.

Rosszabbra is képes. Gerste végül belemegy a szifilitikus betegség történelmébe, rémes história az is. „A szifilisz túl azon, hogy több mint négy évszázadon keresztül világszerte a lakosság széles rétegeiből szedte áldozatait, az európai kultúrtörténetet is megdöbbenő mérték-

ben befolyásolta. Riasztóan magas a száma azoknak a költőknek, íróknak és képzőművészeknek, akik szifiliszben szenvedtek – megjegyzem, a mi listánkon ott lenne Ady Endre és Munkácsy Mihály is. A francia kultúra képviselői között feltűnően sok gyanús esetről tudunk. Közéjük tartozott Charles Baudelaire, Gustave Flaubert, Édouard Manet, Paul Gauguin és Henri de Toulouse-Lautrec. Beethoven ugyancsak...” – nem folytatom. A könyv méltó módon tiszteleg Paul Ehrlich német immunológus és Szahacsiro Hata előtt, akik kifejlesztették 1908-ban a Salversant...”, generációkat megmentve e rémes betegségtől. Stefan Zweig memoárjában (*A tegnap világa. Egy európai emlékezései*, 1941) szinte sírva meséli el baráti körének szörnyű históriáit, a szégyent, a „tisztos polgárok” lenézését, a bujkálást, a fájdalmat, ami e *malais*-zel járt, merthogy Bécs nemcsak táncolt... Ez is a betegségek történelmet forgató kegyetlen titkai közé tartozik.

Az olvasót megkímélem attól, hogy oldalakon keresztül olvassa, milyen egészségesnek tűnt Hitler – a hipochondrájával együtt – egész életében. A sors így játszik az emberiséggel, amit úgy hívunk, hogy történelem.

Ronald D. Gerste: Történelmet író betegségek. Fordította: **Győri László.** Corvina Kiadó, 255 oldal, 4490 forint.

Akiből zsidó lett

„[...] középiskolás koromban ki akartam lépni az otthon, a szüleim latinos és magyar történész világából, ez okból jöttem Pestre, választottam az orientalisztikát, a Közel-Kelet legrégibb régiségét, a héber nyelv elvitt a judaisztikához, a magyarországi zsidó történelemhez [...]” – mondja a 84 éves Komoróczy Géza orientalista, történész, egyetemi tanár a 650 oldalas életútinterjúját közreadó kötet záró megjegyzéseiben. Valamivel korábban így foglalja össze zsidó tárgyú munkái egy részének szándékát: „[...] a magyar zsidóknak / zsidó magyaroknak / magyarországi zsidóknak szerettem volna megmutatni, hogy a világ más országaiban élő zsidó nép részei [...]. A magyaroknak pedig azt, hogy az ország történetének van jelentős zsidó szála, a nemzeti történelem kivághatatlan része ez is.” Itt indokolt megjegyezni: az utóbbi idézet első mondatában szerepel ugyan a zsidó identitás három változata, de a következő mondatban a magyarokról, mint az előbbiektől eltérő entitásról esik szó. Az interjúkötet egészéből kitűnik, Komoróczy és az őt kérdező Hargittai István elutasítja az ilyen szembeállítást. Alkalmi pontatlanságról van tehát szó, amit jelez például, hogy mindketten elítélően említik Antall József 1990. júliusi, a Wesselényi utcai gettóemlékmű avatásán elmondott beszédét, a szoft antiszemitizmus-ellenesség meglehetősen szokványos fordulata: „Mi az önök mártírjaira éppúgy emlékezünk, mintha sajátjaink lennének.”

Komoróczy a tőle más ügyekben is idézhető élességgel állapítja meg, a magyar társadalmat és a „zsidókat” a mi és ők ellentétpárba helyező mondat a magyar gondolkodásnak az a változata, „amely akkor sem venné be a zsidóellenesség elutasítását, ha a miniszterelnök egyenes szóval ajánlaná (de mint Antaltól Orbánig látjuk: nem teszi).”

Komoróczy számára a zsidóság nem egyszerűen tudományos életművének meghatározó témája, a hebraisztikának, a judaisztikának a magyarországi zsidóság történetének „tárgya”, hanem identitásának is meghatározó eleme. Mindenkinnek annyi arculata van, ahány csoport-hoz tartozik, ezeknek az identitásoknak szervesen kell illeszkedniük egymáshoz – írja. „Ebben az értelemben vagyok magyar, zsidó, értelmiségi (tanár, kutató).” Politikai tekintetben nyugatosnak, klasszikus értelemben liberálisnak mondja magát, aki elutasítja a magyar nemzet etnicista felfogását, az így konstruált nemzetnek nem tud tagja lenni, „de azt, hogy magyar vagyok, nem adom” – jelenti ki. Testileg nem zsidó – olvashatjuk vallomását –, ha tettszik, keresztény, mert megkeresztelték, de abban az értelemben, ahogy ma használják, etnikai, kirekesztő fogalomként, „[...] biztosan nem tudok keresztény lenni, egyszerűen csak nem zsidó vagyok. [...] Beállítottságomban, gondolkodásomban, szellemi elkötelezettségemben ellenben zsidó vagyok” – mondja. Máshol arról beszél, metafizikai értelemben

kamaszkora óta nem vallásos, de a „zsidó vallásos élet lényege, szekuláris nézőpontból, a személyes felelősség, ebben a tekintetben nyugodtan vállalom, hogy zsidó vagyok”. Ha viszont egyetlen dologgal kellene felelnie az önmeghatározást firtató kérdésre, azt mondaná: a tudományos kutatás, az egyetem, ez az identitása, rokoni és baráti körben is.

Tematikáját tekintve az interjúkötet a fentebbieknek megfelelően dominánsan Komoróczy tudományos, oktatói, publikációs tevékenységéről, ennek intézményi és személyi környezetéről szól, valamint az ezzel csak részben azonos, bármilyen értelemben értelmezett, zsidóságot érintő kérdésekről. Ugyanakkor az interjúalany élete egyes mozzanataira kitérve vagy más apropóból jócskán esik szó egyebekről is. Komoróczy érzékelhetően örömmel beszél tudományterületének részleteiről, az ókori Kelet fennmaradt szövegeinek megfejtéséről, közzétételéről, különböző országokban élő kollégáival kialakult személyes kapcsolatairól. Az interjú ezen részei természetes elemei a memoárnak, fontosak tudománytörténeti szempontból, de feltehetően kevésbé izgalmasak a laikus olvasó számára, sőt bizonyos részek nem is feltétlenül követhetők, hiszen a szakmai elkötelezettség lendülete sokszor bennfentessé teszi a mondanivalót. Viszont a szélesebb közönség számára is érdekes lehet annak megismerése, hogyan működik, működött a tudomány, kezdve ott, hogy mennyi a véletlen szerepe a szakterületen belüli témaválasztásnak, egészen odáig, hogy az oktatáspolitikát, a Tudományos Akadémia mennyiben tekinti fontosnak, vagy éppen nem fontosnak, egy tu-

dományos terület támogatását, például az állami egyetemi képzés, kutatás feladatának a judaisztikát, a hebraisztikát, a héber nyelvvel való tudományos foglalkozást, vagy véli úgy, az ilyesmi a zsidó felsőoktatás, a Rabbiképző reszortja.

Az ókori Kelet iránt érdeklődőknél szélesebb közönség számára is érdekes, amikor Komoróczy felidéz, hogy pályája első szakaszában, a sumerekkel foglalkozva, ismeretterjesztő írással szállt szembe az akkor szélsőségesnek tartott, tudományos mércével amatőr sumer–magyar rokonságot képviselő nézetekkel. Nem hitte volna – olvashatjuk most –, hogy „ezek az elmélet látszatú örültségek napjainkra szinte vallás rangjára emelkednek, bekerülnek a tankönyvekbe, az oktatásért és kultúráért felelős miniszter képviseli és intézményesen támogatja” az ilyesmit. Szintén túlmutat a szűkebben vett szakterületén, amit Komoróczy a társadalmi formációkról mond. Soha nem volt marxista, és ismeretei alapján, miközben természetesen nyilvánvaló, hogy az ókori társadalmak jelentős részében voltak rabszolgák, nem látta használhatónak a „rabszolgatartó társadalom” meghatározást. A formációelméletet a keresztény üdvtörténet szekuláris változatának nevezi, mert úgy látja, a történelemnek a problémamegoldás a mozgatója, nem az osztályharc. Tókei Ferenc nézetét az ázsiai termelési módról a merev marxi formációelmélet fellazításának tekintette – mondja –, de tárgyi ismeretei alapján ezt is megalapozatlannak tartotta. Az ókori Mezopotámia általa ismert ékírásos forrásai alapján nem látta bizonyíthatónak Polányi Károly nézetét sem a piac nélküli

kereskedelemről, de közben a szerzőt tisztelettel, elismeréssel említi.

Aki semmit nem tud Komoróczyról, néhány, a könyvben is tárgyalt életrajzi tény nehezen tudna összehangolni nemcsak a jelzett identitással, de a könyv védőborítójáról rá néző portréval, a leginkább ortodox rabbit idéző Komoróczy-arcképpel sem. Zsidós szakálláról is beszél az interjúban. Kitűnik, már 1956-ban, az Eötvös Kollégiumban is szakállas volt, ami november 4. után tiltakozásnak számított. Séri-zsidó megbélyegzést kapott társaitól, feltehetően akkor még csak ókori keleti érdeklődése alapján. Arcdísze 1968-tól, iraki útjával vált véglegessé, ő asszír stílusúnak nevezi, majd azt is mondja: „A zsidó szakáll, mint ismertetőjegy velem maradt [...]” Ézsaiást idézi, Jesaijaként írva a nevet: levágása megszégyenítés.

A családnév y-os változata eleve utal a nemesi származásra, elszegényedettek voltak a felmenők. Nagypapa az első világháború után Erdélyből települt át Magyarországra, apja volt a családban az első, aki egyetemet végzett, ő is, mint fia, Eötvös-kollégista volt, levéltáros lett, a Felvidék visszacsatolásakor Kassára nevezték ki vármegyei főlevéltárosnak. Komoróczy is ott kezdte az elemi iskolát. Apja hadifogságba került, de a családot, a kisgyerekeket és édesanyjukat 1945-ben kitelepítették, egyszerűen áttették a magyar határon. Mire legyenek irredenta? – teszi fel a kérdést, máshol kimondva is elutasítja a sérelmi, ahogy nevezi, „rejtett revíziós” politikát. Publikációit említve tér ki több helyen is nemzetfelfogására, az ő kifejezésével „a nemzeti hagyományokba, a nemzeti nagylét hamis mítoszába” bezárkózás számá-

ra elfogadhatatlan következményeire, a dualizmus kori függetlenségi párti örökségből származó antiszemitizmus forrásaira. A nemzet – mondja – számára polgári fogalom, nem faji, etnicista, a nemzet tagja az, aki itt él, és vállalja a szolidaritásközösséget.

A kérdező egy helyen merészen megfontoltnak nevezi interjúalanyát, de ezt árnyalja, amit könyv címe jelez (*Jeremiás nyomában*). Kitűnik, Komoróczy prófétai példaképe Jeremiás, aki erkölcsi eszményei felől bírálta a politikát, ha falat látott, nekiment. Talán lehetett volna ilyen – mondja –, de a történeti kutatásokból nem akart kilépni, 56-ban megfogadta, hogy minden politikai ambícióját az ókori történelemben éli ki. Ugyanakkor a hetvenes évek vége felé már úgy látta, nem lehet megkerülni a politikát. Másként gondolkodónak tekintette magát, politikai cselekvés nélkül, véleményét áthal- lósos szakmai írásokban képviselte.

Komoróczy karaktere, az ezt bemutató direkt közléseken túl, több más tárgyú megnyilvánulásából is kibontható. Fel-fel tűnik az egyébként magabiztos és tudományos teljesítményére büszke ember önreflexiója. Beszél arról, hogy jellemzően túlírja munkáit; angol kiejtéséről valaki azt mondta: angol nyelvű megszólalása úgy hangzott, mintha magyarul beszélt volna; csak már amikor először tanított Amerikában, szembesült az- zal, hogy az ókori neveket ott angol- san ejtik ki. Elmondja, az egyik leg- találhatóbb jellemzést egyik tanára adta róla, aki lebeszélte arról, hogy orvos- nak tanuljon, mondván: nem lenne jó orvos, mert nem a betegek érde- kelnék, hanem a betegség. Beszámol arról, hogy a szokásokat félresöpör- ve, felkérés nélkül is felszólalt kon-

Körizs Imre

Farkasfogvetemény

A talányos című *Herscht 07769* Krasznahorkai László ötödik nagy lélegzetű fikciós prózai munkája – ezzel a kissé körmönfont megfogalmazással igyekszem jelezni a „regény” műfaji besorolás problematikus helyzetét, általában és az író életművében is. A világhír már régen elvezető, nagy ívű pálya legújabb állomásához érkezve érdemes áttekinteni az eddigi út főbb pontjait. Az író huszonkilenc éves korában, 1985-ben megjelent *Sátántangót* egy elbeszéléskötet után (*Kegyelmi viszonyok*, 1986) viszonylag hamar, 1989-ben követte *Az ellenállás me-*

gyéninek nevezi helyesírását, más-
hol pedig kifejti: a helyesírás nem
törvény, legfeljebb konvenció, van-
nak helyesírási rögeszméi, amelyek
időnként változnak is. Büszkén emlí-
ti, volt már olyan eset, amikor köny-
vében jelezték, a helyesírás a szerző
felfogását tükrözi.

A kötet kérdezője, Hargittai István
akadémikus tudománytörténész.
Más tudósokkal készített interjúi
korábban hat kötetben jelentek meg.
A mostani könyv az ő ötlete volt.
Eleinte hagyományosnak nevezhető
technikával dolgoztak, de a járvány
miatti bezárkózás után e-mailben
folytatták a munkát, amit ez év ja-
nuár 15-én zártak le.

Hargittai István: Jeremiás nyomában. Beszélgetések **Komoróczy Gézával.** Budapest, 2021, Magvető. 726 oldal, 5999 forint.

lankóliája, míg a harmadik regény-
re, a rövid *Megjött Ézsaiás* című
írással 1998-ban mintegy bejelentett
Háború és háborúra már 1999-ig, tíz
évet kellett várni, a negyedik pedig,
az ötszáz oldalas *Báró Wenckheim
hazatér* további tizenhét év után,
2016-ban jelent meg.

A két utóbbi regényt megelőző idő-
szakokban Krasznahorkai inkább
elbeszéléseket írt, illetve az első
olyan könyve, *Az urgai fogoly* (1992)
után, amely Mongóliában és Kíná-
ban játszódott, a kétezres években
ugyancsak elbeszélésekkel – *Észak-
ról hegy, Délről tó, Nyugatról utak,*

Keletről folyó (2003), *Seiobo járt odalent* (2008), illetve a *Rombolás és bánat az Ég alatt* (2004) esetében riportázzsal tért vissza a távol-keleti témákhoz. Az *utolsó farkas* című, 2009-ben megjelent elbeszélést, amely a keleti könyvek után új pályaszakasz nyitányának is tekinthető, már csak a *Herscht 07769*-cel való motivikus összefüggései miatt is érdemes kiemelni.

Az író a Wenckheim-regény megjelenése előtt az általa adott esszé-isztikus interjúkat gyűjtötte egybe, utána pedig egy kisebb lélegzetű regényt jelentetett meg (*Aprómunka egy palotáért*) – a kisregény Krasznahorkai mondatépítményei olvastán alighanem használhatatlan kategória –, illetve valamivel korábban, már ugyancsak 2018-ban ez utóbbi könyv nagyon szép kivitelű, remek képekkel illusztrált, dokumentatív előtanulmány-kötetét adta ki *A Manhattan-terv* címmel. Ezenkívül vannak olyan elmélyült intermediális kísérletei is, mint a Max Neumann festőművésszel együttműködve készített, rendkívül feszült atmoszférájú, expresszív, *ÁllatVanBent* című kötet, illetve a hasonló mértékben, bár másképpen intenzív hatású *Mindig Homérosznak*, amelyben a menekülő főhőst Neumann festményei mellett QR-kódok révén Miklós Szilveszter elképesztő dobszólóival („érhangjai”-val) kísérheti az olvasó, vagy inkább vehet részt maga is a menekülésében.

Az új könyv tehát az ötödik nagy regény, amelynél mindössze az öt évvel korábbi *Báró Wenckheim hazatér* a hosszabb. Ezzel az előző, Magyarországon játszódó regényével Krasznahorkai akkor, huszonöt év után, mintegy hazatért, hogy most

ismét elhagyja az országot, az új könyv cselekményét Németországba helyezve. Kana a neve a városnak, ahol a könyv története játszódik, de a helyszín ettől egyáltalán nem nevezhető fiktívnek: a porcelángyártól, a Saale folyón át a Sankt Margarethenkirchéig és a címbe emelt irányítószámig minden vonása a Kelet-Németország déli részén, Thüringiában elhelyezkedő Kahla városát idézi.

A főhős a másik címszereplő, Herscht, akinek teljes neve a könyv alcímében – „Florian Herscht Bach-regénye” – olvasható. Az emberfeletti erejéhez képest szerény értelmi képességekkel rendelkező karakter bizonyos tekintetben olyan, mintha a Don Quijote-i Wenckheim báró Sanchó Panzája lenne, bár a való életben szinte semmivel sem igazodik el jobban nála, míg az egyéniségének fontos elemét jelentő megszállottság révén olyan korábbi Krasznahorkai-hősökkel is rokon, mint a *Háború és háború* Korim Györgye.

A könyv belső címlapján a cím és az alcím alatt még egy műfaj-meghatározás is szerepel: „Elbeszélés”, ami nehezen értelmezhető, hiszen a könyv négyszáz oldalas, az „elbeszélés” viszont kisepikai műfajt jelöl. A helyzetet árnyalja, hogy a német kiadás borítóján nagy betűkkel ez szerepel: „Roman”, azaz regény.

A mű nyelvi spektruma egyébként érdekesen irizál a magyar és a német között: az egyik szereplőt a szöveg „a Vertreter”-ként emlegeti, egy másikat pedig így jelöl: „a Revierförster”. Ezek nem tulajdonnevek: az egyik szó a főhős lakását magába foglaló – többnyire ugyancsak németül, „Hochhaus”-ként emlegetett – ház „közös képviselő”-

jét vagy gondnokát jelenti, a másik pedig a város körüli területek „főerdész”-ét. Ugyanilyen feltűnő, hogy a könyvben egyes német tartományok a német nevükön szerepelnek, például Szászország „Sachsen”, Bajorország „Bayern” formában. (Ehhez képest Lipcse és Drezda: Lipcse és Drezda.) Ugyanennek az elidegenítő stratégiának a része lehet az is, hogy a magánhangzóra végződő német tulajdonneveket a szöveg a magyar helyesírás szabályaitól következetesen eltérve toldalékolja, például így: „Jena-ba”. A különös megoldás egyik kirívó esete az erdélyi származású, feltehetőleg magyar vonatkozásokkal rendelkező szereplőhöz kötődik, akinek a toldalékkal ellátott nevét ugyancsak így írja a szöveg: Ilona-hoz. Nem lettem volna a német fordító helyében, amikor a szövegnek ezeket a furcsa oszcillálásait kellett érzékeltetnie.

Más esetben viszont könnyebb helyzetben lehetett a fordító, mint a magyar olvasó. Krasznahorkaira már pályája elejétől jellemzőek a hosszú bekezdések, illetve mondatok: terjedelmük ellenére ezek mindig rendkívül teherbíróak és világosak, ami a névmások, kötő- és utalószavak használatának kidolgozott művészi stratégiája nélkül nem volna lehetséges. A szöveg azonban helyenként így is megszenvedi a nyelvtani nemek hiányát, mert ami a németben vagy az angolban az *er/sie* vagy *he/she* alternatíva miatt rögtön világos, ott a magyar kénytelen például az *ő*/az kissé steril hatású megkülönböztetésére hagyatkozni.

Az új könyv nem csupán egyetlen mondat, hanem egyetlen bekezdés is. Vannak címszerűen kiemelt elemek a szövegben, ezek azonban

legfeljebb szövegközi belcímek lehetnének, mert nem kezdődik velük új oldal. Radnóti Sándor alighanem téved, amikor újabb, feltűnően rövid (a végéig csak kettőt kell lefelé szkróllozni), de szokás szerint alapos kritikáinak egyikében, a *Revizoron* ezeket „fejezetcímek”-nek nevezi. Ezek a néhány szavas kiemelések valóban csupán vizuálisan törik meg a folyamatos szöveg egynemű oldalképeit, mert az aktuális tagmondatba nem számítanak bele, a szöveg átugorja őket, mintha mondjuk csak lapszéli jegyzetek lennének. És nem is az utánuk következő szövegrészek címeiként működnek, hanem az előző részekből vannak kiemelve: ez az oka, hogy a könyv elején nincs is ilyen „cím”. Az elsővel – „a semmiben a semmiből” – a tizenegyedik oldalon találkozunk, és ez nem más, mint egy fél oldallal feljebb olvasható szókapcsolat kiemelt megismétlése. Az olvasó tehát itt könnyen felismerheti a nagybetűs kiemelés szövegbeli eredetijét: a könyv mintegy használati utasítást ad magához. Erre azért is szükség van, mert ez az azonosítás később nem ilyen egyszerű, a *„Falsche Welt, dir traue ich nicht”* kiemelt idézetet például tizenöt oldal választja el attól a helytől, ahol a szövegben eredetileg feltűnt.

Mire jó ez? Alighanem figyelmesebb olvasásra késztet. A háttérben sejtethető alkotáslélektani szempontokon túl voltaképp a könyv oldalait képező, bekezdésektől nem tagolt szövegtéglalapok is ezt a célt szolgálják: az olvasónak figyelmesen kell olvasnia, hiszen ha elkalandozik, nem egykönnyen tudja felvenni a fonalat. És van még egy hatása ennek az antik eposzok hexameterfolyamaira emlékeztető tagolatlanságnak: amikor

valami előre nem látható dolog történik – eltűnés, gyilkosság, merénylet –, az mindig rendkívül váratlan ebben az egynemű tipográfiai közegben, és sokkal nagyobb az ereje, mintha mondjuk külön bekezdés, hovatovább fejezet kezdődne a fordulattal.

Miről szól a könyv? A nevelőotthonban felnőtt, nagy erejű, békétűrő és eleinte igencsak tompa agyúnak tűnő Florian Herscht egy mikrovállalkozás egyetlen munkatársa: a kis cég Bossznak nevezett tulajdonosával együtt tisztítják meg a graffitiktól a környék épületeit. A Bossz neonáci szervezete merényletekre készül, fegyvereket halmoznak fel, de mindenekelőtt Bachot játszanak, műkedvelő szimfonikus zenekarba tömörülve, nem túl jól. Fontos szerepet játszik a könyvben egy Köhler nevű fizikatanár is, aki meteorológiai állomásának működtetésébe bevonja Herschtet, miközben az anyagról és az antianyagról előadott nézeteivel teljesen megbabonázza. Florian Herscht ezért kezdi levelekkel bombázni Angela Merkelt: hogy intézkedjen a világot fenyegető fizikai megsemmisülés, a gyakorlatilag a Nagy Bumm óta tartó apokalipszis tudatosításában. (A feladóhoz csak a családnevét és az irányítószámot írja – a válasznak szerinté úgyis meg kellene találnia –: ez maga a könyv címe.) Herscht életét tehát e négy tényező határozza meg: a munka, Bach, a kancellár asszony és a neonáci sejt mindennapi, nem túlságosan izgalmas, nem különösebben veszélyes vagy közvetlen társadalmi fenyegetést jelentő élete.

A könyv első negyedének kényelmes környezetrajzában az egyetlen esemény bizonyos titokzatos falfirkák feltűnése: egyes Bachhoz köthe-

tő épületeken farkasfej jelenik meg, a WIR felirattal. A Bossz valamilyen homályos okból ezt (a szemében a németiséget megtestesítő Bach emlékhelyeinek meggyalázását – de hát éppen farkasfejekkel?) szélsőbaloldali dolognak értelmezi, és a többi náccal próbálja megfigyelni a lehetséges helyszíneket, de nem jutnak semmire. Az első igazi fordulatot Köhler eltűnése jelenti, de a cselekményt a könyv közepén egy banális fordulat indítja be igazán: egy dél-amerikai pár elleni merénylet, amelynek motivációja eredetileg nem is a rasszizmus, hanem az, hogy a férfi megvédi a feleségét, amikor az egyik magáról megfélemezett neonáci meg akarja erőszakolni. A városka körül farkasok is feltűnnek – az ezzel egyébként össze nem függő graffitikkal együtt ez már látványos motívum –, ezek közül kettő a regény emlékezetesen artisztikus befejezésében is megjelenik. A cselekmény tehát a merénylettel gyorsul fel, de igazi fordulatot az jelent, amikor Herscht felismeri, hogy a „brazilok” által vezetett benzinkút felrobbanása nem baleset volt, és emiatt főnöke, a Bossz, illetve a náci ellen fordul, és egyiket a másik után öli meg.

A rendőrség tanácstalan, ami kis sé életszerűtlen a majdnem mindvégig a valóságosság igényével fellépő könyvben. Ugyanígy nehezen érthető, amikor a Bossz alibit akar magának biztosítani az együgyű Herscht révén, miért egy olyan telefont ad neki, amelynek memóriájában ott van a merénylet elkövetésének felvétele. A regény második felére a Merkel-levelek, illetve a mögöttük álló apokaliptikus egzaltáció is háttérbe szorul, igaz, átadja a helyét a

nácivadászat nem kevésbé intenzív feszültségének. Igazán talán csak egy mozzanat lóg ki a könyv világából: egy rétisas odaszokik az elvadult Herscht mellé, és amikor őt veszély fenyegeti, le-lecsap a magát parókával álcázó, félszemű neonáci nőre. A nő az egyik ilyen támadás során egyszer úgy védekezett, hogy „nyújtott kézzel megpróbálta elkapni a nyakát” – mármint a sasét –, ami a sas egyébként is valószerűtlen cselekményszálán belül már-már a komolytalanságig valószerűtlen.

A valósághoz való ambivalens viszony érzésem szerint a könyv egyik fő problémája. Egyes pontokon a szöveg reális, de kétdimenziós marad: ilyen egyes mellékszereplők rajza vagy például az a néhány elég funkciótlanul tűnő – mert környezetrajznak csenevész – oldal, amely egy krizantémfesztivál tervezgetéséről szól. Ilyen a rendőrök érthetetlen tehetetlenkedése: a város nagy erejű bolondja mégiscsak eltűnik a náci sérelmére pusztá kézzel vagy legfeljebb széklábbal elkövetett gyilkosságokkal egy időben. (Nyilván ezért van szükség arra, hogy – szinte csak futólag – a könyv egy másik szereplőjéről is megtudjuk, hogy erős, ha nem is herschti nagyságrendben; és ő ráadásul zsidó is...) A könyv befejezése semmivel sem kevésbé életszerű, mint a rétisasos jelenet, de ebből az utolsó, erősen költői – és amennyire a maga bizarrsága ezt egyáltalán lehetővé teszi, az elbeszélés során elő is készített – jelenetből nagy költői erő árad, ezért az olvasónak aligha jut eszébe a valószerűség számonkérni rajta.

Mindettől független, de az olvasónak néha kedvét szegő benyomás, hogy a logikai-szerkezeti nagyvona-

lúságok mellett a regény nyelvében is vannak egyenetlenségek. Ilyen például a következő megfogalmazás: „a rendőrökkel nagyjából egy időben kanyarodtak be a Bach-Malomhoz, a Bachok első telephelyéhez, amint még a kocsiban a Bossz Floriannak nevezte.” A „nevezni” ige mellett a „-nak/-nek” rag le van foglalva annak kifejezésére, hogy valaki *minek* nevez valamit: azt, hogy ki az, *akinek* így nevezik azt a valamit, talán máshogyan kellene jelezni. Furcsa azt olvasni egy emberről, hogy „Kana kissé távolabbi szomszédságában élt”, hogy valaki a fürtös paradicsomot „hosszan ízlelgette a szájában” (hol máshol ízlelgethette volna?), vagy hogy „Ringer asszonyt erős fából faragták”, hiszen az állandósult szókapcsolat ilyenkor „kemény fát” emleget, és ha ez esetleg közhelyszerűen hatna egy irodalmi szövegben, az egyik elem lecserélése még nem orvosolja a problémát. Ugyanígy nehezen érthető, hogy valaki miért „oda se ránt”, ahelyett, hogy rá se rántana: az ilyen kifejezésekben nem cserélhetők tetszés szerint az egyes tagok. Furcsán hangzik, hogy valaki „soha se hagyta abba, egy napra se, hogy frissítse az oldalát”, mert az abbahagyás véglegességet feltételez. Az egész regény, mint már volt szó róla, egyetlen mondat, amelynek szintaxisa mindvégig világos. Éppen ezért furcsa a következő rész, amely egy árucikk félretételéről szól: „beugorhatsz érte bármikor, kacsintott rá az, ami általában pénteken történhetett”. Itt az „az”, ellentétben a megszokott használattal, nem az utána következő „ami”-re utal, hanem nyilván az előző tagmondatban már egy másik szereplője által lefoglalt „ő” helyett áll, ami megakaszt-

ja az olvasást. Persze a megakadás, kizökkentés is vezethet esztétikai élményhez, de itt nyilván nem erről van szó. Ezek mindenesetre apró pontatlanságok, amelyekből alig van több, mit egy tucat, de annál inkább igaznak tűnik, hogy kicsit gondosabb szerkesztői munkával könnyű lett volna megóvni tőlük a szöveget.

A német kiadó honlapján Ingo Schulze – „nem irigykedve, hanem a megajándékozottak hálájával” – azt írja, hogy Krasznahorkai „a mai német regényt” írta meg. Ahogy korábban volt is róla szó, Magyarországgal összefüggésbe hozható mozzanatok valóban csak szórványosan szerepelnek a szövegben, a nemzetközi neonácizmus magyar vetületeit leszámítva olyan vonatkozások tűnnek fel benne, mint egy-két magyar keresztnév, egy szilvapálinkás üveg vagy egy citera. Ettől persze senki sem gondolhatja, hogy azoknak a

metafizikai, ökológiai, társadalmi és lélektani problémáknak az érvénye, amelyeket a regény felvet, csak Németországra korlátozódna. A *Herscht 07769* ugyanakkor odaállítható Kun Árpád *Boldog Észak* című könyve mellé: mindkét könyv egy magyar író jelenben játszódo regénye, amelynek azonban lényegében nincsenek adatszerű magyar vonatkozásai. Népesebb kultúrákban természetes, ha egy kortárs idejű regény cselekménye teljes egészében idegenben bonyolódik, a magyar, különösen az újabb magyar irodalomban ez megbecsülésre méltó ritkaság, Krasznahorkai László komor társadalomkritikától áthatott, legjobb oldalain költőien kifejező könyvét már csak ezért is különleges hely illeti meg.

Krasznahorkai László: *Herscht 07769.* Florian Herscht Bach-regénye. Budapest, 2021, Magvető. 434 oldal, 5990 forint.

Stuber Andrea

Lábbal szavazni a színházra

A mindenes néző gyakorlatának része a mászkálós színház. Em-lékszem például bő harminc évvel ezelőtről egy *Ahogy tetszike*, amelyet kastélyparkban játszottak a szolnoki színészek Fodor Tamás rendezésében, s a közönség ment, mendegélt utánuk a változó helyszínekre. Vagy ott volt 2008-ban a Bodó Viktor rendezte vándorlás *Szentivánéji álom* előbb Nyíregyháza-Sóstón, egy kiérdemesült anya- és csecsemőotthonban,

majd egy másik szériában a zsám-béki rakétabázis üresen tátongó silói között. A Krétakör Színház A *Nibelung-lakópark* előadással a Budavári Sziklakórházon vezetett végig, a Stúdió K *Peer Gyntje* a kőbányai pincerendszeren. A temesvári színház egyszemélyes Mady-Baby produkcióját buszon közlekedve néztük végig Borbély B. Emília-tól. Házon belül is akadnak olykor több helyszínes bemutatók. A néhai Színház- és Filmművészeti Egye-

tem épületeit és udvarait jó pár előadás keretében végigbókláztam, egyebek közt Zsótér Sándor *Lear királya* és Gorkij *Anyá* című művének színpadi verziója nyomában. A fővárost járó színházra is akadt igen sikeres példa; a STEREO Akt buszos előadása 2013-ban, a *Pro-menád*.

Amit 2021 tavaszán az East End nevű társulás *Idővonat* címmel sétaszínházként kitalált Pest utcáira, azt a járványhelyzet ihlette, és koronavírus-konformnak készült: olyan nézőkkel számolva, akik nincsenek sokan. Nyolc, maximum tíz jegyet adtak el egy csoportnak, hogy a résztvevők maszkban, fejükön fülhallgatóval, egymástól távolságot tartva gyalogolják végig az előadást. (Egy estén három csapat vág neki az útnak félórás különbséggel elindítva.) A cél az, hogy színházi stilizáció segítségével ránézzünk a város megváltozott helyszíneire, avagy megváltozott önmagunkra egy zárkózott év után.

Az East Endet két fiatal hozta létre: Gardenő Klaudia bábrendező-hallgató és Komán Attila dramaturgnövendék. Az egyikük a Felvidéken nőtt fel, másikuk Erdélyben, mindketten szereztek személyes tapasztalatokat a világban, különböző fajta színházakban. A Vas utcai tanintézményben találkoztak és váltak alkotótársakká. Mögöttük volt már néhány projekt – például Zoom-bemutató karantén idején –, amikor létrehozták ezt a nyílt színi performance-t, amelyet a Trafó karolt fel és juttatott el a premierig.

A Falk Miksa utca elején, a Columbo-szobornál találkoztunk. Akik ismerték és meg is ismerték egymást elfedett arccal, összeölel-

keztek. Hatalmas ölelésdeficit halmozódott fel az elmúlt esztendő alatt. A kiindulópontnál eszembe jutott, hogy szeretném, ha egyszer majd szoborpark nyílna Felcsúton a stadionban. Hogy befogadja az utóbbi évtizedben elszaporodott budapesti köztéri alkotások közül azokat a kétéseket és kétségtelenekeket, amelyek koncepciózusabb, tudatosabb és a művészi értékre fogékonyabb városképtervezésbe nem férnének bele.

A Falk Miksa utcán indultunk el a Kossuth tér felé. Ott aztán látványos díszlet várt bennünket – a lemenő nap és a változatosan szürke felhők festették a Duna fölé a hűvös, viharosgyanús kora estén. A Falk Miska utcában a régiségboltok mentén haladtunk, s közben a fülesünkbe, a fülünkbe duruzsoló Ignác nevű fiatalember a múltról beszélt, „ami változik bennünk, és ezáltal formál minket, és ami így a jelenünk és a jövőnk is”. A szöveg... hát... irodalmi ambíciójú talán, de nem irodalmi minőségű. Legjobb pillanataiban kérdéseket szegezett nekünk, amelyeken aztán magunkban eltöprenghattünk, amíg Ignác hallgatott. Vagy jótékonyan zenét eresztett ránk; Satie-t, Bachot.

Jobbra egy kazánház tetején, nicsak, egy fiút és egy lányt pillantottunk meg. Fehér védőruhában álltak, vastagra felfújt kék gumiövvél a derekukon, majd bizarr kúrt mutattak be, esetlen próbálkozást a kapcsolatfelvételre egymással. Azután tovább mentünk, s Ignác ismét a múltról beszélt, időzárványról, buborékról, csukott szemmel felidézendő két évvel ezelőtről. A humanista, morális énünket hozta szóba, a halálozási számokat és az

emberi szenvedéseket. Közben el-
sétáltunk három hajléktalanforma
ember mellett. Megnézték bennün-
ket, reagáltak is valahogy, mimikai
gesztussal vagy megjegyzéssel. Ez
volt az a perc, amikor beleütköztem
a valóságba. Hogy ugyanis hiába
vagyok végre élő színházi produkció
részese, ez is csak egy rögzített elő-
adás. Ignác nincs itt. Felvételtől be-
szél. Tehát semmi köze a jelen ide-
jű pillanathoz, nem tud reflektálni
semmire, ami itt és most történik.
Három pikírt járókelőre. Vagy arra,
hogy épp senki nem áll a Boráros
téri HÉV-állomás peronján, amikor
ő azt az instrukcióját susogja a fü-
lünkbe, hogy figyeljük meg alapo-
san a HÉV-re váró embereket. „Aki
ott várakozik, ugyanazon a járaton
halad, ugyanoda tart, mint két év-
vel ezelőtt is tette naponta?”

A Kossuth téren kicsit csúszásba
kerültünk Ignáccal, mert kimasí-
rozott az Országházból hat díszes
katona estvéli zászlólevonásra. Az
erős szélben csak úgy dagadozott a
kezükben a piros-fehér-zöld lobo-
gó. Ignác ide vagy oda, muszáj volt
azt figyelni, hogyan boldogulnak.
Azután felszálltunk Budapest leg-
szebb villamosjára, a kettesre.
Valahol az Akadémia tájékán egy
fiatal pár hangosan veszekedett,
de én inkább a fülemből közvetített
Örömóda-verziót hallgattam. Ha
jobban belegondolok, pont úgy vi-
selkedtem, mintha ez nem színházi
jelenet lenne, hanem a valóság. Ki-
vontam magam az idegenek perpat-
varából.

A Boráros tér, ahol leszálltunk,
másféle környék. Zavarosabb hely-
szín ziláltabb emberekkel. Egy
lépcsőlejárattal mellett felsorakoz-
va elnézegettük a gyalogosokat, s

pontgyűjtő akció keretében lajst-
romoztuk azokat, akiken nincs
maszk, vagy akik munkanélkülinek
látszanak. Egyszer csak egy köze-
li nyilvános telefonfülkében zajló
beszélgetésre lettünk figyelmesek.
Egy mindenre felkészült és felsze-
relt fiatalember zaklatottan kérte
számon az édesanyját, aki pénzt
ígért neki, mégsem adta oda. (Én
ugyan alig tudtam elhinni, hogy a
mamájával beszél, mert bazmegelt
is neki. De anyának szólította.)

Alig hagytuk el a támaszpontot, a
villamoshoz vezető lépcsőnél ránk
rontott egy magas, hosszú hajú, bo-
hókás külsejű lány, és megkérdez-
te, hogy szerintünk ő absztrakt fi-
gura-e. Nemigen válaszoltunk, suta
nézők. Ha absztrakt figura, hát ak-
kor ezt a szerepet kapta a sétaszín-
házunkban. Ekkor már értettük,
hogy a Színház- és Filmművésze-
ti Egyetem és a freeSzFE növen-
dékei akadnak szisztematikusan
az utunkba egy-egy kiókumlált
helyzetgyakorlat vagy mondhatni
flashmob erejéig. A következő tár-
saság a hatos villamoson örvendez-
tetett meg bennünket: három cilin-
deres zenész. A *Quimby Most múltik
pontosan* számát játszották tangó-
harmonikán, gitáron. Számomra
ezek voltak az est legfényesebb pil-
lanatai. Bizonyos büszkeséggel les-
tem a villamos utasait, akik nem is
tudták, hogy ők most *potyautasok* a
mi színházunkban.

A Harminckettesek terénél száll-
tunk le, elhagyva fülünkben Ig-
nácot. Idővonaltáblával fogadott
bennünket a megállóban egy jó
kedélyű, szapora beszédű, sietős
fiatalember, afféle idegenvezető.
Voltaképp ekkor lépett át az esténk
élőbe, elevenbe. A fiú a Mikszáth

Kálmán térre vitte a csapatot, itt egy installációra feltűzhattük azt az egy mondatot, amelyben ki-ki megfogalmazta a meghatározó viszonyosságát az elmúlt egy évnél. Előtte még párosokat alkottunk: egymásnak ismeretlen nézők tárgyaltuk meg a tapasztalatainkat. Egy fiatal hegedűkészítő fiúval kerültem össze, akivel két perc után bevallottuk egymásnak, hogy nem esett nehezünkre hónapokra begubózni otthon.

A Rókusnál, a Rákóczi úton Kiút táblát tartó elegáns fiatalember várt ránk, hogy bekísérjen a bulinegyeddé avanzsált zsidónegyedbe. Az ő féktelen monológja úgy ért véget, hogy a Kazinczy utcában leszerelte és elvonszolta őt egy csapat védőruhás ember. Nem maradt más hátra, mint hogy néhány tíz méterrel odébb, a Tesla Labor színház épülete előtt nyolc egyenruhás fúvós Bachot játsszon finálé gyanánt. Bólintottunk. Kicsit tapsoltunk is, némiképp bizonytalanul, hogy ez-e az adekvát reakció az *Idővonal*ra. Vagy némán húzzuk el a csíkot?

Két óra figyelmes barangolás a pesti utcákon módot adott arra is, hogy az ember észrevegyen olyasmit, amire korábban nem fordított figyelmet. Jé, ez itt egy emlékfá Heller Ágnes tiszteletére! Nézd

már, milyen égszínkérek redőnyei vannak annak a háznak! A Mária utcában ki-ki egy-egy ablaksort szemlélt, miközben érzékeny párbeszéd ment a fülünkben: az öregekről szólt, mint a járvány elsődleges és másodlagos áldozatairól. „Senki nem megy a közelükbe, és hozzájuk sem szólnak, mintha ők lennének a fertőzöttek, mintha ők lennének a vírus maga...” A második emeletet figyeltem, egy fehér inges férfi könyökölt az ablakban. Benne van vajon a műsorban, vagy tőlünk függetlenül bámészkodik? – kérdeztem magamtól. Az előadás legizgalmasabb pillanatai az ilyen bizonytalanságokból adódtak. Hogy egy-egy kép, helyzet a színház vagy a valóság műve.

Olyan volt ez a sétaszínházi előadás, mint az élet. Akadt benne jó is, rossz is. Messze alulmúlta a lehetőségeit. De érdemes volt végigcsinálni.

Idővonal. Az East End sétaelőadása, a Trafó bemutatója. Író: **Komán Attila**. Rendező: **Gardenő Klaudia**. Szereplők: az SZFE és a freeSZFE hallgatói – **Bari István, Deák-Volom Dávid, Gloviczki Bernát, Hrapka Zsófia, Jakab Balázs, Kádár Kinga, Kanyó Kata, Katona Péter Dániel, Koós Boglárka, Koroknai Sándor, Kuttner Bálint, László Gáspár, Márkus István, Mechle Christian, Szécsi Bence, Ujvári Bors, Váczi Kristóf**.

Az angol idő

Ténylegesen megtörtént esetet látnunk Simon Stone filmjében, melynek megnézésére a járvány okozta moziédiéta miatt a Netflix virtuális nézőterén van módunk. A film egy félbeszakadt ásatás magával ragadóan egyszerű története. A helyszín Sutton Hoo, Kelet-Anglia kis települése, melyet azok ismernek, akik tudják, hol van Ipswich. A középkorban errefelé rendezkedett be a hatalmas és erős kelet-angliai királyság, melynek urai dombokkal gondosan fedett hajósírokba temetkeztek. Az özvegyen maradt gazdag, fiatal, szép, de halálosan beteg Mrs. Pretty a birtokán szép számmal található sírdombok egyikéről azt gyanítja, hogy annak mélyén kincsek vannak. Megkéri Basil Brownt, az amatőrként elkönyvelt, ám hivatásosokat megszegyenítően sokat tudó régészt, hogy ássa fel a dombot. Basil nekilát, és a helybeli régészek gunyoros szkepszisére rációfólvá megtalál egy királyi hajósírt, benne másfél kilónyi csodálatosan megmunkált aranytárggyal. A sír a 6–7. század fordulóján uralkodott kelet-angliai király, Redwald emlékét hirdeti, aki pogánynak született, de idővel a kereszténységet választotta, s ezzel új pályára állította Angliát. A király sisakja ma a British Museum egyik leg szebb darabja.

Nehéz elképzelni, hogy ebből a sovány történetből hogyan lehetett szép, elgondolkoztató, a szó antropológiai s nem pszichológiai értelmében vett emberi filmet készíte-

ni. A forgatókönyv John Preston munkája, aki a történetet korábban nagy sikerű könyvben is megírta. Simon Stone mesteri húzása volt, hogy Basil Brown szerepére Ralph Fiennest kérte fel, nélküle a film minden erénye ellenére elsüllyedt volna az érdektelenség sírjában. Fiennes mindig is nagy színész volt, nem idős korára lett nagyszerű, mint Hugh Grant. Sok évvel ezelőtt, még fiatalon, Szabó István transzgenerációs sors-filmje második részében feledhetetlenül játszotta-szenvedte az eredetileg Petschauer Attila kardvívó olimpiai bajnokra mért kegyetlen jégahalált.

Amit Fiennes tud, azt nem lehet tanítani. Nem játszik, nem alakít, csak ott van, amikor a kamera felveszi, amint biciklijén kacskaringózik a végtelen suffolki mezőn, feleségére néz, miközben már a még fel nem tárt hajósírt látja, megsértődik, meghatódik, örül, a rázúduló homoklavinában fuldokol. Fiennes méltó partnere a törékeny, halálos beteg, de elszánt Mrs. Prettyt alakító Carey Mulligan, akiről elhisszük, hogy tényleg *megérzi*, hol lehet a sír, amelyet Brownnak ki kell ásnia.

Az ásatás kaland az időben, a múlt keresése a jelenben. Anaximandrosz 2600 évvel ezelőtt mondta, hogy „amiből a dolgok létrejönnek, szükségszerűen abba kell pusztulniuk is, hisz bűnhődniük kell és megítéltetniük jogtalanságaikért az idő rendje szerint”. Ez egyértelmű állásfoglalás mellett,

hogy az idő nem a fizikai valóságot, hanem annak emberekben keletkező mását, az életet tagolja múlt, jelen, jövő szerint. Anaximandrosz, miként Nietzsche oly pontosan megértette, a legmélyebb emberi probléma nyitját kereszte, amikor az idő metafizikai várába menekülve feltette az emberekkel a kérdést: „Mit ér létezésetek? És ha semmit sem ér, akkor miért vagytok?”

A filmben elbeszélte történet filozofikus szépsége abból adódik, hogy a kérdésre a néző megkapja a választ. A film főhősei, Brown, Mrs. Pretty, kisfia, David, a háborúba készülők unokaöcs a forgatókönyv által rendelkezésükre bocsátott pár hét alatt képesek megváltani magukat a mulandóság átkától, megvédi őket az angol idő, mely a sírdombba rejtett jel útján hírt adott magáról, folytonosságot teremtve a halottak, az élők és a majdan megszületni készülők között.

Csak annak van ideje, aki – mint Mrs. Pretty a filmben – tudja, hogy meghal. A hajósír kincseit kereső amatőr régész, majd a hozzá csatlakozó hivatásosok versenyt futnak az idővel, mely nemcsak Mrs. Pretty életének, hanem Anglia békéjének is a végét veti. Egy örökké vesztes, vert nép perspektívájából nézve megindító látni, hogy a Norfolk, Cambridgeshire és Essex megyékkel határos kis Suffolk angol lakói mennyire nyitott szemmel mentek a háborúba, amelyet vonatkozó miniszterelnökük egy távoli ország védelmében megüzent a nevükben Németországnak. Halljuk a BBC közvetítésében Chamberlain sírásba hajló, szomorúságtól és keserűségtől áthatott hangját. A miniszterelnököt megcsalta Hitlerbe

vetett botor bizakodása, kudarcot vallott az „appeasement” politikája, mely nem csillapította, hanem tovább növelte a Führer hódítási vágyát. A rádión közvetített beszéd azonban bátran belenyúl a jövőbe, rendíthetetlen nemzeti önbizalom árad belőle. Akik hallgatták, biztosak voltak benne, hogy Anglia győzni fog. Ugyanezt a rendíthetetlen erőt láttuk Christopher Nolan 2017-ben készült filmjében, mely az 1940-ben a francia tengerparton Dunkerque városban rekedt több százezer katonát megmentő akciót mutatta be. Akkor a Chamberlain helyére lépő Churchill hívó szavára angol polgárok százai ültek hajóikba és keltek át a csatornán, hogy kimenekítsék a parton rekedt katonákat a németek karmai közül.

Az idő, melyről a film beszél, egyszerre személyes és kollektív. A kiásott hajó a hajdani angol létezés jele, ez az ásatók számára leendő létezésre is garancia. A film szereplői nem tudják, de mi, a nézők tudjuk, hogy az Anglia akarataiból vívott háború győzelemmel végződött. Pár nappal a hadüzenet előtt a Királyi Légierő egyik gépe az ásatásoktól nem messze lezuhan, a roncsok egy folyó vizébe merülnek, benne a pilótával, aki szörnyethal. Holttestét Mrs. Pretty unokaöccse, a film hősszerelmese hozza ki a víz alól, aki pár nap múlva maga is bevonul, s tudja, hogy várhatóan ugyanaz a sors vár rá, mint akinek testét a vízből kihozta.

Az angol idő erejét önmagából meríti, azoknak az akarata táplálja, akik, mint a film hősei is, nem félnek a haláltól, mert tudják, hogy szemek egy végtelen láncban, nincs se eleje, se vége. Az Ausztráliából

érkezett Simon Stone pontosan látja, hogy az angol identitás nem egy nemzetépítő elit által kitalált, kíméletlenül a népre erőltetett azonosulási séma, ennek erejét nem a nép belső akaratából, hanem paranoid fantáziák által táplált külső ellenségképekből meríti.

A nagy kollektív történet ernyője alatt sok kis hiteles történetet látunk. Brown gyermektelen házassága, megértő, önfeláldozó felesége, férj és feleség szemérmes, ám mulhatatlan szerelme külön betét a filmben. A szemünk előtt szövődnek a gyermektelen Brown és Mrs. Pretty kisfia, az apát kereső Robert között viszony szálai, miközben Brown távcsövén az idős régész és a kisfiú együtt fürkészik a csillagokat az időtlen éjszakai égből.

Jut idő arra is, hogy lássuk, miként fut zátonyra az ásatás felügyeletére érkezett fiatal pár házassága, melynek unalmából a nő a később pilótának behívott fiú karjai között keresi a menekülést. A kis ipswichi múzeum és a British Museum a kincsekért késhegyre menő harcot vív, végül Mrs. Pretty dönti el, és ingyen a londoniaknak adja a kincseket, amelyek aztán a háború éveit egy metróállomás mélyén vészelték át. Késői elégtétel, hogy a lelet megtalálását követően évtizedeknek kellett elmúlniuk, hogy a kincseket őrző múzeumi vitrinek mellett olvashatók legyen a megtalálók neve.

Az angol társadalomban a társadalmi azonosítás elsődlegesen a kiejtés révén történik. A szavak, a mondatok azonosak, de merőben másként szólnak az arisztokrata, a hivatalnok, a középosztály és az alsó osztályhoz tartozók szájából. A sokféle karakter, státusz, szerep nyelvi kaleidoszkópja mögött azonban kőkemény nemzeti azonosság rejlik, ennek kezdetei ott vannak, ahol Brown a hajót találta. Simon Stone filmje az angol identitásról szól, amin nem fog az idő.

Nagy-Britannia széteshet, a Brit Nemzetközösség elenyészhet, de Anglia megmarad. Az angolokban nyoma sincs a kelet-európai kisállamok körében kísértő nemzethaláltól való szorongásnak, a múlt által ejtett Philoktétész-sebeknek, nincsenek nagyzási tévképzeteik sem. A kelet-angliai hajósirokat betemették, a hajókban talált kincseket múzeumokba vitték, a háborúkat sikerrel megvívták. Az angolok várják a jövő időt, mely bizonytalan, változékony, komplex és kétértelmű, ám az Ausztráliából Angliába érkezett rendező 2020-ban azt üzeni nekik, hogy az idő angol lesz, mint volt is.

Ásatás, 2020. Netflix. Rendező: **Simon Stone**. Író: **John Preston**. Forgatókönyv: **Maira Buffini**. Operatőr: **Mike Eley**. Szereplők: **Lily James, Carey Mulligan, Ralph Fiennes**.

Növekvő számok

Nagy zeneszerzők esetében a *fejlődés* fogalma problémákat vet fel: a legjelentősebbek között sok olyan komponista akad, aki már pályakezdőként is remekműveket alkotott. Brahms húszévesen írta meg három rendkívüli kvalitású zongoraszonátáját. Mendelssohn tizenhét évesen vetette kottapapírra a *Szentivánéji álom nyitányát* és tizenhat évesen az *Oktettet*: mindkettő egyedülálló remeklés, amelyet a zeneszerző soha semmivel sem múlt felül, legfeljebb ugyanolyan nagyszerű zenét írt később, amikor elkészült műhelyében – mondjuk – az *e-moll hegedűverseny*, az *Olasz* vagy a *Skót szimfónia*. Schubert pedig tizenhét évesen zenésítette meg Goethe balladáját, hogy megszülessen egyik legjelentősebb dala, az *Erlkönig* (A rémkirály), valójában egy háromszereplős drámai jelenet, melyben a viharos éji ég alatt vágtatva lovagló apa, karjában tartott fia és a halál szólal meg felváltva. Fejlődés? Természetesen a legnagyobbak esetében is létezik ilyesmi, de a klasszikus zenében talán inkább úgy érdemes hívnunk: a tartalom mélyülése, a művek súlyosbodása, a műfajok gazdagodása, a komplexitás fokozódása.

Ha már a műfajoknál tartunk: ezen a területen sokaknál a dimenzióváltás jelenségét is megfigyelhetjük. Alighanem ez sem egyszerűen fejlődés: valami más. Egy-egy műfaj átlényegülése egy-egy művész keze alatt. Amikor Beethoven 1799/1800-ban megírta *1. szimfóniáját*, a mű terjedelmében, megszólalásmódjában, hangzásában, gesztusvilágában közvetlenül kap-

csolódott Haydn kései, úgynevezett „londoni” szimfóniaiához (tizenkettő készült ezekből), és hasonlóképpen az első beethoveni szimfónia elődjeként értékelhetjük Mozart három utolsó *szimfóniáját* 1788 nyaráról: az *Esz-dürt* (K. 543), a *g-mollt* (K. 550) és a *C-dürt* („*Jupiter*”, K. 551). Ezek terjedelme, megszólalásmódjuk súlya, jelentőségük, kidolgozottságuk (és persze, akárcsak Haydn esetében, hangzásdimenzióik, gesztusrendszerük) szintén olyan volt, hogy joggal vélhetik úgy az elemzők, Beethoven műve ezeket (is) folytatja: azért nevezhető még bizonyossággal bécsi *klasszikusnak*, mert nem lép túl elhatározó módon ezeken.

Igen ám, de Mozart 41 műből álló szimfóniatermése – amelynek első darabját nyolcévesen (!) írta Londonban, apjával Európát körbeutazva magát produkáló csodagyerekként – nem csupa olyan nagyságrendű műből állt, mint az utolsó három. Eleinte a Mozart-szimfóniák rövid, könnyed, súlytalan művek voltak, némelyik még a háromszakaszos olasz nyitány leszármazottjaként fogant *sinfonia* csupán, s csak később kezd felnőtté érni keze alatt a műfaj, súlyosodni a mondandó. Elmondhatjuk tehát, hogy a szimfóniaszerző munkája során a műfaj néhányszor átlényegült, ha úgy tetszik, átlépte saját árnyékát. Effajta átlényegülés zajlott le valamikor 1782–1783–1786 tájékán: ez a három esztendő a *Haffner*- (D-dúr, K. 385), a *Linzi* (C-dúr, K. 425) és a *Prágai* (D-dúr, K. 504) *szimfónia* keletkezésének éve. A növekvő jegyzékszámok

együttal a művek dimenzióváltását is jelzik: e szimfóniák súlyukban, hangzásuk gazdagságában, érettségükben, jelentőségükben Mozartnak minden korábbi szimfonikus művét felülmúlják. De nemcsak ezért fontosak. Azért is, mert előkészítik azt a bizonyos, már említett, 1788 nyarán eljövendő három utolsó szimfóniát, amely viszont Haydn kései (1791–95-ben keletkezett) és Beethoven korai szimfóniáit készíti elő. Valahogy így kapcsolódnak egymásba a zenetörténet fogaskerekei.

A hangversenyeknek hol van címük, hol nincs – többségüket általában megkülönböztető cím nélkül hirdetik meg. A *Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának* Mozart-estje is csupán ezzel az egyszerű információközlő felirattal került be a műsorújságokba (a közönség a koronavírus-járvány miatt még javában tartó óvintézkedések miatt a Bartók rádió közvetítésében hallgathatta meg a programot). A műsort a nyolcvanhét éves *Vásáry Tamás* vezényelte (Vásáry ebben az évadban egész Mozart-sorozatot dirigált a Rádiózenekar élén, ebbe a ciklusba illeszkedett ez az est is), a szólista *Farkas Gábor* zongoraművész (1981) volt. Ha a szervezők úgy gondolják, ennek a hangversenynek történetesen címet is lehetett volna adni. Az *érett Mozart*: ez a felirat tökéletesen illett volna a műsorra, hiszen a három szám – a *Haffner-szimfónia* (D-dúr, K. 385), az *A-dúr zongoraverseny* (K. 488) és a szünet után elhangzott *Prágai szimfónia* (D-dúr, K. 504) – mind a zeneszerző érett korszakát reprezentálta. A három mű keletkezési ideje 1782 (*Haffner-szimfónia*) és 1786 (*A-dúr zongoraverseny*, *Prágai szimfónia*). Mozart 1781 óta Bécsben él, mondhatjuk, a most következő

néhány év alkotói pályájának utolsó előtti korszaka. Amit ez idő tájt ír, az még nem a kései művek, az utolsó remeklések csoportja (*Così fan tutte*; *A varázsfuvola*; *La clemenza di Tito*; utolsó három szimfónia, *Klarinétötös*, utolsó vonósnégyesek, utolsó zongoraverseny), de előremutat a kései művek felé. Az a három mű, amely a hangversenyen megszólalt, méltóképpen reprezentálja ezt a periódust, ráadásul a három kompozíció az est folyamán időrendben követte egymást, így azt is megfigyelhettük, hogy a három utolsó szimfóniát előkészítő „Haffner–Linzi–Prágai” hármashból a két szélső között is érzékelhető a különbség.

Vásáry Tamás karmesteri munkásságának jelen szakasza frappánsan illusztrálja a népszerű észrevételt, amely szerint a karmester olyan, mint a minőségi bor: minél idősebb, annál jobb. Más változatban úgy is hallható ez a köznapi bölcsesség, hogy a karmesteri munka lényegi része nyolcvan fölött kezdődik. Vásáry vezénylesei mostanában – s ezt az évad során adott több koncertjének meghallgatása után mondhatom –, energiát árasztanak és indulatgazdagok. Ez jellemezte irányításával a két szimfónia előadását is: lendület, a hangzás tágassága, határozott karakterizálás, élénk tagolás és intenzív hangsúlyok. A Rádiózenekar vonósai telt tónussal játszottak keze alatt, a fúvósok cizellált szólókkal járultak hozzá az összehatáshoz, ugyanakkor a produkció jólesően mentes volt olyan túlzásoktól, amelyek, valljuk meg, tíz-tizenöt évvel ezelőtt olykor még jellemezték Vásáry produkcióit. Mint utaltam rá, azt is fontosnak érezhettük, hogy a két érett szimfónia hangzása, gestusvilága közötti különbséget is fel

tudta mutatni az előadás, világossá téve, hogy a *Prágai szimfóniában* a *Haffner*hez képest még egy jókora lépést tesz előre Mozart a műfaj szimfonikus értelmezésének területén.

A két szimfónia között a zongoraversenyben Farkas Gábor szólói érzékeltették a *Figaro házassága* közzelségét (a versenyművet Mozart két hónappal az opera premierje előtt fejezte be). A nyitó *Allegro*ban tetszett a zenekar lágy, szelíd muzsikálása és a szólista elegáns, választékosan tagolt zongorázása, a pergő billentés, amelynek nyomán a zongora kristályos hangzással szólalt meg. Farkas Gábornak sikerült megvalósítania a paradoxont: a gyors tempó ellenére bensőséges hangot talált. A lassú tétel, az *Adagio* tempójelzésű *Siciliano* – Mozart egyetlen fisz-moll tétele – az életmű egyik torokszorító pillanata. Megindító, csendes, bensőséges panaszhang jellemzi ezt a zenét. Farkas nyilvánvalóan tudja, hogy az ilyen tisztaságú tételekhez az egyedüli kulcs a megszólaltatásmód egyszerű-

sége. Ezt is választotta: sallangtalanul, lényegre törően, minden felesleges gesztus nélkül muzsikált. Az *Allegro assai* fináléban pedig a könnyed szellemesség, a választékosság vált értelmezésének meghatározó mozzanatává.

Bár a hangverseny elegánsan mellőzött minden didaktikus mozzanatot, rábízva a zenehallgatókra, érdeklődnek-e a műveknek az alkotó pályáján elfoglalt helye és a műfajok fejlődéstörténetében betöltött szerepe iránt, Vásáry a ráadás kiválasztásakor is hű maradt a koncerten érvényesülő koherencia elvéhez. Ha már ennyire mindent egy időszakból válogatott, úgy illett, hogy a ráadás is érkezzon ugyanonnan: ajándék darabként a már említett „szomszéd” műből, a *Figaro házasságából* szólalt meg a nyitány.

A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának Mozart-estje, vezényelt **Vásáry Tamás**, zongorán közreműködött **Farkas Gábor**. Zeneakadémia, 2021. május 3. Rendező: a Magyar Rádió Zenei Együttesei.

Vadas József

A legnagyobb

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy ház, amelynek építéséhez 1969-ben kezdtek hozzá, s amelyet még ma is építenek. Nem akármilyen ház lesz ez, székház, vállalati székház. Az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt, röviden OKGT székháza. Ennek az építkezésnek igen érdekes története van, de mielőtt erre rátérnénk, oszlassuk szét

ezúttal a proccos vállalati székház-építésekkel kapcsolatos rossz érzéseinket Vörös László szavaival, aki az OKGT Beruházási Osztályának vezetője. A kérdés az, hogy miért van szükség erre a székházra.”

E frappáns – Tarnói Gizellától származó – idézetre nem az 1957-ben létesített (akkor még teljes egészében állami) cég (mai nevén Mol)

történetét feldolgozó kiadványban bukkantam. (Tudtommal nincs is ilyen.) A digitális tudománytár terítette elé a *Rádió és Televízió Szemle* azon közleményében, ahol Szathmári István elemezte anno a rangos gazdaságpolitikai rovat rádiós munkatársainak élőbeszédét. A tavaly elhunyt neves nyelvész szerint ez volt a „legsikerültebb” interjúbevezető; tegyük hozzá: dramaturgiailag is, nem pusztán stiláris szempontból. A zezugos történetre utaló szöveg előrelátó módon mintha a jelenről is szólna. Hiszen az immár nemzetközi cégcsoport központja változatlanul a szóban forgó épületben tevékenykedik; más részlegeivel vagy két tucat egyéb ingatlanban. Továbbá – ez az apropója a jelen írásnak – ismét székházat épít. Campusnak titulált 120 méter magas felhőkarcolót, amelyet szakmai körökben és a közvéleményben egyaránt kritizálnak a közösségi médiában feltett képek tanúsága szerint. A Gellért-hegy sziluettjét kettészelő magas torony ugyanis már a város belső régiójából is jól látható, jövőre lesz az átadása. Ha lehet, most tehát még indokoltabb firtatni vagy legalábbis megkérdőjelezni a létét.

Mint a korabeli sajtóból tudni lehet, a Budafoki és az Október 23-a (akkor még Schönherz Zoltán) út sarkán álló és a hetvenes években kiemelkedően méretesek számító székház építése – talán nem teljesen függetlenül volumenétől és az akkoriban még szűkös technológiai lehetőségektől – bonyodalmakkal járt. 1973. november 14-én a tizedik emelet nagytermi része beomlott, és rázuhant az alatta levőre, amit aztán hosszadalmas – mind a ter-

vezésben, mind a kivitelezésben hiányosságokat feltáró – vizsgálat követett. A korrekciók után az évtized derekára elkészült épület a szocmodern stílus legfeljebb méretével feltűnő darabja. Kissé egynemű tömb, alumíniumbordás üveghomlokzattal. Alighanem ennek tudható be, hogy a szaksajtóban nem jelent meg róla publikáció. Építészet sem ismerjük; annyit tudunk, hogy az Általános Épülettervező Vállalat tervezte, de rangos vezetőinek (Hübner Tibor, Dul Dezső, Gádoros Lajos) munkái között a székház nem szerepel; belsőépítészként egyedül Garajszki József említi meg itteni közreműködését egy katalógusban.

Több ezermilliárdos forgalmával, évi két-háromszáz milliárdos nyereségével a Mol a magyar gazdaság meghatározó – több mutatójában éppenséggel első helyen teljesítő – szereplője. Nem nehéz belátni, hogy mára kinőtte az épületet, amely annak idején sem volt parádés teljesítmény. Netán részvényesként magam is gondolkodás nélkül szavaztam volna tehát az új székházra, bár nem tőzsdézek, és minden jel szerint más fórumon döntöttek róla. Mert amikor a toronyház ötletével az illetékesek nyilvánosság elé léptek, már kész tényeket hallottunk. Eszerint a leendő központ a mostanitól nem messze – szinte látótávolságra – valósul meg: a Kopaszi-gáttal szemközt már 2015-től épülő, majdan 13 iroda- és 15 lakóházból álló BudaPart városnegyedben. Egy világhíres angol iroda, a Foster & Partners koncepciója alapján, amelyre három (azóta sem publikált) jelölt közül esett a választás. A magasház híre természe-

tesen már előbb kiszivárgott – kis ország vagyunk, ahol huzamosan semmi nem maradhat titokban. A hivatalos bejelentésre 2017. október 2-án került sor a beruházás jelentőségéhez méltó módon: az építésszet világnapján és az Építőművész Szövetség székházában. A Fosteriroda vezető munkatársa, Nigel Dancey látványtervek kíséretében személyesen ismertette elképzelésüket. Majd baráti beszélgetésre invitálta a jelenlévőket – aligha csak merő formalitásból. Budapesten létesítendő felhőkarcoló gondolata nem először vetődött fel, és sejteni lehetett, hogy nem kíséri egyöntetű lelkesedés, mivel a hasonló tervek jó darabig teljes elutasításban és később is jobbra vegyes fogadtatásban részesültek.

Többé-kevésbé szabályos – méretében és jellegében is amerikai típusú – felhőkarcoló ötletével nálunk Gregersen Hugó kísérletezett először. Münchenben szerzett diplomát, 1925-ben már Budapesten nyitott saját irodát; nem sokkal későbből való a Károly körúti Orczyház utódának szánt felhőkarcoló, amely 27 emeletével háromszorosa lett volna a Király utca másik oldalán álló és környezetében ugyancsak pöffeszkedő Anker-háznak (Alpár Ignác). Nem volt rá fogadó-készség, miként a Rókus-kórház helyére elképzelt másik tervét sem akceptálták. Hiába kalibrálta 34 emeletével még nagyobbra, inkább elálltak a Rákóczi úti patinás épület bontásától. Elvetéltek a harmincas évek grandiózus urbanisztikai pályázataira készült azon munkák is, amelyek az Erzsébet sugárút torolata, illetve az új városháza projekt kapcsán születtek. Az előbbire

Gregersen mellett Árkay Bertalan, Gerlóczy Gedeon és Bierbauer Virgil egyaránt nyolcvanméteres felhőkarcolókkal jelentkezett; végül azonban Wälder Gyula ma is álló Madách-háza valósult meg, amely magasságával szolidan illeszkedik környezetébe. A városháza-komplexumra ugyancsak többen pályáztak toronyházzal, meglepő módon olyanok is (Árkay Bertalan, Weichinger Károly, Kertész K. Róbert), akik a kortársi ipari esztétikától mindig távolságot tartottak. A két háború közötti magyar építészet jeles képviselőit láthatóan nem aggasztotta, hogy futurisztikus javaslatok a belváros századfordulós szövetében netán idegen testként hatnának. A döntéshozók agya azonban más srófra járhatott, mert nem szavazták rájuk.

Nem látták realitását még azoknak a hasonlóképp extravagáns elképzeléseknek sem, amelyek a centrumtól távolabb eső Lágymányos megújítására készültek. Noha mind az Infopark egyetemi negyedének, mind a BudaPartnak és ott a most épülő Mol-torornak már a második világháború előtti periódusból van előzménye. Dél-Buda akkor még egyértelműen ipari körzetébe Maróti Géza nemzeti stadiont, diák- és sportvárost, Pogány Móric lágymányosi városközpontot tervezett – felhőkarcolókkal megtűzdelve, hogy témánkhoz visszatérjünk. Nem esett szó még ugyanis arról a toronyházzal, amely – szabályt erősítő egyetlen kivételként – annak idején meg is épült. Ez Tóry Emil és Pogány Móric tízes évekből származó OTI-székháza (ma a Nyugdíjfolyósító használja), amelyhez a harmincas években új szár-

nyat illesztettek, majd az együttes közepére egy tornyot helyeztek (Sós Aladár közreműködésével). Az így 73 méteresre növelt objektum az egyformán 96 méteres Parlamentet és Bazilikát, valamint három templom tornyát követően Budapest legmagasabb közfunkciójú épülete volt egészen 1967-ig, amikor életvédelmi okokra hivatkozva lebontották, mivel bauxitbetonból készült a szerkezete. Az egész kontinensen sem akadt riválisa, amíg a háború után a magasházépítés Nyugat-Európában meg nem kezdődött.

Nálunk ez a fordulat évtizedekkel később következett be. „A dolgozó ember otthonáról” értekező Major Máté ugyan már a felszabadulás táján felveti: a kisebb-nagyobb családi és társasházak alternatívájaként nem inkább „[m]agas pontházakba sűrítsük-e lakásainkat [...] melyek nyolc-tíz vagy még több emelettel törnek a magasba”. Csakhogy e Le Corbusier-hoz köthető ideának ekkor még nem lesz foganatja, mivel a szovjet mintájú szocreál jegyében 1949-től kozmopolitának bélyegezik, úgymond giccsvoltát meg az OTI-székház tornyával szemléltetik. Isteni szerencsénkre a karikatúraszerűen gigantomán sztálini magasház-csoport, a Hét nővér egyikének Erzsébet térre tervezett (a varsóival rokon) replikája sem valósult meg. A magasházépítés hazai reneszánszának feltételei csak a kádári konszolidációval jönnek létre. A politikai indítékú Amerika-szidalmazás múltával, majd a hidegháborús hangulat enyhülésével a hatvanas évektől már nincs ideológiai – vagy annak vélt – akadálya érvényesülésüknek. Hírmondójának a Hungarotex-székház

(Pomsár János, Puskás Tamás) tekinthető; Budapest belvárosában, 1966-tól a Kossuth Lajos és a Szép utca sarkán állt, magasabb (tizenkét emeletes) tömbjével szinte elbújva, amíg az ezredvégen le nem bontották. Alig egy évvel később készült el budai társa, a két szinttel még nagyobb OTP-társasház, Boross Zoltán száraz megfogalmazású és elhelyezkedésében mindmáig erősen vitatott műve az Alagút utcában. Velük egy időben tízeleteres pontházak (Iványi László) települtek a Budakeszi út lankáira, s ugyancsak Budára kerül a 19 szintes Körszálló (Szrogh György), hogy egy minőségében szintügy szakmai elismeréssel fogadott példát említsünk. Ugyancsak a hatvanas évtized derekán kezdődnek az olyan létesítmények munkálatai, amelyek méretükkel a közelmúltig meghatározó elemei a városképnek: a Vízművek (nemrég bontásra ítélt) 71 méteres központja (Hofer Miklós), a 73 méteres volt SZOT-székház (Dul Dezső), illetve a 89 méteres magasságával még náluk is nagyobb SOTE Elméleti Tömb (Wágner László). A magasházépítés aranykora mindazonáltal a hetvenes évek, miként ez Mészáros Ábelnek a Lechner Tudásközpont számára készült összefoglalásában olvasható. A fővárosban továbbra is változatlanul zajlanak figyelemre méltó beruházások, ilyen Tolnay Lajos és Herald László Metalimpex-Konsumex ikerháza (ma: Hermina Towers), amelyet tíz éve fel is újítottak. Ugyancsak nevezetes emléke a korszaknak Tenke Tibor eredendően részben víztoronyként, részben városmagként funkcionáló brutalista épülete az úpalotai lakó-

telepen. Belterületén azonban a főváros nem kért a százméteres felhőkarcolókból, amilyent történetesen a MTESZ-székház 1970-es pályázata Horváth Lajos és Marussy Ferenc vázolt fel az Astoriával szembeni telekre. Helyén ma Zalaváry Lajos nyugtalanul zilált, a környék hagyományos párkányszintjéhez igazodó East-West Business Centere áll. Ezzel ellentétes trend bonthatkozott ki vidéken. Valóságos verseny volt a megyeközpontok között abban, ki tud nagyobb építetni. Az élmezőnyből Mayer György (Pécs) 84, Liszcai Károly (Szolnok) 81, Mikolás Tibor (Debrecen) 79 méteres munkáit említhetjük. Az ily módon sikeres évtizedet a Műegyetem 67 méteres kollégiuma (Finta József, 1981) zárja, amellyel topográfiai értelemben visszakanyarodtunk a Molhoz, mivel a székházával srégen helyezkedik el.

A nyolcvanas években is születtek érdemleges munkák, ilyen a Rendőrpalotaként ismert 60 méteres komplexum a Váci út és a Róbert Károly körút sarkán, hogy megint csak Fintának egy következő magasházára hivatkozzunk. A lendület azonban fokozatosan alábbhagy, mivel a központilag vezérelt szocialista tervgazdálkodás az új gazdasági mechanizmus pozícióinak meggyengülése következtében veszít erőtartálékaiból. Hogy aztán a rendszerváltást követően a nemzetközi cégek színre lépésével, illetve a korszerű anyagokhoz és technológiákhoz való közvetlen hozzáférés következtében merőben új konstelláció álljon elő. Paradox helyzet jött ekkor létre, amely lényegében ma is fennáll. Egyrészt a multik és azok kelet-közép-euró-

pai filiáléinak aktivizálódása magától értetődően szinte kikövetelte a reprezentatív beruházásokat és azok velejárójaként a nagy volumenű-magasságú épületeket – akár a hagyományos utcaképre is fittyet hányva. Másfelől viszont a demokratikus viszonyok kiépülésével a társadalmi nyilvánosság és vele a kontroll a korábbihoz képest összehasonlíthatatlanul erősebb lett. Játszmájukban jelentős szerep jutott a szabályozásnak és vele az építési engedélyeket kiadó hivatali apparátusnak, hiszen a főváros belső területein (nem kis részben a tízemeletes panelházakra tekintettel) az úgynevezett építményi méretet viszonylag magasan: maximum 30, a Hungária-gyűrűn kívül eső részeken 55 méterben határozták meg. (Hangsúlyozni kell, hogy az előírás egy bonyolult számítás révén olykor jóval nagyobb tényleges párkánymagasságot tesz lehetővé.) Ekkor azonban az akkori városvezetésnek és a civil ellenállásnak még sikerült megakadályoznia a település történelmi arculatának összekaristolását. Így csonkult „törpekarcolóvá” az Árpád híd tövében a „mindössze” 64 méteres Europe Tower (Fazekas György, 2006) és a csak pár méterrel alacsonyabb Duna Tower (Letzbor iroda, Fazekas György közreműködésével, 2006), holott eredetileg mindkettőt a duplájára szánták. Mivel attól lehetett tartani, hogy Budáról szemlélve a finoman szólva amúgy sem briliáns konstrukciók konkuráltak volna a Parlamentnek és a Bazilikának a városképben domináns kupolájával. Talán más okokból, hiszen közben begyűrűzött a pénzügyi világválság, mindenesetre meghiúsult a

szomszédságában Finta József 100 méteres Tűtorony terve (2009) is.

A Mol-projekt a tízes évek derekán már új kormányzati közegben és más szemléletű városvezetés idején kezdődött. Ma már szinte bizonyos, hogy az eleinte még csak szűk körben dédelgetett elképzelés lehetett az indítéka 2016 decemberében a XI. kerületre vonatkozó építési szabályzat módosításának, amely immár akár 120 méteres épület engedélyezését is lehetővé teszi. Varsói közgyűlésén az UNESCO azonnal reagált, előbb nyilatkozatban figyelmeztette az illetékeseket a világörökség részét képező városkép védelmének kötelezettségére, majd küldöttsége 2018 elején Budapestre jött, és a helyszínen tájékozódva (egyszersmind a látványtervek ismeretében) fejezte ki a védett panoráma miatti aggodalmát. Intó szava merő malaszt maradt. A projekt megvalósítása zavartalanul haladt tovább: áprilisban megkapták rá az építési engedélyt. S hogy ne lógjon ki a lóláb, holmi kivételezés az ország vezető cégével, az ügyben az építési szabályok módosításával a parlament is megtette a magáét: az előterjesztésben 55-ről 65 méterre való emelést 2018 júniusában végül 90-re módosította. Minthogy a megszavazott törvény még az ettől való eltérést is lehetővé teszi, máris a Mol-toronymnál vagyunk, elvégre csak a 28 emeletes irodaház 120 méteres, a tetejére kerülő 23 méteres gépészeti blokk tovább növeli méretét. Ily módon adminisztratív akadálya nem volt 2018. október 2-án a ceremóniális (Tarlós István és Hernádi Zsolt részvételével tartott) alapkövetétel nyomán az építkezés megkezdésének. Elvégre ki-

látóteraszával a székház várhatóan a főváros új nevezetessége lesz.

Hiába érveltek szakmai szervezetek már a következő hónapban nyilatkozatukban azzal: az ilyen kérdésekben alapvetően fontos szempont az objektum elhelyezkedése is. Az értékelésben nem pusztán a nagyság a meghatározó; az efféle méricskélés inkább kamaszfiúk gondolkodására jellemző, bár Fosterék londoni *Uborkáját* sokan fallikus szimbólumnak tekintik. Akár kétszer magasabb épületek is gyarapíthatják a település értékeit, hiszen jó arányokhoz kellő méret szükséges; olykor pedig 90 méternél alacsonyabbak sem biztos, hogy harmonikusan illeszkednek szűkebb vagy tágabb környezetükbe. Mivel már csak a záró szintek vannak hátra, azt látjuk: olyan torony készül, amely ugyan elég nagy, méretével mégsem kiemelkedő, az ugyancsak Fosterék tervezte varsóinak például a felét sem éri el. A Gellérthegy kontúrját keresztezve azonban még így is foltot ejt a budai part összképén. Nem igazolódik az a 2017-es sajtótájékoztatón a terv védelmében, a közvélemény megnyugtatóására elhangzott megállapítás, hogy tudniillik „érdemben nem befolyásolja fővárosunk világörökségi panorámáját” – miként Zsuppán Andrásnak a *válaszonline.hu*-n még április végén megjelent írásában is olvasható. Nem illeszkedik a város szövetébe, szemben azzal, ahogyan például Párizsban látjuk. A felhőkarcoló-negyed (Défence) képletes bejáratát (Grande Arche) ott két klasszikus diadalív-elődének optikai tengelyére fűzték – tanulva a szülő Tour de Montparnasse kiáb-

rándító társtalanságából. Nem vágasz számunkra, hogy magának az építménynek a leendő minőségére garancia mind a tervezőiroda vezetőjének, a világnagyság Norman Fosternek a személye, mind a honosításban érdemi szerephez jutó Finta József és tapasztalt stábjának közreműködése. Mint ahogyan az sem, hogy a már elkészült (mellesleg jóval alacsonyabb) épületek alapján a BudaPart esztétikailag nívós lakótelepnek látszik. Mintegy

hétezer tulajdonosa és több tízezer ide járó munkavállalója a kellemes közegen felül élvezni fogja a szomszédos Kopaszi-gát (a víz és a zöld) előnyeit. Törpe kisebbség ez a városlakók és turisták számához képest.

Az épülő Mol-campus a BudaPartban. Tervező: Foster & Partners. Magyar partnere: Finta Stúdió. Építő: Market Zrt. Fejlesztő: Property Market.

László Ferenc

Antikhősök

126

Úgy lehet, ha antik díszszabványokkal szorongatnának, akkor sem tudnám észszerűen megindokolni, hogy a hazai kereskedelmi televíziózás kínálatából miért is hiányzott mindeddig jószerint teljesen a régiséges-műtárgyas műsorok zsánere. Hiszen köztudomás szerint künn, a nagyvilágban már több hullámban is sikert arattak az ilyen formátumok, főleg a „mennyit érhet ez a György korabeli klistély, amit a nagyszüleim padlásán találtam” vonulatából. Aztán itthon ugyancsak jó ideje tart már a műkincs- és műtárgypiac felfutása, s ami korántsem mellékes: e szektornak létezik olyan, meglehetősen kiterjedt szürke zónája, amelyben a bulvárérzékeny szenzációk, reklámértékű kacsák és pénzes blöffök is vígan megteremnek. Márpedig az ilyesmire máskor és másutt (gasztronómiától az egészséges

életmódig) okvetlenül rá szoktak repülni a kereskedelmi televíziók, még hozzá rendszerint párban. Továbbá az voltaképpen önmagában is indokolhatná a területtel való foglalatosságot, hogy a közérdeklődés mértékével finoman szólva nem áll arányban az általános tájékozottság igencsak alacsony foka: legyen szó akár a kortárs képzőművészetről, akár arról, hogy mi fán terem a copf stílus. Már persze ha a közhasznú fölvilágosítás érvényes szempontnak számíthatna...

Ám ha a régiséges-műtárgyas műsorok eddigi szembeötlő hiányát nem is, azt ellenben annál könnyebb megindokolni, hogy most miért is a Viasat3 vállalta az úttörő szerepet a zsánerhonosítás munkájában. Elvégre ez a csatorna régóta élen jár a hazai kertévés innováció terén, ami többnyire persze szintúgy licencátvételt jelent, mint a

TV2 vagy az RTL Klub soros dobásai, csak éppenséggel a merészebb és/vagy igényesebb irányok felé tájékozódva. Ennek ugyan jót és rosszat egyaránt köszönhet (illetve „köszönhet”) a magyar közönség, lévén a magyarosított *Ádám keresi Évét* csakúgy itt került képernyőre, mint a *The Great British Bake Off* honosított verziója, az *Ide süss!* – mindazonáltal az újító kurázi megléte elvitathatatlan.

A fentebb értetlenkedve hiányolt antikvitásos-galériás tematikát most végre tetteleg megjelenítő *Antikhősök* elkészíttetése és műsorrendbe állítása ráadásul korántsem csupán az újszerűsége okán érdekelhet méltatást, hanem legalább ennyire a deklarált s az egyes adásokban és az évadon átívelő módon is megvalósított jótékonsági jellege miatt is. Merthogy a koncepció szerint a hetenkénti adásokban a felajánlott tárgyak értéke, illetve az ezek eladásából második körben összealkudott összeg mindig egy-egy nemes ügyet képviselő alapítvány működését segíti, míg az adásonkénti adományok és ügyletek egyre duzzadó fölös haszna játszótérépítés céljára gyűlik.

A téma tehát érdemi és izgalmas, a kinyilvánított cél pedig az altruizmus fokozott jelenlétét bizonyítja – csak hát az annyiszor csalódott tévéző már előre sejtheti: ez így sajna túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. Merthogy a kertézés főszabályt (biztonsági játék!) követve ilyenkor a műsorkészítők maguk is megijednek a saját kalandozó bátorságuktól, s még idejekorán visszatérnek a számukra ismerősebb tájéakra. S ugyan mi lehetne biztonságosabb terep, mint a honi

celebrezervátum? Vagyis a műtárgy-kereskedelmi reality adásainak nagyobbik felét menetrend szerint egy-egy híresség emészti fel: a villájában, szalonjában stb. fogadva a műsorvezető-párost (róluk később), és fölajánlva a műsor meg egy választott nemes ügy javára valamiféle áruba bocsátható celebereklyét. És ezen a ponton gyakorlatilag ki is siklik a tiszteletre méltó koncepció, mivel a műtárgypiac informatív-szórakoztató bemutatását vajmi nehéz onnan elindítani, hogy e professzionális közegben vevőt kell találni a Zsidró Tamás és kisfia által dedikált hajvágó ollóra. Hiszen így olyasfajta össze nem illés válik rögtön kínosan látványossá, amit egyik-másik epizódban nemhogy elfedni, de szinte még elviccelni is lehetetlennek bizonyul.

Amikor pedig az *Antikhősök* heti adásának kiindulópontja gyanánt az Edvin Martonéknál tett látogatást találjuk, ráadásul már nemcsak azon akadhatunk fenn, hogy az antikvitásos-műtárgyas fikcióba egyesült erővel miként is hunyorítsuk bele a kreatív feleség, Marton (született Gombosi) Adrienn által középranda dekorációs elemmé átalakított tanulóhegedűt. Merthogy Edvin Martonnál (született Csúri Lajos) természetesen előbb többszörösen szóba, majd aztán elő is kerül a művész legendás Stradivarija, vagyis „Stradivarija”: ez az „ikonikus műtárgy”, amely ki van rakva a „brunáji” hercegnőtől származó gyémántokkal. S így aztán, miközben a műtárgy- és műkincs-kereskedelem fő kérdése (és sokszor: feszélyező fő problémája) tudhatólag az eredetiség, a műsor önként nyakig belemá-

szik abba a bulvárkonfabulációba, amely a Sassoon-frizurás hegedűs hazai és nemzetközi PR-jának talpköve. (Lásd e témához még a régi, a valódi Origóból Rovó Attila 2013-as cikkét: *Edvin Marton hárommillió dolláros titka nyomában.*)

Amit epizódról epizódra megkapunk celebben és celebereklyében, azt másként is a deficit rovatába számíthatjuk. Az így elvesztegetett percekkel vész el ugyanis szinte menthetetlenül a mégoly felületes ismeretterjesztés esélye: a kortárs műtárgyakkal kapcsolatban csak úgy, mint a műtárgyak restaurálási technikáinak témáját illetően. Vagyis amikor az egyik adásban a műsorvezetők kezei közé és a nézők tekintete elé kerül egy Cs. Németh Miklós-festmény, akkor még véletlenül sem tudunk meg semmi fontosat a festőről, leszámítva annak jelzését, hogy a néhány éve elhunyt.

Ehelyett döntően az a folytatólagos alkudozási játék tölti ki a műsoridő celebeken túl fennmaradó perceit, amely az adományszaporítás célját szolgálja, s amely jó esetben valóban megfelelhette a tévés szórakoztatás műsorkészítői és -fogyasztói alapkívánalmainak is. Csakhogy ez a visszatérő szekvencia majd mindig kimódoltan, nyögvenyelősen és őszintétlenül zajlik: részint a kitalálatlanság okán, részint mivel túlságosan nyilvánvaló a billegés az eladók, vagyis a mű-

sorvezetők szerepjátszásának meg a vevők arculatvédő törekvésének mezsgyéjén. Mert hát tekintsük bár játékos fikciónak vagy valóságos alkupillanatnak, roppant nehéz nem kiábrándítónak ítélni, ha a jelzetten dúsgazdag vevővel szemben ezekkel a szavakkal mond le nagyobb árigényéről az eladó: „Tudom, ha az a húszezer a te zsebedben marad, akkor is a [rászoruló] gyerekekhez jut majd.” Hacsak úgy nem!

Ahogy a tematikában rejlő lehetőségeket, úgy a műsorvezetői páros kapacitását is nagyobbára kihasználatlanul hagyja az *Antik-hősök*. Pedig Szabó Kimmel Tamás és Megyesi Balázs kettőse első pillantásra legalábbis ígéretesnek és összeillőnek tetszik. A szakértőnek elhihetjük a közegismeretet és – valamelyest kevésbé – a tárgyismeretet is, s Megyes oldottsága is megfelelő. Míg Szabó Kimmel nemcsak arra képes, hogy természetes hanglejtéssel elmondja a bevezető és egyéb megírt szövegeket (ami színészeink körében sem feltétlenül alapértelmezett készség), de az érdeklődése és a motiváltsága is őszintének hat. Mi tagadás, voltaképpen még akkor is, amikor dedikált ollót vesz át Zsidró Tamástól.